

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2022. 06. szám

ÉLTES BARNA és HORVÁTH LEVENTE munkáival

MARNO JÁNOS: Hermeneutika, Nyakszirom (versek)

BALÁZS ATTILA, KONTRA FERENC, TÓTH ERZSÉBET prózája

MARKÓ BÉLA, TÓTH LÁSZLÓ versei

BEDECS LÁSZLÓ és BENCE ERIKA tanulmányai

IMRE LÁSZLÓ, HEGEDŰS IMRE JÁNOS, BONIVÁRT ÁGNES kritikái

KORTÁRS 2022 06

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

PERŐFI
KULTURÁLIS
ÖGYMŰKÖDÉS

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA
Nemzeti Kulturális Alap

**HORVÁTH LEVENTE, Csűr fákkal, 2017, olaj, vászon, 75x90 cm; Csűr fákkal III., 2017, olaj, vászon, 76x90 cm;
Csűrmemória 24., 2018, olaj, vászon, 76x90 cm; Jenő bácsinál, 2022, olaj, vászon, 60x80 cm**

Etyeki Műhely Alapítvány, Etyek, Magyar utca 65.

TARTALOM

- 3** MARNÓ JÁNOS: Hermeneutika; Nyakszirom; Nárcisz másra sem gondol *(versek)*
- 5** BALÁZS ATTILA: Ulysses Mohácsnál, igaz leírásban a hazugokkal szemben *(próza)*
- 10** MARKÓ BÉLA: Könyörgés versért; Őszinte táj; Nem a kés *(versek)*
- 12** KONTRA FERENC: Hasonmás *(próza)*
- 17** BEDECS LÁSZLÓ: Dobai Péter pályakezdése – Részlet egy készülő monográfiából
- 25** Előszó – Ion Mureşan versfordításához (Farkas Jenő és Zalán Tibor)
- 26** ION MUREŞAN: Szerelmes vers; A Földmérő dala; A kockás hal; Adj erőt, Uram, a síráshoz *(versek)*
- 30** FEHÉR ZSUZSANNA–MERKL MÁRTA: A Michelangelo-tondó eladásának (rém)híre – A múzeumi műtárgy-értékesítés különböző etikai nézőpontokból
- 36** TÓTH ERZSÉBET: Egy büszke nő *(próza)*
- 44** TÓTH LÁSZLÓ: Háború *(vers)*
- 45** NOVOTNY TIHAMÉR: Természeti kohézió – Éltés Barna és Horváth Levente kiállítása *(képzőművészet)*
- 65** BIERNACZKY SZILÁRD: Az afrikai hóseposz Magyarországon
- 77** SZIGETHY GÁBOR: Egy korty magyar bor XII.
- 80** HALÁSZ MARGIT: Treno Ongaro *(15., 16.)*
- 82** BENCE ERIKA: Megújuló verskörök – Bogdán József költészetéről
- 88** PERÉNYI ROLAND: „Szokatlanul éles szemű, a legkisebb, észrevétlen dolgokat is felfedezi” – Tábori Kornél és Budapest
- 92** Értékek és nehézségek irodalomtatásunkban – Szekeres Nikoletta interjúja Fábián Lászlóval
- 96** IMRE LÁSZLÓ: Variáció a posztmodern anekdotizmusra (Halász Margit: A vitéz közalkalmazott; A pipás asszony fia)
- 100** HEGEDŰS IMRE JÁNOS: Ligeti Ernő / Föl a bakra
- 101** BONIVÁRT ÁGNES: Molnár Vilmos / Kőrösi Csoma Sándor csodálatos cselekedetei

E számunkat ÉLTES BARNA és HORVÁTH LEVENTE munkáival illusztráltuk.

A borítón: Hajléc 3., 2022, festett fa, 30x20x6 cm; Hajléc 4., 2022, fa, 45x30x20 cm.

A reprodukciókat Zakariás István és Novotny Tihamér készítette.

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com)

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com)

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Laptevő: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, továbbá a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

Acsai Roland esszéje *Kálnoky Lászlóról*

Rudas Dóra kritikája az *Eufória* című sorozat 2. évadjáról

„Mi a hitért és a rock 'n' roll miatt zenélünk” –
Werner Nikolett interjúja a *Neonhal* együttesrel

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A *Kortárs* című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat 2021. évi 4 lapszámának megjelentetése szakmai program megvalósítását 2021. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

MARNO JÁNOS

Hermeneutika

MARNO JÁNOS (1949) Budapest

Anyám képes volt olykor hetekig
kotlandi Jézus egy-egy mondásán,
nem tudott legyinteni rájuk, ültem
mellette az asztalnál, kint korán
ment le a nap a Fodorék fészere
fölött, ültem szemben az ablakkal,
és néztem, ahogy merül alá a fészere
deszkarései mögött a vörösre
fagyott napkorong. Konyhánkban hideg lett
és sötét, mit kellett volna mondanom,
hogy anyám legyen magával megértőbb,
és ne üljön fel mások mondásának,
pláne ne olyanokénak, akik
maguk is ott vesztegelnek a sorok közt,
piszkos körömmel, elanyátlanodva.

Nyakszirom

(átirat)

*„Látni a boldogságot a végén?”
(egy utas szájából a Kisföldalattin)
(a lyukas nyakú apám emlékének)*

Beszorulva a semmi és annak
valamiféle utánzata közé.
Nyaksziromnak nézem. Közelítek feléje?
A fejem lötyögő mosléktól nehéz,
megválnék tőle, falják fel a disznók
a fejem velejét, amerikai–izraeli–svéd
Netflix-sorozatban. Bomba nő lennék
újraszületve, kirobbanó formá...
formában, alternatíva híján
és hajszál híján egy arra tévedt túlélő
járókelő, kikötve a traumatológián.
Nyakigláb lennék, persze törzs nélkül. Kilógnék a sorból
egy gyászos epizódban. Adnám a semmit-
tevőt, vagy meggondolatlanul cselekednék.
Azután kutyaként születnék ismét újra és hallgatnék
a Szalonna névre. Füttyentésre zsírt izzadva
száguldanék a levegőben úszóvá lassítva,
borostás pofával – Saloméval azonban még
fejben se nagyon közösülnék, nézném csak biztos
távolból a jégtáncát, mely az ő fejét veszi
a beszakadó jég élével, az enyém maradna itt
a lyukas helyén, értem ezen az öreg

lyukat a nyakszirt fedezékében. Merthogy nekem ott nincs valami rendben. A képalkotó vizsgálat szerint engem az a lyuk már a szülő-csatornából kibukva sem hagyhatott volna élnem. Odáig jutnom, hogy azt mondjam: Mit tesz az élet. Most meg fogcsikorgatva szajkózom álmomban csakúgy, mint ébren: Mit tesz az élet! Mit tesz az élet? Mit esz az élet rajtam! Vagy: Mit esz az élet, rajtom? Szeretném ezért tetemes munkanélküli segély mögé bújva bátran halálra zabálni magam, szembesülve disznóságaimmal, majd nyakszirtemet perzseltetni odakint a szabadban a delelő nappal.

Nárcisz másra sem gondol

Nárcisz találgatásokba merül a tófenék felé tartva. Másra se gondol, mint arra a hangra, mely égbe szólította, és bolondult érte. Majd jöttek a felhők, s bennük egy arc. Ophéliáé volna az az arc, vagy Ophélie udvarhölgyéé, aki elmenne Ophéliának is a darabban, ha Ophélie épp ágyinak dőlné, mint fent az az arc? Hanyatt? Hasra? Vagy riassza fel az udvart, hogy rálelt amott egy féregjáratra, mely egy hasonmás világban kanyarog? És akkor várhatják őt a Rosencrantz és Guildenstern pajtások, az égi pajtában, szép pár túlélőhalott? Most arra kell gondolnom, gondolja Nárcisz, hogy jobb, ha mégsem az írásra, és nem is a fejre, hanem a folyosó végén balra fordulok, s ott azon töpregek nyugton, hogy fogadásomnak mi volt a... mi volt a... mi volt a voltaképpeni tétje.

BALÁZS ATTILA

Ulysses Mohácsnál, igaz leírásban a hazugokkal szemben

(színes irodalomtörténet a déli végekről)

BALÁZS ATTILA (1955) Budapest

Valahonnan a görög szigetvilágból érkeztek réges-rég a dalmát tengerpartra. Hajóval, és a hajózás a foglalkozásuk is maradt. Előbb kicsiben kezdték, aztán egyre nagyobbban folytatták. Utóbb már nemcsak javították a gályákat, hanem építették, és a saját tulajdonú hajóik nemcsak az Adria vizét szeltek, hanem a Földközi-tengerét úgyszintén. Határozottan jól ment soruk, azonban akadtak közöttük olyanok is, akik új kalandra vágytak, az akkoriban fellendülő folyami hajózás vonzotta őket. Úgy látták, arra érdemes terjeszkedni, abba érdemes befektetni. A népes családból így egyesek kiváltak, majd elindultak északnak. Egy részük Valkóváron, a legutóbbi balkáni háborúban szörnyű időket átélt mai Vukovaron telepedett le. Kimondhatatlan és megjegyezhetetlen görög nevüket valahol otthagyták hátul, a poros úton. Valkóváron már mindenki így ismerte őket (*nomen est omen*): a Brodaricsék.

A Duna partján is folytatták mesterségüket. Hajókat úsztattak, újakat építettek, csak most folyami hajókat, amire nem volt különösebben nehéz átállniuk. Gyorsan megértették az új követelményeket, hogy oda másmilyen vízi járművek kelljenek, ha nem is egészen. (Mert például a lyukas sehol sem jó.) Ügyesen ötvözték hozott tapasztalataikat az újakkal, utóbb már valóságos kis középkori gyárak működött lenn a parton. Jó, nevezzük műhelynek, mindenestre ott sorakoztak az állványokon szépen, szemrevalóan a készülő darabok, hogy aztán vízre kerüljenek.

– Vajon pezsgődurranással-e?

– Valószínűleg nem, ám ki tudja.

Szerették és megbecsülték őket a valkóiak, mert derék, szorgos emberek voltak, ráadásul elég sok helybelit foglalkoztattak. Ment a dolog, mint a karika-csapás. Puhafából és keményből egyaránt készültek náluk vízi járművek, az egyszerű csónaktól a nagy, ár ellenében partról vontatott teherszállító uszályokig. (Utóbbiakat, némi finomítással a kifejezésen, „szellentőseknek” is hívták viccből, célozva a vontatók erőlködésének némely hangos melléktermékére.) De készültek kecses, evezős-vitorlás naszádok ugyanúgy, elsősorban hadi célokra, és egy olyan modellt is sikeresen kifejlesztettek, amelyik kimondottan személyszállításra bizonyult hibátlanul alkalmasnak. Akár felfelé is a Dunán. Mindössze annyi, hogy a váltást jelző füttyre a férfi utasoknak bezzeg a tenyerükbe kellett sercinteniük, aztán megragadni az evezők végét. – De ezen akkoriban nem csodálkozott senki, sőt, volt olyan, aki kimondottan élvezte, hogy aztán vidáman mesélje boldog-boldogtalannak az ő nagy élményét.

Megjegyzendő, hogy a nőket itt kivételesen kímélték, nekik máshol kellett gályázniuk. Esetleg említésre méltó az itt elmondottakkal összefüggésben, hogy egyesek kivételes tehetséget mutattak az evezésben, valóságos bajnokká fejlődtek, úgyhogy minden hajós örült, ha az illető felszállt hozzájuk. Az egyik neve máig fennmaradt. Így hívták: Weisz Rudolf. Ő volt az a pétervárad kardjavító mester.

Egy szép napon aztán – folytatjuk vígan Mohács felé – az történt, hogy a vállalkozás feje, id. Brodarics István vért köpött reggeli köhögés közben a kockás zsebkendőjébe. A doktor előrehaladott tüdőbajt állapított meg nála, ezzel együtt

azt az okos dolgot tudta javasolni, hogy menjen arrébb a beteg. Oda, a Tarcál valamelyik lankájára, többé ne strapálja magát, vegyen mély levegőket, és igyon sok kecsketejet. Némi gondolkodást követően így is lett. A műhely maradt Valkóváron (hogy később a törökök kezére kerüljön, akik ott a saját szakállukra és elképzelésükre folytatták a hajóácsolást), id. Brodarics pedig fogta magát, elköltözött. Vett egy házat Kamanc felett prima kilátással a Dunára, majd odavitte a családját. – Történt ez akkor, amikor tudomásunk szerint a távolabbi szomszédságban még nem működött az a belcsényi cementgyár, amelynek cementjéből Budapesten majd a maga legendás oroszlánjaival a híres Lánchíd is felépül.

Nem tudjuk pontosan megmondani, vajon ekkor, az odahurcolkodás idején élt-e már a mi kanyargós, mégis lendületesnek tűnő történetünk szempontjából legfontosabb szereplő, ifj. Brodarics István azzal a kocsiderékhangos testvérével együtt, akiknek a lármájával még ma is oly szívesen eljátszogat a rég bezárt, visszhangos kőtörő. Vagy ő már Kamancon született, netalán pont ama virányos mezőcskén (Poljanán), ahol bizonyos források szerint éppen arra járó édesanyját elkapták a szülési fájdalmak. Végül is nem fontos. Lényeg az, hogy az apja valahonnan ismert egy katolikus papot, aki ismert valakit, egy rámenős cincár szakácsot, aki ismerte a pécsi püspököt, aki utóbb segített a gyermekén, amikor annak eljött a megfelelő ideje. Ezen az úton és módon került a mi Brodarics Pistánk Páduába, hogy ott szerezzon kánonjogi doktorátust 1506-ban.

Róla fennmaradt, hogy nagyon sok vallásos szöveget elolvasott, szinte képtelen mennyiséget, ugyanakkor korlátlanul tudott bármelyikből bámulatos pontossággal idézni. Miként megmaradt az is, hogy kedvenc szórakoztató világi olvasmánya az *Iliász* és az *Odüsszeia* volt. Mindkét eposzt fejből fújta, játszi könnyedséggel véste agyába a hexametereket, azonban az igazságnak tartozunk azzal, hogy az *Odüsszeiát* sokkal jobban ismerte eredetijében, mint latinul. Gyakran bosszankodott is ezen. Idegességében a szakállát tekergette bal kezének hosszú mutatóujjára folyton, miközben a kalandos textust bújta, azonban élete végéig nem tudott ezen az egyenlőtlen ségen vagy egyenetlenségen jelentős mértékben változtatni. Ahogy ettől a szerinte átkozott rossz szokásától, „az zakáltzintzálástúll” sem volt képes megválni.

Feljegyezték róla, hogy az *Ulysses*t a *Szent Bibliával* együtt mindenhová magával vitte, és bújta, amikor csak tehette. Még az árnyékszéken is, miközben némán mozgott az ajka, ezzel együtt a latint gyakorolta. Egy festő így is örökítette meg még messzi itáliai napjaiban, ahogy valahol gubbasztva Homérosz híres művét olvassa. Csak később javított rajta a megrendelő-modell kifejezett kérésére a hírneves olasz művész, festett a homéroszi ének helyett *Bibliát* a kezébe. Nagy kár, hogy ez a portré Páduában maradt, aztán nyoma veszett. – Nem így ifj. Brodaricsnak – meséli dr. Bori Imre tovább –, a mi emberünknek, aki csakhamar kanonok Zágrábban, Pécsset prépost, bekerül a királyi kancelláriába, onnan a szerémségi püspöki székbe, hogy aztán következék a püspökinél is kívánatosabban kicsúcsosodó falat ebben a dicső sorban: a királyi kancellária legfelsőbb széke.

Pontosan 1526-ban került a kir. kancellária élére Brodarics István, akinek más neve nem maradt fenn az utókor számára, mint az, amellyel a mohácsi vészről szóló *Igaz leírását* aláírkantotta.

Ígyen:

Stephanus Brodericus.

Azaz: Brodarics István.

Azaz: Stjepan Brodarić.

Azaz: Stevan Brodarić.

(Több „azazról” nem tudunk, közben persze mindez egy név.)

Joggal beszélhetünk történelmi vésszel kapcsolatos privát lelki drámáról az ő esetében, mert hát balszerencséjére hiába volt az erős vonzódás a humanizmus iránt, a korabeli viszonyok közötti élénk levelezés Rotterdami Erasmusszal, hiába minden békevágy, amikor megszólaltak a hadkürtök, csatába kellett menni: a hon védelmében a király oldalán. A magyarokra, egyben a keresztény világra súlyos katasztrófát jelentő mohácsi ütközet előtt állítólag úgy heccelte a harcra jelentkező főkancellárját II. Lajos, hogy esetleg megtenné-e azt a szívességet, mielőtt mindenki fűbe harapna, hogy megpróbálná kieszközölni a pápánál az egész sereg szentté avatását. – Ebből is látható, hogy azért mégse lehetett teljesen humor híján Lajosunk, mintegy megérezve a saját rút vesztét ugyanott.

Persze, nem futott oda a pápa ölébe Brodarics, hanem elnevette magát, majd kiállt a mezőre, ahol a csata forgatagában egyszer csak azt vette észre, hogy ugyan nem az oroszlánéba, hanem egy török ágyú torkába néz. Szerencsére a golyó bennrekedt a csőben, így megúsza egyetlen gyors hátraarccal, azonban az ott is magánál tartott *Ulysses* az életmentő futás közben elveszett.

A *Biblia* ugyan megmaradt, viszont a magyar seregen segíteni próbáló *deus ex machina* elmaradt. Pedig augusztus 29. napját írtuk akkor, ami épp Keresztelő Szent János mártíromságának nevezetes vasárnapja. Hiába, a karmesteri pálca vagy a nyerő figura Allah kezében volt épp, következésképp I. Szulejmánnak állt a zászló. Az *Ulysses*t pedig utóbb felmarkolhatta valamelyik török katona, ám pontosan nem tudjuk, itt is csak találgathatunk, vajon mi lett vele. Ellenben az biztos fellelhető erről, főleg ha létezik egy derék török barátunk – ahogy létezik is a Szegeden tanuló jeles ifjú, Bariş Yilmaz személyében –, hogy az *Iliász* és az *Odüsszeia* komplett kiadása csak jóval később, a második világháború után jelent meg Isztambulban. Ugyanakkor tény, hogy abszolúte elsőként az *Iliászt* a híres-neves, ezer nyelvet beszélő, sok irányban tájékozódó Sadullah pasa (Paşa) török államférfiú, tehetséges balkáni béketárgyaló ültette át anyanyelvére, ám annak a fordításnak nyoma veszett. Csúpan az üres helye maradt ott a polcon, a messze sárgálló dzsezva mellett.

Korai volt, kifagyott, mint Janus Pannonius költői mandulafácskája? Amelyet Brodarics István oly szívesen ajnározott volna, ahogy tkp. ajnározott is, amennyire csak tehette. Most azonban maratoni futásában látjuk őt, aki később lóra vált, majd még később egy másikra. Hogy végül lélekszakadva érjen a megőzvegyült királyné udvarába: elmondani, aztán leírni mindent, ahogy volt, és csakis úgy, ahogy volt.

Brodarics ugyan nem látta a saját két szép szemével meghalni a királyt, ellenben nem is akart eltérni attól a verziótól, amely a mind a mai napig uralkodó nézet. Nevezetesen az, hogy II. Lajos a megáradt Csele-patakba fulladt bele a csataterénél. Ennél aztán valamivel bővebben meséli el ugyanezt dr. Tóth Béla (bizonyos sajtóhibák folytán néha Dezső) a *Kacsák a történelemben* címet viselő, 1896-ban az Athenaeum gondozásában megjelent, mindenféle mendemondát cáfolni igyekvő könyvében. Persze, magát a halált ő is rövidre fogja, írván, hogy amikor az ütközetben a csatarend már megbomlott, a király kedvenc kamarásával, bizonyos Czetriczel menekülni próbált, ám Csele falu mellett a mocsaras ér partjáról lova lecsúszott, s lovasát maga alá temette odalenn a bűzös iszapban. Itt a kamarás már nem tudott mi mást tenni, mint megjegyezni a helyet, majd menteni a puszta életét.

Dr. Tóth úgy folytatja, hogy Szerémi György, II. Lajos káplánja egészen másként tudja a dolgot. Emlékiratának *Epistola flebilis* című részében nem kevesebbet állít, mint hogy a magyar-cseh uralkodó gyilkosság áldozata lett. Szerémi ezt állítólag egy lengyel plébánostól hallotta, akinek viszont állítólag egy magyar vitéz mesélte, aki állítólag szemtanúja volt a tragikus esemény-

nek. És állítólag mindannyian léteztek is. A katona elbeszélése szerint Lajos királyt a későbbi uralkodó, Szapolyai vagy Zápolya (ahogy tetszik) János testvére, Szapolyai György a Csele-patakon át Szekcsőre vezette, többek között ama Czetricz kamarás kíséretében. Ott sebtében megvacsoráztak a plébános házában. Ettek egy kis krumplilevest, majd továbbmenni készültek. Ám az egyik pillanatban, amikor magára maradt a királlyal, Szapolyai hirtelen üvöltözni kezdett.

– Te gerinctelen bestia! Te igazságtalan, parázna, lóköttő, hazug, piperkőc, házasságszédelő, ripacs király! Hát nem?! Nem elveszítetted Magyarországot?!

Az uralkodó azzal védekezett, hogy nem az ő akarata volt, hanem a rendké és a főpapoké. Márpedig ezen Szapolyai annyira felhergelte magát, hogy kirántotta háromélű cseh kardját, majd azt ugyanannyiszor a király jobb oldalába mártotta. Amikor kiderült, hogy mi történt, nagy jajveszékelt tört ki, mire berontott a szobába az ugyancsak közelben tartózkodó Tomori Pál érsek, és tüstént ledöfte Szapolyait. Ott volt azonban Szapolyai György kapitánya, aki erre tüstént megölte Tomorit. Hárman feküdtek hát ott halva. Később Szapolyait és Tomorit örök nyugalomra helyezték a szekcsői templomban, a királyt viszont a helyszínen lepedőbe csavarták. Meztláb volt, hajadonfőtt, rajta az aranyos ing, melyet a királyné készített a születésnapjára. Nyakán az aranylánc a kis kereszttel, ujján a jegygyűrű. Éjfélkor kivitték a Csele partjára, majd gödröt ástak neki, utána belehengerítették. Ott hevert aztán ítéletnapig.

Szerepel itt még egy katona, bizonyos Sárffy Ferenc, aki állítólag látta a mocsárnál a király holttestét, azonban semmiféle szúrást nem vélt felfedezni rajta, tetejében az uralkodó arca valamiféle földöntúli boldogságot sugárzott. Dr. Tóth meg azzal zárja ezt a delikát „ügyet”, hogy Szerémi mendemondáját a magyar történetírás még a megcáfolás figyelmére se méltatta soha, így ő sem teszi. Máshol azért megjegyzi, hogy jó tolla van Szerémi Györgynek, dús képzeletvilágáról nem is szólva. Utóbbi nem is csoda, hiszen olyan tájról származik, amelyik a maga pallérozatlanságaival szerfelett kedvez az ilyesminek.

Egyes változatok szerint, megjegyzendő, mégiscsak történt valamiféle kísérlet fentről 1526. augusztus havának emlegetett napján a magyarok segítségére. Az égiek egy hatalmas sárkányt küldtek le a felhők közül a törökök elriasztására, ám a szerencsétlen jószág elveszítette tájékozódóképességével együtt mind a hét józan eszét abban a sűrű füsttel járó borzasztó kakofóniában, így tévedésből a török császár helyett a mi II. Lajosunkat kergette meg. Persze, ez inkább amolyan népköltés, a népi fantázia szüleménye csupán, mint a faló a trójai mondakörből, amely a homéroszi műben mindössze utalás szintjén jelenik meg. Viszont ez a sárkány egyáltalán nem létezik Brodarics István leírásában, még úgy sem, mint egyik lehetséges kísérő árnyéka vagy inkább díszje, amolyan tetszetős girlandja a valós históriának.

Brodarics István latin nyelven írt történeti művének, amely a mohácsi vészt követő évben már meg is jelent nyomtatásban, eredeti címe: DE CONFLICTU HUNGARORUM CUM SOLYMANO TURCARUM IMPERATORE AD MOHACH HISTORIA VERISSIMA. Magyarul Kulcsár Péter fordításában olvashatjuk így: IGAZ TÖRTÉNET A MAGYAROK ÉS SZULEJMÁN TÖRÖK CSÁSZÁR MOHÁCSI ÜTKÖZETÉRŐL – Dr. Bori Imre szerint ebből a nem nagy terjedelmű munkából az is kiviláglik, hogy Brodarics kitűnő író volt, előadása pedig csak nyert azzal, hogy szemtanúként élte át, amiről írt. Más helyütt megállapítódik, hogy tömörsége ellenére is teljes tájékoztatásra törekszik a szerző. Előrebocsát minden szükséges tudnivalót: a fényes főtisztségek viselőinek jellemzését, a török–magyar viszony közvetlen előzményeit, az országnak vázlatos, a szóban forgó területnek részletező földrajzát – és így tovább. Fő erénye a világos,

szuggesztív szerkezet, ami azt jelenti, hogy tájékoztató modorát fokról fokra élményszerűbb megjelenítés váltja fel, méghozzá különösebb mesterkedések nélkül.

Úgy írja Brodarics a saját tollával – utóbb mégiscsak szinte dől belőle a sebesen szavakká alakuló tenta –, hogy a mindössze másfél órát tartó csatát (egy focimérkőzés aktív ideje manapság – megj. részünkről!) követő éjjel és nappal az ellenség az egész közeli vidéket beszáguldozva, amire csak bukant, feldúlta és felégette. Senkinek sem irgalmazva, nemre, korra, vallásra való tekintet nélkül mindenféleképp gyalázva és gyötörve a nyomorult népet. Ezen a ponton kiemeli, hogy nem az ő erejéhez illő feladat elsíratni a szóban forgó rémes éjszaka és az utána következő napok tragédiáját, mely oly szörnyű volt innenső Magyarország érintett vidékén mindenütt, hogy nem tudja elhinni, dühöngött-e valaha is ellenség ilyen kegyetlenül.

– Megtörtént többek között, amiről azelőtt aligha hallottunk – mondja elborzadva ő –, hogy a szerencsétlen anyák élő kisgyermeküket, nehogy a sírás árulójuk legyen, a földbe ásták, ahol aztán – anyjuk onnan elmenekülvén – levegő nélkül nyomorultul megfulladtak. Az ellenség egészen a Balatonig eljutott, felgyújtva közben Pécs jeles városát, melynek vára és a várbeli gyönyörűsége temploma valamitől, valószínűleg a Szent Szűz akaratától mégis érintetlen maradt.

Befejezőképp csak annyit, hogy bár életében sok fehér galambot látott Bordarics István, sokukat el is röppentette a maga ragyogó filozófiai gondolataival Erasmusnak Rotterdamba, egy sem hozta el számára a tartós békét, ezért – állapítja meg az irodalomtörténész Bori Imre – valószínűleg a legkeveserűbb humanista szállt vele sírba Vácott 1539. november nyolcadikán. – Béke poraira – mormolandó itt a végén.

MARKÓ BÉLA (1951) Marosvásárhely

MARKÓ BÉLA

Könyörgés versért

Most is olyan a szerelem, mint az égből
lassan aláhulló hópelyhek. Csupa
lebegés, illanó érintés, könnycseppek
nyoma a bőrön. Legyen ilyen könnyű
a vers is! Gyanú, sejtelem, kihunyó fény,
nyugodt árnyék. Hópelyhek zuhogásában
akarok élni ezután is. Nem kell a decemberi
eső szürkesége, még szükségem van
a lassú átváltozásra. Tudom, nem való már
ebben a korban. Vagy talán nem kellene
semmilyen korban olvadó hópelyhekből
összerakni a boldogságot. Sem a sírást.
Túl sok ellágyulás. Titkolni való áhítat.
Zajtalan siklás az üvegen. Ó, adj nekem
ilyen verset, Istenem! Legyek még költő
egy ideig. Vagy legalább higgyem, ez a vers.
A szerelem is. A révület. Az ámulat. Minden.
A gyengék ereje. Egy lassan szállingózó
forradalom. Mint annak idején a sok-sok
pihéből összegyúrt kemény hógolyó. Ahogy
csörömpölve betörtem az ablakot. Mea culpa.
Hagyd meg nekem még a gyermekkor
kegyetlenségét! Az igazi költészetet.

Őszinte táj

Milyen világosság van! Pedig most
éppen nem is süt a nap. Nagy a táj.
Sokkal nagyobb, mint nyáron. Köztem
és a csupasz dombok közt semmi sincs.
Sem fű, sem lomb. Nyújtózkodik
a tekintet. Nem akad el, nem ütközik,
hanem szétterül. Mint egy csontváz,
amely egyszerre látvány, de ablak is.
Nézhető és átlátható. Ezek szerint
az élet eltakarja a lényegét? Így is
lehetne mondani. A hús, az inak,
az erek, a bőr, a nyál, a könnyek,
a vér, mindez nem arra való, hogy
megtudjuk az igazat. Az élet hamis.
A halál nem. Hó sincs errefelé az idén.
Hivalkodik a lélek. Csúnya, de önmaga
minden ízében. Ha mégis szereted,
az igazságot szereted. A lélegző,
remegő, már-már kitárulkozó, de ismét
becsukódó test csak akadály. Homály.

Tapogatózol a sötétben, a fülledt
hajlatokban. Most jövök rá, hogy
sokszor végigjártam ezt az utat,
és már sokszor láttam ezeket a fákat,
de még sohasem voltak ilyen őszinték.
Nincsen semmi pótlék. Perverz dolog
egy teljesen lecsupaszított vidéket
szeretni. Próbáld meg! Ha sikerül,
azt jelenti, hogy hazaérteztél végre.

Nem a kés

Nem az eke szarva, ahogy hajdanában
gyakran emlegették a romantikus költők.
Nem a fegyver hideg vasa. Nem a fejsze.
Nem a fűrész. Nem a kés. Nem a kalapács.
Nem ezek tettek emberré minket, azt hiszem.
Nem a felaprított tűzifa vagy a piszkavas,
amelyről egyre kevesebben tudják,
hogy micsoda, és ha tudják, akkor sem
jelenik meg semmi a képzeletükben.
Még csak nem is a szekérrúd, a kantár,
a gyeplő. És nem az emelő, a pótkerék,
a kapcsolókar, a volán. Hanem a rózsaszín
ujjbegyen billegő hópehely, ha minél
lassabban olvad el. A parányi málnaszemet
felcsippentő ujjbegyek, de úgy, hogy
ne törjön össze, ne csorduljon szét a leve,
csak az illata. A rugalmas szederhez
vagy előbb talán mégis a puha, illatos
málnaszemhez hasonló mellbimbón
elidőző érzékeny ujjbegyek. Ahogy a
finom redők megtelnek a másik test
remegésével, és továbbítják mindenfelé,
az idegekbe, a vérerekbe. Amikor úgy
kapcsolódik egymásba két gömbölyű
cseresznyeszem, hogy nem kell behatolnia
egyiknek a másikba, mert anélkül is
tökéletesen eggyé válnak. A megnyíló
ágyékon végigsikló ujjbegy. Akárcsak
egykor, ahogy megnyálaztam a bélyeget,
és pontosan oda ragasztottam, ahova kellett.
Elavultak a hasonlataim. Divatjamúltak
a metaforáim is. De úgysem ez számít.
Hanem amint két ujjbegy egymáshoz ér.
Kitapogatják egymást. Felforrósodnak.
Megpihennek. Nem véletlen, hogy nincsen
két egyforma ujjlenyomat. Csak a málnaszem
tudja, ki vagyok. Csak az ujjaid, amelyek
soha nem tépik el a pillangó szárnyát.

KONTRA FERENC

Hasonmás

A nő cipője határozott ütemben kopogott végig a fekete és fehér kőlapokkal kirakott folyosó homályba vesző sakkasztalján. A férje puha bőrmokaszinban, szinte nesztelenül lépkedett mellette. Bibliai jelenetek sorakoztak a falakon: Jákob égbe vivő lajtorjája, a bűnös asszony megkeni Jézus lábát, a tékozló fiú hazatér. Egyenruhás alkalmazott vezette őket. Kinyitotta a mappát, és megállt egy pillanatra, hogy elismételje hangosan, inkább csak magának, hogy nyolc-éves, szőkés hajú, barna szemű fiút szeretnének örökbe fogadni, egy év türelmi időt kérnek hozzá. Megállt egy széles, kétszárnyú ajtó előtt. A tanulószobába megyünk, csak azokat hívtam most ide, akik számításba jöhetnek. Ők természetesen nem először találkoznak ismeretlen emberekkel, lehetséges szülőkkel, akik talán hazaviszik őket. Ilyenkor a házi feladatukat írják, vagy éppen a tankönyvüket olvassák. Olyan helyzetet teremtünk, amely nem feszélyezett, nem kellemetlen senkinek. Ők is természetesen viselkednek, annak ellenére, hogy tudják, most alaposan szemügyre veszik őket, a jövőjük múlik a találkozáson.

Tapintani lehetett a várakozás izgalmát. A férfi és a nő a helyiség közepén állt meg, a tábla előtt, amire térképet rajzoltak, rajta a folyók kék színnel futottak szét. A férfi levette a kalapját, maga előtt tartotta a kezében, a felesége kicsit mögé húzódott, mintha rejtekhelyből szemlélné a fiúkat. Mindegyikük külön asztalnál ült, öten voltak, nem egyenruhát viseltek ugyan, de mindannyian katonás, zöldes színű inget és nadrágot hordtak. Rácáfoltak az előítéletekre: nem voltak se rongyosak, se alultápláltak, se buták.

Közben az alkalmazott körbejárt lassan, mint egy színdarabban, hogy valamilyen szituációban mutassa be a gyerekeket. Szemlátomást jól ismerte őket, mindegyiktől kérdezett valamit. Főleg azzal kapcsolatban, hogy mit olvas éppen, felelt-e valamiből az iskolában, milyen jegyet kapott. Egyiküket a táblához küldte, hogy törölje le a szivaccsal a térképet a tábláról. És így mindegyikük megmutathatta magát, mint valami termék-bemutató. Végül a vendégek is kérdezhetek. A nő nem is habozott, előlépett rejtekéből, és végigsétált a sorok között, mintha valóban egy osztályterem lenne, meg-megállt az asztalok előtt, nézte a kézírásokat, a füzeteiket, és volt, akitől megkérdezte, pontosan mikor született, a hónap és a nap is érdekelte.

A legmeglepőbb az volt, amikor a nő azt kérte egyiküktől, hogy álljon fel, és nézzen a szemébe. Majd emelje fel a kezét, nyújtsa előre, hajlítsa be, aztán oldalra mutasson, az ajtó felé, és nézzen a mutatójára felé. Közben körbejárta, mintha egy szobor lenne, és a fiú meg sem mert mozdulni közben. Ekkor az alkalmazott tapintatosan félbeszakította a jelenetet, a fiút visszaültette a helyére, a vendégeket pedig kikísérte, és elmondta nekik, hogy ilyen a szokásos eljárás az első ismerkedéskor, amely nem tarthat tovább félóránál, nem szabad túllépni, mert zavart okozna gyerekek pszichikai felkészültségében. Tekintettel kell lenni arra, hogy ne térjünk el az eljárásrendtől. Ilyenkor általában már kialakul arról is valamilyen elképzelés, hogy találtak-e egyáltalán alkalmas jelöltet, és legközelebb kiemeljük-e közülük bárkit, hogy a jelenlétben beszélgessenek vele.

Valójában a nő már kiválasztott közülük valakit, és csak bólogatott, miközben a szabályokat hallgatta. A férje látta rajta, hogy megtalálta, akit keresett. A következő héten már vitték is magukkal a kiszemelt fiút.

Ez a mi otthonunk, hogy legyen honnan elfutni, és legyen hová visszatérni, mondta biztató hanghordozással a férfi, amikor leparkolt a bejárat előtt. A fiúnak csak egy koffere volt, abban tartotta az összes holmiját.

Mamának és papának kellett szólítania újdonsült szüleit, mert náluk ez volt a szokás. A fiú fejében azonban különvált a megszólítás és a megszólított személy, ezért úgy formálta a mondatokat, hogy sose legyen bennük se mama, se papa. Csak egyszerűen mint nő és férfi. Éppoly idegenek, mint az iskolában a tanárok. Az ételért szeretetet, hűséget várnak el, mint a macskájuktól és a kutyájuktól. Úgy is beszéltek hozzá, mint aki úgysem ért meg mindent. Úgyis elfelejti. És természetesen azt jegyzi meg a gyerek, amire tanítják, amiről pedig nem kell tudnia, az rejtve marad. Mintha a gyerek értelmi képességeit csak a felnőttek tudnák felmérni.

Rajzolni tanította a nő. Valaki mást nevelt tovább, nem is hozzá beszélt, hanem ahhoz a másikhoz, aki már csak a saját emlékeiben élt. Néha türelmetlenül, néha kedvesen. Úgy gondolta, hogy a fiú már napok múltán otthonának tekinti a házat. Csak rajta múlik, elhatározza, hogy az otthona lesz, holott a fiú nem így érezte. Ugyanúgy figyelt, és igyekezett megfelelni, mint az iskolában, ahogyan korábban az árvaházban a nevelőknek, ahol elvárták tőle, hogy legalább tegyen úgy, mintha hálás lenne.

A nő, amikor a fiáról mesélt, akit elveszített, türtőztette magát, hogy visszafogott maradjon, ne zokogja el magát. Olyan volt, mintha egy végiggondolt terv szerint vezette volna végig azokon a fontosabb állomásokon, eseményeken, amelyek a fiával megtörténtek. Mikor esett le a cseresznyefáról, mikor hullt ki az első foga, hogyan fogadta a nagypapa elvesztésének hírére, milyen játékaik vannak, hol vannak most. Mintha kötelezővé tette volna, hogy ugyanazokat a könyveket olvassa el majd egymás után, amelyeket a fia is elolvasott, és ott állnak megfelelő sorrendben a polcon.

Még a halott fiú emlékeit is megtanították vele, hogy aztán visszamondja, mint valami leckét. A kikérdezés a délutáni teázás közben zajlott, ahova meghívták a szomszédokat is. Dicsekedni akartak vele, mint valami betanított állattal, hogy mi mindent tanult meg röpke két hét alatt. Úgy néztek rá, mint valami csodabogárra. Duplán kellett teljesítenie, hiszen teljes erejével le kellett gyűrnie a saját tapasztalatait, megszokott viselkedését, helyette a felvett mozdulatokat, pózokat kellett ismételnie az asztalnál: hogyan tartjuk a kezünket a leves helyes kanalazása közben, nem iszunk vizet evés közben, oldalra fordítjuk a fejünket, mindig abba az irányba, ahonnan kérdés érkezik hozzánk, ezt türelmesen végighallgatjuk, és csak utána felelünk, éppen úgy, mintha az a másik válaszolna. A szerepet egy idő után meggyőző beleérzéssel játszotta, még az arckifejezésével is átvette a mimikáját, hiszen a nevelőszülei arcáról mindent leolvasott, olyanok voltak, mint a tükör. Egy felhúzott szemöldök, egy kiegyenesített száj, egy kikerekített szem pontos utasításként hatott. Közben tudta, hogy sosem érti meg, mi szükség erre a színjátékra, miért nem fogadják el olyanok, amilyen ő valójában. Korábban másmilyen visszajelzéseket kapott, az árvaházban kifejezetten szerették a tréfáit, az ötleteit, a magabiztosságát. Itt pedig kalitkában érezte magát.

Eleinte viszolygott a társaságtól, a rokonok látogatásától, akik mind őt akarták szemügyre venni, mint egy új bútordarabot; a nevelőszülei pedig feszülten figyelték, hogyan teljesít, és lesték a rokonok reakcióit, hogy jól választottak-e. Sokszor a feszültségtől szólni sem tudott, ilyenkor feladta, elhatározta magában, hogy annyi baj legyen, egyétek meg, amit főztetek, kellett nektek csodagyerek, hát itt vagyok, ha nem tudok valamit, majd hallgatok, és

ha nem tetszem, vigyetek csak vissza az árvaházba, ennél nagyobb baj nem érhet. A hangsúly azon lesz ezután, hogy nekem mi a fontos, és amíg el tudom játszani a szerepemet, addig azt ismételve magamban, hogy saját magamat nem adom fel. Megalázónak érezte, hogy mindig más szemével, kívülről kellett szemlélnie önmagát.

A nő vitte el a fodrászhoz. Egy felső emeleti műhely volt, hatalmas, utcára néző ablakokkal. Bízta csak rám, asszonyom, pontosan emlékszem a fiára, és arra is, hogyan szoktam megnyírni! Rutinosan csattogott az olló a fésű siklásának nyomán. A fiú közben nézte, hogyan formálódik át a feje, és ettől mintha még a vonásai is hasonlítani kezdtek volna arra a másikra, mintha szellemarc jelent volna meg előtte a tükörben. Elsápadt a felismeréstől, és szinte leszédült a székből. A fodrász azonnal észrevette, megfogta a két vállát jó szoroson, és addig nem engedte el, amíg magához nem tért. Úristen, mit csinált velem, hallotta a háta mögül a nő sikoltó hangját. Semmit, asszonyom, a kősnak ilyen erős szaga van, sokan nem bírják, válaszolta.

Ismerkedett az idegen házzal, próbált úgy tekinteni a környezetére, hogy ezentúl ez lesz az otthona, hosszan állt szobájának ablaka előtt, amely a birtokukhoz tartozó szolgalmi útra nézett. Hangos népek jártak arra lovas kosikkal, és csak nézte őket, hogy mindig milyen jókedvük van, mintha felöntöttek volna a garatra.

Két bordó kanapé uralta a nappalit. Köztük ovális dohányzóasztal állt. A kandalló tetszett neki a legjobban, márványperemén nikkeltancsók, apró nippek és kristálytálak álltak. A kerámiatartót teletűzdelték fidibusszal.

Megmondták neki, kik legyenek a barátai. Közben a halott fiú ruháit kellett hordania, már alig várta, hogy kinője őket, hogy végre ő válasszon újakat. Megszabaduljon az átkozott elvárástól, hogy külsőre is hasonlítania kell; a gondolatait ha nem is tudják ellenőrizni, a tetteit igen. Nem csukhatta be szobájának ajtaját. Állólámpánál aludt, hogy bármikor rápillanthassanak az éjszaka közepén. Csak vigyázzunk rád, ez volt a férfi válasza. A fiam félt a sötétben, ezt pedig a nő mondta. Ebből jött rá a fiú, hogy még egymás között sem egyeztettek minden részletet, bármilyen szorosra is fogták nevelésének fonalát, mindig talált egy rést, és ez szinte felszabadította, rájött, hogy ők sem olyan tökéletesek, mint amilyennek mutatják magukat. Kezdett lassan ellazulni, kihasználta, hogy szükségük van rá. Csak annyi ravaszság kellett, amennyi egy kutyában vagy egy macskában is megvan, hogy közben megőrizze a saját belső szabadságát. A férfi eszén nehezebb volt túljárni, ő szemlátomást kevésbé volt eltelve egykori fiának tökéletességével, de úgy látta, hogy ez a helyettesítő gyerek sem olyan hűséges, mint amilyenre számított. Neki komolyabb elvárásai voltak a viselkedés terén, semmiféle érzelmet nem mutatott, csak az eredmények érdekelték; az adottságokra és képességekre figyelt, kimondatlanul is érezte vele, ha nem mutat kiemelkedő tehetséget a sportban, zongorajátékban, matematikában, akkor még szigorúbb bánásmódra számíthat.

Igyekezett is, hogy ne lógjon ki a sorból, az iskolában tartotta az élmezőny színvonalát. Tudta, ha kudarcot vall, a férfi megbünteti. Otthon kiszámíthatatlan volt a légkör, néha mosolyogtak rajta, néha kényeztették, máskor egy leejtett tojásért is pofon járt.

Jöttek az adventi ünnepek. Valamit ki kellett találnia, ami eredeti, kedves, és erre keresve sem talált volna jobb alkalmat, mint a közeledő karácsonyt. Legalább abban bizonyíthat, amiben jó. Kigondolta, mi legyen az ő ajándéka a nevelőszüleinek: lerajzolja képzeletvilágának különleges helyét, a Sohavilágot, és becsomagolja lila selyempapírba, mert tudja, hogy ez a nő kedvenc színe.

Alaposan szemügyre vette a halott fiú rajzait, melyek a szobáját díszítették. Próbálta utánozni a vonalvezetését, a tárgyakat, és kitalálta hozzá a moz-

dulatokat, hogyan tudott így rajzolni. A spanyolnátha vitte el, és a háznak alig akadt olyan szeglete, ahol ne hagyott volna valami nyomot, valami emléket, vagy ne fűződött volna hozzá egy történet. A képet egy héten át titokban rajzolgatta. Krokodil, sárkány és zebra is volt a háttérben, két lábon álltak, és táncoltak, előttük egy pöttös labda pattogott. Az egész rajz csupa mozgás volt, színes ceruzával készült. Törpék, kintornások, körhinták lovai köröztek, és középen állt a család, a férfi, a nő, és köztük egy arctalan gyerek. A nevelőszülők szigorúan néztek előre, de a fiúnak üresen hagyta az arcát. Csak a matrózruháját és sapkáját rajzolta meg. Egy ilyen vidám képen az üres arc bárki lehet, akit szeretnek.

A feldíszített fa alatt akarta meglepni őket az ajándékával. Kivárta a megfelelő pillanatot. A férfi kezébe adta. Kicsomagolta, alaposan szemügyre vette, aztán átnyújtotta a feleségének. A nő csodálkozó arcot vágott. Egy darabig csak forgatta, nézegette, aztán csak annyit fűzött hozzá, hogy a mi fiunk sosem rajzolt volna ilyen butaságokat.

Egy fadobozt nyújtott felé a férfi, ebben van a mi ajándékunk, nyisd ki bátran. A fiú arca egyszeriben felderült, amikor felfedezte, mi van benne: kőből készültek milliméteres precizitással a színes építőköcskák, nem fából, ami a játékot igazán érdekessé tette. A férfi hozzáfűzte, hogy a német Richter cég gyártotta, de az egész Monarchia területén nagyon népszerű, látod, kiegészítőket is tettek hozzá, mozaikpadlókat, hidakat és kéményeket. A többi a te ügyességeden múlik, mit építesz belőlük.

Hétköznapokon, amikor a férfi elment dolgozni, kettesben maradtak a nővel, aki különböző logikai játékokat talált ki, hogy próbára tegye; vagy befogta, hogy segítsen tésztát sütni. Nem szívesen ment el hazulról, főleg télen, mert a hidegtől is megfájdult a feje. Vékony csontú, fürge mozgású nő volt. Fialalon ment férjhez. Néha rávette a fiút, hogy üljön vele a nappaliban az ablak elé, és együtt várják a pillanatot, amikor a fagyott táj megfogható lesz, amiben ugyanúgy bízhat, mint azok a vaskos, kedélyes külvárosi anyák, akik zöldségekkel, poggyással, gyerekekkel és öreg rokonokkal teli kocsikon érkeztek.

Vasárnap családi ebédre mentek. A hosszú asztal egyik végén az idősebbek, a felnőttek ültek, a másik végén a gyerekek. Az ebéd végére, mire a borosüvegek is vidám gyorsasággal ürültek ki, és cserélődtek újakra, addigra már a beszéd és a kacagás is egyre hangosabb lett. Harsányabbak lettek a történetek is, amiket elmeséltek. Mintha íratlan etikett szerint anekdotáztak volna egymásról. Most a nő úgy érezte, ő következik. Tudjátok, mi a szerelem? Nos, halljam, tudja valaki? És magasra emelte a poharát, ebben a családban cseppet sem számított szokatlannak, hogy a nők egymással versenyezve túltettek a férfiakon is az ivászatban. Akkor elmesélem, mert annyira jót nevettem, amikor a nevelt fiam házi dolgozatát elolvastam. Arról kellett nekik írni, hogy milyen a szerelem.

A fiú lejjebb csúszott a széken, az abroszt is a fejére húzta volna, ha hosszabb lett volna. Nem kapott levegőt.

A nő sikoltozva nevetett, amikor kimondta: képzeljétek, a szerelem olyan, mint az úszás. Mindenki hahotázott. Amikor újra elcsendesedett az asztal, a nő hatásszünetet tartott, kíváncsian várták a folytatást. Azért olyan a szerelem, mint az úszás, mert amikor megpillantja azt a gyönyörű lányt a folyosón, akibe szerelmes, úgy érzi, mintha lebegne, mint amikor a folyóvízben a bőrén végigborzong a simogató áramlat, és mégsem meri megszólítani, pontosan ezt írta, képzeljétek, mintha úszva közelítene a lány felé, olyan könnyű és tűnékeny, akiről még álmodni is szokott. Erre megint kacarászni kezdtek.

Minta nem is ült volna ott az asztalnál. Pedig a fiú azt várta, hogy most mindenki rámered, és akkor láthatták volna, hogy a feje mennyre kivörösödött; ez csak egy kis történet volt, de ő mégis úgy érezte megsemmisülve,

hogy porig alázták, elárulták. Turkált a holmija közt, elolvasta a házi dolgozatát, amire a legjobb osztályzatot kapta, az osztályban nem röhögtek ki.

Ugyanabba az iskolába, ugyanabba az osztályba írátták, ahova a halott fiú járt. Azt gondolta, sokkal nehezebb lesz itt neki, elkényeztetett polgári iskola volt. De éppen ellenkezőleg történt, hamar felfedezte, hogy az osztálytársait mennyire elkényeztették, szófogadóak voltak, ezért cserébe mindent megkaptak. A fiú most vette csak igazán hasznát annak, hogy az árvaházban keményen fogták őket, szigorúan ellenőrizték az iskolai eredményeiket. Eszébe jutott, hogy ha már ilyen közeli barátságba került az osztálybiztossal, aki a naplót vitte óráról órára a szaktantermekbe, és tette a tanárok elé, talán megnézhetné a halott fiú osztályzatait. Ha már olyan kivételes és okos volt, ez miként tükröződött a jegyein. Természetesen nem vehette a kezébe a naplót, az osztálybiztos úgy kezelte, mint valami kegytárgyat; elképzeltetett volna, hogy valaki kijavítson valamit benne, vagy csak lapozgassa. Egyszer mégis kivételt tett. Megmutatta a halott fiú osztályzatait. A fiú csak bólogatott, amikor megpillantotta, hogy két tárgyból is bukásra állt. Önkéntelenül is felpillantott, és megkérdezte az osztálybiztostól, hogy ennyire buta volt. Nekem másmilyen képet festenek róla, az elmúlás mindent megszépít.

Maga is csodálkozott az elszántságán. Nem törődött vele, hogy ezzel megszerzi-e a család szimpátiáját, vagy mindenkit maga ellen fordít; azzal sem törődött, hogy emiatt már holnap visszaviszik-e az árvaházba. Egyébként is letelt a türelmi idő, végső ideje tisztázni. A fiú felállt az asztaltól, minden szem rá szegeződött, és csak annyit mondott, asszonyom, az ön fia két tárgyból is bukásra állt, ezért nem gondolom, hogy ő ilyen szépeket tudott volna írni a szerelemről.

Várta a következményeket. Furcsa módon nem háborodott fel senki, hogy kegyeletsértést követett el. A házigazda is lassan felállt, ünnepélyesen a férfi és a nő felé fordult. Ha bármi bántódás érné ezt a gyereket, én kiállok mellette. Sőt, szeretném örökre fogadni, miért is ne, elég nagy ez a ház, az idősebb gyerekeim már mind kirepültek, üresnek érzem a szobákat, éppen egy ilyen talpraesett fiút szerettem volna mindig. Hallod, fiam? Nálam kezdődhetne az új életed. Mostantól lenne két születésnapod. Megünnepelnénk külön a mai napot is, amikor idekerültél.

A fiú leült, vagy inkább visszazuhant a meglepetéstől a székre. Még éppen ki tudta mondani jó hangosan, hogy igen, ő is éppen ezt szeretné.

Ez a nyilvánosság elég volt hozzá, hogy a tényállás az egész család számára nyilvánvaló legyen. A házigazda széttárta a karját, az arca őszinte örömet tükrözött. Régen értem meg ennél felemelőbb pillanatot. Odament a fiúhoz, előrevezette, és maga mellé ültette. Teátrális volt a jelenet, nyikorogtak a székek, mindenki araszolt egy hellyel arrább, közben élvezték is a pillanatot, amelynek részesei lehettek.

Végre történt valami ebben az unalmas családban, mondta ki hangosan valaki. Egyszeriben zsongás támadt, mindenki a közvetlen szomszédjával tárgyalta meg az eseményeket. Ennél frissebb pletyka nem is kellett. Még a gyerekek is erről sutyorogtak az asztal végén, és egyetértettek abban, hogy a fiúnak mostantól rengeteg új játéka lesz, érdemes lesz idejönni. Ekkor érkeztek a sütemények, belefeledkeztek nagy mohósággal a kókuszos csokoládégolyók válogatásába, majd a cukrozott ibolyával díszített vaníliás krémtorta kötötte le figyelmüket.

BEDECS LÁSZLÓ

Dobai Péter pályakezdése

Részlet egy készülő monográfiából

BEDECS LÁSZLÓ (1974) Szófia – Budapest

Az 1944-ben született Dobai Péter huszonkilenc évesen, 1973-ban tudta kiadni első könyvét, a *Kilovaglás az őszi erődből* című verseskötetet. Mai szemmel ez kései pályakezdésnek tűnhet, de a korban egyáltalán nem számított annak. Ennek részben történelmi, részben kultúrpolitikai, részben rendszerszerű, a könyvkiadás egészét érintő okai voltak. Az 1956-os forradalom után, amelyben az Írószövetségnek és számos nagynevű írónak, köztük a később bebörtönzött Déry Tibornak, Háy Gyulának, Eörsi Istvánnak és másoknak elévülhetetlen érdemei voltak, a politika gyanakodva kezelte és erős kontroll alatt tartotta az irodalom intézményeit. Emiatt ezek az intézmények lelassultak, óvatosabbak lettek, a szűk keretek között csak nagyon nehezen tudták és akarták a születő kéziratokat megjelentetni. Nagyjából 1968-ig tartott ez az időszak. Akkorra valamelyest konszolidálódott a Kádár-rendszer, ennek részeként az olyan nagy tiszteletnek örvendő szerzők is megkötötték a maguk kompromisszumait, mint Illyés Gyula vagy Nagy László,¹ másrészt a feltorló generációk érezhető feszültséget generáltak a kulturális közéletben. A döntéshozók előbb rákényszerültek a probléma kibeszélésére, majd megkezdték a pályakezdők, illetve az addig parkoló pályára kényszerített szerzők könyveinek kiadását. A pályakezdők közé került így szinte mindenki harmincöt éves kor alatt.²

De a kultúrpolitika irányítói még a kötetek megjelenésének engedélyezése előtt azzal próbálták csökkenteni a feszültséget, hogy engedték kibeszélni, vagyis a „fiatal irodalom” (lásd még: „ifjúsági probléma”³) köré számtalan konferenciát, ankétot, vitát szerveztek, az irodalmi folyóiratok, illetve a könyvkiadók (Magvető és Szépirodalmi) pedig rendszeresen közölték a hozzászólásokat.⁴ Ennek eredményeként a hatvanas évek végén négy nevezetes költészeti (*Első Ének, Költők egymás közt, Elérhetetlen föld, A magunk kenyerén*) és két prózai (*Ahol a sziget kezdődik, Holnap*) antológia jelenhetett meg. Dobai Péter az *Első Énekben*, *A magunk kenyerén* és a két prózaantológiában közölhette munkáit, és az ezekről szóló kritikájában Horgas Béla egyenesen úgy fogalmazott, hogy ő „a költői antológiák legerőteljesebb és legnyitottabb szereplője”,⁵ Csoóri Sándor pedig a költőt bemutató kis esszéjében az „erőfölhalmozás” szót használja jellemzőként.⁶ Ennek ellenére a Réz Pál által szerkesztett első Dobai-kötet az elfogadása után két évet várt a megjelenésre.

Az antológiák ezzel együtt is jelezték, hogy egy erőteljes, markánsan újat akaró és nem utolsósorban népes íróközösség várja a saját kötetekkel való bemutatkozást. Közel hatvan pályakezdőnek adtak az antológiák publikálási lehetőséget, a névsorban találhatjuk Dobaié mellett Tandori Dezső, Petri György, Oravecz Imre, Takács Zsuzsa, Beney Zsuzsa, Utassy József vagy Szepesi Attila nevét. A részben épp az antológiák körül kialakult viták azt is megmutatták, hogy a poétikai változások újdonságértéke és eseményjellege messze nagyobb egy átlagos generációváltásénál. Soha annyi tanulmány nem foglakozott a fiatalok irodalmi törekvéseivel, soha annyian nem érezték fontosnak, hogy első kötetes költők munkáiról írjanak, mint akkoriban. Ezt a voltaképp rövid, négy-öt éves időszakot Szabolcsi Miklós például a magyar költészet szempontjából a Nyugat indulása körüli évekhez hasonlította.⁷ A korábbi két-három debütáló kötet helyett tíz-tizenkettő jelenik meg ezekben az években, de sokatmondó, hogy Gáll István, az Írószövetség akkori KISZ-titkára egy interjúban háromszáz „jó képességű, írogató fiatal” emleget, bár csak mintegy tíz százalékukat tekinti „rendszeresen bizonyítónak”.⁸

Vagyis már az antológiák pusztá megjelenése is hírértékkel bírt. A Dobai Péter verseit is közlő *Első Énekről* írva Vasy Géza úgy fogalmaz, hogy engedélyezésükkel a hatalom egyenesen a generá-

A tanulmány megírását a MMA Ösztöndíjprogramja támogatta.

ciós türelmetlenség okozta feszültségeket igyekezett levezetni.⁹ Ismét megjegyzem: ebben az időben hónapokig, sőt néha évikig is eltartott, míg egy-egy elfogadott vers a lapokban megjelenhetett, a kötetek átfutási ideje pedig sokszor két-három év volt. A türelmetlenség tehát nagyrészt ebből, a sokszor meg sem indokolt késlekedésből származott. Az antológiákról megjelent kritikákban a vállalt hagyományok és újszerű törekvések különbsége mellett a pályakezdők fórumainak általános problémái adják a legfőbb témát, de közben ezekben az írásokban jól kirajzolódik a korabeli kritika elváráshorizontja, azaz azok a poétikai és ideológia szempontok, amelyekre hivatkozva megszületett egy-egy elutasító, avagy elfogadó kijelentés.

Pomogáts Béla 1969-ben, az új nemzedék legjobb költőit olvasva arra jut, hogy Dobai Péter mások mellett Oravecz Imrével és Takács Zsuzsával együtt elsősorban Weöres Sándor követője, másodsorban „Pilinszkyben találja meg mesterét”.¹⁰ *A magunk kenyere*n antológiát recenzeálva Demény Ottó a következő szavakkal emeli ki az anyagból Dobai verseit: „Dobai Péter korunk legkeményebb problémáival viaskodik, markánsan és egyénien. Hatalmas ismeretanyaggal rendelkezik, érdeklődése mindenre kiterjed, de sosem válik tudálékosan merevvé. Ösztönössége jól egészíti ki költészetének intellektuális vonásait.”¹¹ Az *Első Énekről* Farkas László azt írta, abban feltűnően erősek az avantgárd ihletettséggű versek, és közülük is kiemelkedik a Dobaitól beválogatott anyag: „minden verse egy-egy kubista vagy tasiszta festmény, de a merész geometriai formák, a szellemes montázsok nem elfedik, hanem kifejezik indulatait, benyomásait, mondanivalóját. Látszik, hogy alkata, látásmódja készíti erre a vers-beszédre.”¹² A vad manifesztumok, a szigorú, energiától és magabiztosságtól duzzadó kiáltványok, az axiomatikus kijelentő mondatok, a sok összeadás- és egyenlőségjel, a pontokba szedett alapszabályok határozott, már-már dogmatikus programot mutatnak, de ezek egy része csak szándékos nagyotmondás, provokáció, amitől a szerző joggal remélhette, hogy méginkább láthatóvá és hallhatóvá válik, különccnek és hősnék mutatkozik.

Ebben igaza is lett, hiszen ezzel is magyarázható, hogy már első kötetének megjelenése előtt számon tartotta az irodalmi közvélemény, a folyóiratokban megjelent publikációk, illetve az antológiákban megjelent versei magukra irányították a figyelmet. De ebben alighanem annak is része volt, hogy nemcsak költőként volt ismert, hanem filmkészítőként is – sőt, filmes karrierje megelőzte irodalmi munkáinak ismertségét. Morsányi Bernadett monográfiájában kimerítően foglalkozik a hatvanas és hetvenes évek fordulójának főképp a Balázs Béla Stúdióhoz köthető fiatal filmes történetével, az ottani úttörő kísérletekkel, műhelymunkával és a mára klasszikussá vált alkotásokkal, köztük természetesen Dobai Péter jelentős szerepével.¹³ Anélkül, hogy elismételném az ő kiváló észrevételeit, annyit mindenképp érdemes itt is elmondani, hogy 1968-tól, tehát a költői indulással párhuzamosan Dobai a BBS munkájában is aktívan részt vett, rendezőként, forgatókönyvíróként és színészként is aktív, sőt meghatározó szereplő volt, de a kortársak emlékezései alapján jelenléte ennél is fontosabb volt: elméleti felkészültsége, nyelvtudása és határozott, erőteljesen fellépése a társaság egyik központi alakjává emelte, az alkotói és baráti közösség egyik meghatározó, másokra is nagy hatást gyakorló tagjává tette. Első (megvalósult) forgatókönyve, a *Büntetőexpedíció* (1970), első íróként és rendezőként jegyzett filmje, az *Archaikus torzó* (1971), illetve a színészként segített filmje, az *Agitátorok* (1969) egytől egyig az egyetemes magyar filmművészet megbecsült darabjai – ahogy egyébként a későbbi, Bódy Gáborral és főleg Szabó Istvánnal együtt készített filmjei is azok. De itt elsősorban arra érdemes figyelni, hogy Dobai költői munkáira azért is eshetett más pályakezdő költőkénél nagyobb figyelem, mert neve és személye kifejezetten ismert volt a budapesti, belvárosi, haladó művészkörökben, a filmesek, a képzőművészek, a színészek, a zenészek és persze az írók-költők között is. Az akkor kialakuló neoavantgárdnak vagy később undergroundnak nevezett kultúrában egyébként is megszokott volt, hogy egy-egy művész több művészeti ágban is aktív, egyszerre zenél és fest, készít filmet és ír verset, estleg próbálja mind a négyet egyszerre. Dobai ennek a széles művészvilágnak, ennek az – ahogy ő fogalmaz – „eleven, aktív, szolidáris közösségnek”¹⁴ volt motivált és másokat is motiváló részese. Olyasvalaki, aki a Balázs Béla Stúdióban és az Egyetemi Színpadot otthonának érző bölcsészértársaságban is otthon érezte magát. Nem csoda, hogy hosszú várakozás után megjelent első verseskötetére is sokan voltak kíváncsiak.

Ez a kötet tehát az 1973-ban megjelent *Kilovaglás egy őszi erődből* című, Dobai egyetemista éve alatt írt verseinek gyűjteménye. De a kötet nemcsak megjelenésének éveiben és az életmű

nyitányaként megkerülhetetlen, hiszen évtizedekkel később is úgy tekint vissza rá a kritika és maga a szerző is, hogy az rögtön a pálya egyik csúcspontja volt, és egyébként olyan gazdag forrás, amihez évtizedekkel később is vissza-visszatér egy-egy onnan származó szövegrészért, címekért, ötletekért, hogy azokat új verseiben használja fel. Egy 1994-es interjúban Dobai egészen konkrétan saját költői aranykorát látja a kötet írásának éveiben: „Ha lehetne a sorssal alkut kötni, az akkori hangomat szívesen visszakapnám.”¹⁵ A kötet megjelenésekor, az imént említett okok miatt, afféle kultuszkönyvvé vált – a művészkörökben addig is nagy tekintélynek örvendő, sokak által követett, ma úgy mondanánk, influenszer szerepű alkotó a kötetnek köszönhetően még inkább ebbe a szerepbe került. Tóth Erzsébet egyenesen így fogalmaz: „Első versgyűjteménye, a *Kilovaglás egy ősz erődből* nemzedékem kultuszkönyve volt. Ami még a legnagyobbaknak is ritkán sikerül, rögtön lett »valaki«. A Dobai. Jelenség lett, filmeket forgatott, filmekben szerepeit, arca lett, sőt legendája. A legenda sokszor megöli az író, az ő esetében nem így történt.”¹⁶ Nem egy tipikus pályakezdésről van tehát szó.

A *Kilovaglás...* programadó kötet, egy jelentős életmű nagy figyelmet érdemlő, látványos nyitánya, amelyben a szerző úgy igyekszik az új idők új dalaival betörni az irodalmi életbe, hogy nagyon jól ismeri a korabeli magyar irodalom hasonló törekvéseit, és részben azokkal párbeszédbe lépve áll elő a maga neoavantgárd ihletettségu versvilágával. Minden soron érződik Dobai ambíciója az újtásra, a kísérletezésre, arra, hogy úgy beszéljen a versben, ahogy előtte még senki más. Témáiban viszont a jövőbe tekint, vagy legfeljebb a jelen problémáira fókuszál, a múlt, a hagyományok, pláne a helyi, tehát nem az egész világot érintő kérdések alig foglalkoztatják. Meglepő, hogy a vasfüggöny ellenére is mennyire benne él a kortárs európai kultúrában, mennyire érti és érzi, hogy mit jelent az úgynevezett '68-as nemzedék értékrendje, és mi minden akadályozza ennek az értékrendnek a továbbterjedését, a szélesebb elfogadását. Tudja, mit jelent a happening-kultúra, mit a szexuális forradalom, mit a baloldaliság olyan ikonjai, mint Che Guevara és Angela Davis, miért fontos íróként és filozófusként Camus és Beckett, mit jelent a film történetében Pasolini és Fellini, merre tart a politika, a bölcselet és a művészet a világ központjaiban, tehát Párizsban, Berlinben, Rómában és persze New Yorkban. Mindez tapintható, filológiai is adatható nyomokat hagy az első verseskötetén. A másik azonnal érezhető tulajdonság az igényesség, mind az ideológiai-politikai kérdések ügyében, mind a költői, poétikai döntések esetében. Az első vonalon kerüli a felszínességet, a másodikon a közhelyességet.

Jelzésértékű, hogy az első kötet első versének első szava, sőt első mondata az „Ego”. Poétikai hitvallás is, ami eszünkbe juttathatja Babits sorát a szintén ars poeticaként is olvasható *A lírikus epilógjából*: „Csak én bírok versemnek hőse lenni”, de felidézheti egy későbbi, legalább ennyire jelentős mű kezdő szavait is, mégpedig Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* című regényének felütését: „Én. Én. Én. Én.”, ami, mint közismert, egy Gombrowicz-idézet. Minden, az ént a középpontba állító szöveg arra hívja fel a figyelmet, hogy az irodalom elsősorban a szerzőről magáról szól, és ez különösen igaz a költészetre. Nemcsak az úgynevezett alanyi költészetről van szó, mert valójában a szerzőtől eltávolított, érzelemmentesebb, gyakran tárgyiasnak nevezett verseken is ott a költő személyiségének nyoma, az üzenetek ebben az esetben is visszahullnak rá, róla mondanak jó esetben általános, mások számára is átélhető igazságokat. Márpedig Dobai, legalább is az első kötetében, inkább az utóbbi kategóriába tartozik.

A bölcseleti terminusoktól, leginkább a szabadság fogalmától indul el, de hamar kiderül, hogy bár egy fogalom definíciója nagyon fontos számára, hiszen gondolkodni sem tudna nélküle, sokkal fontosabb a szó átélése. Egy személynek ugyanis nem a fogalomra, hanem magára a szabadságra van szüksége. Mondani sem kell, a hetvenes évek Magyarországon erről nem volt egyszerű beszélni, hiszen az elnyomó hatalom, amely önmagát, ahogy ez lenni szokott, demokratikusnak, népinek, béke- és szabadságszeretőnek mondta, könnyen magára értette a kritikát, és esetleg büntetett is érte. Márpedig a szabadság vágya magában hordozza a szabadság hiányának tapasztalatát is – ez utóbbinak a kimondása rejtett nagy kockázatot Dobai Péter számára is. Ráadásul a Dobai-versek továbbmennek a hagyományos szabadságfogalom jelentésén, nemcsak a lakóhely, az utazás, a gondolkodás vagy a vallás és a szexualitás szabadságát értik alatta, hanem az emberi személyiség teljes szabadságát, amit nem korlátoz semmilyen módon a társadalom – legfeljebb annyiban, hogy a másoknak kárt okozó, a másokra veszélyes tevékenységeket tiltja. Az első Dobai-kötet verseiben viszont a szégyenérzet, a szorongás, a magány, de még a büntudat is úgy jelenik meg, mint a szabad-

ság korlátja, az egyes emberek és a társadalom béklyója: „Az egyik ember becsukja a másikat. / Csak a lakat-közérzet liberális. / A rendtartás lakatos örülete” (*A megelégedés stációi*). Ehelyett „dehierarchizálás” kell, vagy épp, ahogy *A megnyilvánulás nehézsége* fogalmaz: a „totális kommunikáció a közlés terrora”, amiből mégsem a káosz, hanem a szeretet születne meg. Egy kicsit anarchista, egy kicsit hippy, de alapvetően '68-as gondolat ez: semmi hatalmat senkinek, hagyjon minden hatalom békén mindenkit, és abból megszülethet egy szabad és békés társadalom. De mindközben az írás szabadságára is gondolnunk kell. Az alkotás szabadságára, amit úgyszintén nem korlátozhat sem az akadémikus esztétika, sem a társadalmi prudéria, sem semmilyen grammatikai szabály. Dobai avantgárd esztétikájában épp ezért mindennel lehet és kell is kísérletezni, mindent ki lehet mondani, a nyelv minden szavát, a szlenget és a trágárságokat is, sőt, olyan jeleket is lehet használni, amelyek nincsenek a szótárakban. Egy már-már dadaista elképzelése a költészetnek, de ebben következetes, bátor, vagány.

A másik oldalról, az olvasó oldaláról a szabadság a félreértés szabadságában jelenhet meg. Már maga a cím is ebbe a sorba, a félreértést lehetővé tevő játékok közé tartozik, hiszen az „ősz” jelzővel sokkal inkább az „erdő” szó szokott szerepelni, nem pedig az itteni „erőd”, amit sok más jelzővel használunk, de az „ősz”-vel aligha – a félreolvasás ezért garantált.¹⁷ Ráadásul a jelző mellett az ige, a „kilovaglás” is az erdő felé tereli a figyelmünket, habár az akár az erőd-del is előfordulhat. De ha már „erőd”, a kilovaglás valamiféle ellencsapást jelenthet, az ostromlott erődből szokott kilovagolni valaki, mint Zrínyi Szigetvárnál, hogy meglepje az ellenséget. De kilovagolhat valaki békeidőben azért, hogy kicsit feltérképezze, ellenőrizze a környezetet. Dobai egyértelműen a katonai, háborús jelentésben használja a szót, és ha szeretnénk megfejteni, vajon ki ellen küldi ebbe a metaforikus csatába a szövegeit, akkor bizonyára a hagyományos, vallomásos, formahű poétikákra kéne gondolnunk. Mindazon hagyomány ellen tehát, amit Magyarországon nyugatos vagy újholdas örökségnek szokás még ma is nevezni, de Dobai, ahogy az ekkor színre lépő generáció legjobbjai, Juhász Ferenc, Nagy László és Illyés Gyula ekkor már és még vitathatatlan költői tekintélyét is megkérdőjelezte. A bevezetőben vázolt irodalompolitika játszmák, a kiadói és cenzurális ügyeskedések ugyanis csak külső jelei voltak a költészettörténeti változásoknak, ezeknél sokkal fontosabbak a döntéshozókat óvatosságra sarkalló új és néha valóban radikális, forradalmi, bátor poétikai törekvések.

Dobai Péter költészetének első évtizedét is csak akkor lehet megérteni, ha látjuk, hogy a hatvanas és hetvenes években milyen nyelvi, poétikai és ideológiai elvárásrendszer nehezedett rá is mint alkotóművészre, mi mindennel szemben alakult ki őszinte irodalomellenessége. Ő maga és a munkáival foglalkozó kritika nagyobb része is rendre hangsúlyozza, hogy költészete indító oka épp az uralkodó költői beszédmódokkal való elégedetlenség volt, vagyis az ahhoz képesti más-ként beszélés vágya, az új lehetőségek keresése. A *Kód és kulcs* című vers a kötetben belül igyekszik egyfajta kulcsot, magyarázó kódot adni a versekhez. Az első sor megkérdi: „Mi ez a kötet?” majd „egy öntudat és egy magatartás fejlődéséről”, a „nyelv memóriatükréről”, „egyes és esendő megnyilvánulásokról”, újfajta metaforákról, a metaforák újszerű működéséről és az úgynevezett „jelentéskagylókról” értekezik a vers szűk terében. Máshol a kötet címben rejtett hagyományos „ló és lovasa” kép is előkerül, konkrétan a *Ló és lovasa* cím megint erősen asszociatív versben: „Az önkívület trójai falován / végigmegy a kínai falon, / a Nyevszkij proszpekten / és a Wall streeten.” De ami Adynál az eltévedt lovas halálba tartó képe, ami Nemes Nagynál *A lovak és az angyalok* otthonosság-fohásza, vagy ami Tandori 1968-as *Hommage*-a a halálba tartó „váltott lovak”, az Dobainál inkább a költő és az általa létrehozott szöveg viszonya. A szövegen lovagol ki a költő a költészet ősz, azaz a végét járó erődjéből, hogy új lehetőségeket keressen, új akadályokkal birkózzon – az akadályokat a szavak, a jelentések, a grammatikai szabályok és a költészet nyomasztó hagyománya jelenti. A fegyelmezett, konstruktív beszélő erős jelenléte azt jelzi, hogy az új nyelvi és poétikai területek felfedésének dicsősége is megoszlik ló és lovasa között: a szerző és a szöveg egyformán aktív szereplő.

A kötetéről megjelent első kritikának Alföldy Jenő jó érzékkel az *Újmódi és régimódi* címet adta,¹⁸ vagyis épp Dobai mindenáron újat akarására hívta fel a figyelmet. Valamint arra a volta-képp posztmodern alkotói élményre, hogy bármennyire szeretne is valaki teljesen eredetit alkotni, hiába ennek minden romantikus vágya, a nyelv és a megértés működése miatt mindenki kénytelen a régire, a már meglévőre támaszkodni. Teljesen új senki sem lehet, de részben és jelentő-

sen új igen. Hiszen már maga az újat akarás sem újszerű – ez ismerős valahonnan. A kötet nagyjából fele ugyanis a klasszikus avantgárdból ismert manifesztumok nyelvén íródott, ami a tízes évek avantgárdját idézi. Dobai ezekben igyekszik sokszor pontokba szedve megfogalmazni, milyenek kéne lennie a versnek, mi a feladata a költőnek. csakhogy mindezt versben teszi: amit elmond, előír, azt rögtön demonstrálják is a versei, de azt persze nem mondhatja, hogy akkortól minden versnek magáról a versről, magáról a költészetről kellene szólnia. Ez tehát az efféle meta-költészetek csapdája, amibe természetesen a klasszikus avantgárd szerzői is beleestek, és végső soron bele is fulladtak.

Dobai Péter azonban tovább tudott lépni ezektől a zajos kiáltványoktól, és írt, közölt a kötetben hagyományosnak mondható verseket is. Ennek az egyik oka, hogy a megkésve megjelent kötet több mint tíz év verseit gyűjtötte össze, vagyis afféle panorámáját adja a költő út- és hangkeresésének, megtartva és bemutatva a zsákutcába futó, folytathatatlan utakat is. De közös a törekvésekben a társadalomkritikai igény, a magyar irodalomba ekkor megérkező sokszor grafikusán, tipográfiailag jelzett töredékesség, a tömör gondolatalakzatok használata, illetve a díszítetlenség felé vitt jelhasználata, azaz a pátosztól megfosztott, de mégsem hétköznapi nyelv preferálása. Valamint a nemzetköziség – szemben a népiességgel, a vidékiességgel, a magyarkodással. Például Alföldy szerint Dobai ebben a kötetben „a világifjúsági találkozók nemzetközi kifejezéseit használja”, és ő ezt szembeállítja épp Szepesi Attila „ódon zamatú magyarságával”,¹⁹ ami pontosan megragadja a *Kilovaglás...* ambícióit: a nemzetközi művészeti térben is érvényes, a nemzeti kereteken messze túllendülő, a neoavantgárd mozgásaiba bekapcsolódni igyekvő költészettel próbálkozni. Nem a magyarok, hanem az egész emberiség problémái érdeklik, amit az *Ökonomikus romantika* című versben kétszer is szereplő ironikus „szájkokárdák” szóösszetétel is jelez. Vagy ahogy az *Édent* fogalmaz: „nincsenek mögöttem tanyák házak hazák. / A filozófiát akartam hazá-
nak. / A szabadság fogalmát szabadságnak.” Tehát egyrészt a népies költészettel szemben identifikálja a sajátját, másrészt egy nyelvek fölött álló filozofikus térben igyekszik elhelyezni azt. És kifejezetten korszerű azáltal, hogy minden pillanatban reflektál a versbeszéd nyelvi, filozófiai, szemantikai meghatározottságára, hogy tisztában van a mondhatóság korlátaival. Számára a nyelv, legalábbis ebben az első kötetben, nem nemzeti vagy közösségi létkérdés, hanem logikai és bölcséleti probléma.

A kötet a *Szavak* című verssel kezdődik, az pedig a már emlegetett „Ego” szóval, mondattal. A vers egymással nem összefüggő szavak sora, nyolcvan, zömében nem is magyar szóé: „Razzia. Rulett. Sex. Walzer. Woodstock. / Kánon. Koan. Káosz. Kóser. Kopek.” Egy montázs ez, amiből nehezen rajzolódik ki bármilyen kép, ha egyáltalán kirajzolódik. A filozófia, a kultúratudomány fontos, ugyanakkor közhelyes terminusait látjuk például, vagyis az emelkedettséget, kifinomultságot és a sekélyességet egyszerre. Mintha azt próbálná a vers megmutatni, hogy a szavak önmagukban üresek, csak szavak, és ha nincs mögöttük valós ismeret, mindenki csak dobálózik velük. Ha viszont van, a körülöttünk lévő világ egésze magyarázható a segítségükkel. Dobai beleütközik, nemcsak itt, de voltaképp életműve során folyamatosan a költészet és a filozófiai közti válaszfalba, hiszen a vers nem az értekezés vagy az esszé terepe, ő a tudását és világértelmezését sokszor mégis a versben próbálja átadni. A vers – még a prózaszerű, kinyilatkozásszerű szövegek is – szükségképpen korlátozott, a filozófia szótára csak jelzésértékkel villanhat fel benne: az olvasónak hinnie kell a költőben, hinnie kell, hogy a szavai mögött valódi tudás és valódi gondolat rejlik. Olyasmi, ami a vers megértésével feltárul.

Dobai Péter verseiben van ezzel kapcsolatban egyfajta arrogancia: a beszélőt zavarja, hogy körülötte mindenki könnyedén dobálózik filozófusok, nyelvészek és társadalomtudósok neveivel, filozófiai fogalmakkal, nagy szavakkal – miközben ő, ezt folyamatosan jelzi is, keményen megoldozott az ismeretekért. Sokszor tesz ironikus megjegyzést ezzel kapcsolatban, például az imént is idézett *Édent*-ben: „A filozófia olyan szenvedélyévé vált az értelmiségnek, / mint amilyen szenvedélye volt az arisztokráciának a vadászat.” Máskor, a *„Kárpátia” ciklus* című versben felsorolja a könyvtára legértékesebb darabjait, köztük idegen nyelvű könyveket is, amivel jelzi, szerinte hol kezdődik a műveltség, és hol végződik a kocsmai bölcsészkedés, az itt-ott hallott okosságok ismételtgetése. A belvárosi kis szoba, talán albérlet, ahol ez a pár tucat, de nagyon is megválogatott könyv található (Hegel, Tolsztoj, Bergman, Nietzsche és mások), tipikus hatvanas évek végi egyetemista milió, a Cseh Tamás-dalokból, a Bereményi Géza-versekből és -regényekből ismerős

füsttől barnult falakkal, durva pokróccal leterített ágygal, pohárba száradt kávéval, benne csikkekkel, mellette üres sörösüvegekkel, egyszer volt nők nyomaival. Olvasni és gondolkodni, a jövőről álmodozni, aztán a valóságba ütközni: ez ennek a generációnak a közös, de Dobai Péter versieiben is hibátlanul megjelenő élménye. A „megáll az idő” élménye, a lezáruló határok és kilátástalanság közös tapasztalata, az elemi szabadságjogoktól megfosztott, a diktatúra foglyaivá váló emberek élete. Egy olyan politikai rendszer valósága, amely a 1956-os forradalom után alig másfél évtizeddel nagyon figyelt arra, hogy a lázadás legkisebb parazsát is időben elfojtsa. A szorongás, a félelem és a panasz ennek ellenére is megfogalmazódhatott, részben a művészetben, részben az olyan társaságokban, mint amilyenek a verscímekben szereplő Kárpátia étterem adott rendszeresen otthont. A mai Ferenciek tere szomszédságában lévő étterem ugyanis az egyik legendás helyszíne volt a nagy, csoportos beszélgetéseknek, a művész társaságnak – tehát a verscím és a versben egyes szám első személyben, a saját tárgyáról és a saját könyvekről szóló felsorolás újra összeütközik. Itt van némi öniróna is: „Dante pokla, még felvágatlan kötet, (az is maradt)” – de az áthallást is értenünk kell: azért mindez, a szűk levegő, bármennyire melankolikus is, nem a pokol. Sőt, a „felvágatlan” szó akár a felvágott erekre is utalhat, az öngyilkosságra, ami tehát nem fog megtörténni. Az enyhén depresszív hétköznapok, az ezekre válaszként érkező túlpörgések, a rezignáltság és a dühöngés dokumentumai ezek a versek, azaz teljes tablóját adják az akkor oly sokakat érintő életérzésnek.

Az egyetlen, amiben hisz, az a művészet ereje, ami viszont csak akkor tud érvényesülni és változtatni akár az egyén, akár a közösség életén, ha aktivizmussal párosul. Dobai versei ezért vetik el a múltba nézést, a nosztalgizást, a múlt miatti köldöknézést, a szomorkodást, és koncentrálnak a jelenre, illetve a jövőre. De a lelkesedést, a fellángolásokat nem kísérik kitartó illúziók, az álmokról, tervekről mindig kiderül, hogy tarthatatlanok, reménytelenek. De az aktivizmusnak az is része, hogy az életet kell művé formálni, a művész életének önmagában is alkotásnak, művészetnek kell lennie: „csak az élet a mű / csak a gyakorlat az örökkévalóság” (*Éljen a coelibátus! Éljen a bigámia!*). Élet és irodalom párhuzamosságát Dobai számára a happeningek, vagyis a nyitott, időben elhúzódó összművészeti események jelentették leginkább, a vers-kiáltványaiában is ezeket szorgalmazza: legyen minél több, minél intenzívebb és minél több résztvevővel. Az Erdély Miklós nevéhez kötődő első magyar happening 1966-ban valósult meg, később ezekhez kapcsolódtak például a Balázs Béla Stúdió körül összegyűlt művészek, köztük Dobai Péter is. A kötetben legalább hússzor szerepel maga a „happening” szó, definíciószerűen *A megnyilvánulás nehézsége* című versben, hosszan magyarázva, de itt csak egy tipikus részletet kiragadva: „a h. = metafora-aktus (tudniillik: önmagunk helyébe lépni) / a h. = ritualizált megnyilvánulás élő ősköltemény / de itt a rítus: bálvány kiváltság kihívás (+ munka és misszió) / a h. = metafora-akció és élő kifestőkönyv” stb. Dobai láthatóan nagyon hitt ebben a művészeti lehetőségben, az önkifejezés legfőbb lehetőségét és a nézők-olvasók-hallgatók bevonásának leghatékonyabb bevonását látta benne, és ahogy a kötetben sok más iránt is, a happening irányában is érezhető a fantasztikus, kritika nélküli lelkesedés. A vers nem is önállóan, inkább oda képzelve olvasható csak.

Ahogy jött, ez a divat el is múlt, fontosabb és maradandóbb a szöveget kiváltó szorongás, ami a címben is helyett kapott: *A megnyilvánulás nehézsége*. Ez ugyanis az akkoriban kezdődő posztmodern költészet alapélménye, mondhatni, kiváltó oka. Eszünkbe juthat az *Iskola a határon* bevezető fejezete, *Az elbeszélés nehézségei*, ami mások mellett Esterházy Péter számára is relevanciával bírt. De gondolhatunk Petri György Dobaiéval egy időben írt, ma már klasszikussá vált versére, *A szerelmi költészet nehézségeiről* címűre is. Ennek a generációnak alapélménye volt, hogy beszélni nehéz, hogy az irodalom válságban van, és ezt a válságot részben a nyelvfilozófia újabb eredményei, részben a „már mindent megírtak” élménye, tehát az eredetiség lehetetlenségének érzése táplálja. Ki-ki próbálta ezt elfogadni, és ennek tudatában mégis valami újat létrehozni: akár nyelvi, akár formailag, esetleg mindkét fronton. Nem egyszerű feladvány ez, hiszen ha azt mondjuk, a nyelv nem alkalmas a világ pontos leírására vagy az üzenetek pontos közvetítésére, azt is csak a nyelv segítségével, tehát pontatlanul tudjuk elmondani. Ha azt próbáljuk mondani, hogy a vers többé nem töltheti be eleve nehezen megragadható feladatait, és ezt versben mondjuk, szinte feloldhatatlan paradoxonokba ütközünk. Dobai Péter avantgárd versei, köztük a kiáltványai, amelyeknek alighanem a „megnyilvánulni” szó a kulcsa, nagyon erőteljesen illusztrálják ezt a dilemmát, és nagyon jól illeszkednek az imént Ottlikkal és Petrirel megkezdett sorba. Az ő

versei ennek a felismerésnek a közlésével ugyanúgy képesek voltak sokkolni, elgondolkodtatni, a hagyományos verselés folytathatatlanságára rámutatni, mint, hogy folytassuk a sort, Tandori Dezső szintén 1973-as *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötetének szintén neoavantgárd ihletettséggű, néha megdöbbentő szövegei.

Közös a két alkotó, mármint Dobai és Tandori között a nagyfokú tudatosság, reflektáltság is. Ezt Tandori a kötetbeli *Az amatőrség elvesztése* címmel és ciklussal nyilvánította ki leghatározottabban, Dobai pedig épp az imént emlegetett szó- és könyvlistákkal, a tájékozottság megkövetelésével. Ő minduntalan a vers szövegszerűségére, nyelviségére igyekszik irányítani a figyelmet, és épp ezért elutasítja a patetikus, szenvelgő költőszerpeket. De Petri György sokak által idézett mondati is ideillenek, akár Dobai is mondhatta volna őket: „Én egyszerűen profi akartam lenni. Tehát egyáltalán nem azt éreztem, hogy vallomást akarok tenni, [...] én egyszerűen verset akartam írni.”²⁰ A *profi* ugyanis reflektáltan cselekszik, tisztában van a nyelv rá is vonatkozó törvényszerűségeivel, és ezért nem is a világegész kifejezésére törekszik, hanem a töredékek önironikus, esetleges megragadására. Eközben a költészet természetesen elveszti pátoszáát, hiszen nem belső kényszert, hanem elsősorban nyelvi kihívást, tervezést és afféle szakmunkát jelent.

Dobai Péter első kötetének azonban az volt az akkor alighanem botránynak számító üzenete, hogy az irodalom úgy, ahogy addig ismertük, teljességgel folytathatatlan. Irodalomellenessége tehát programszerű volt, tudatos, de nem az irodalom megszüntetését, hanem átalakítását célozta. Vagyis valójában nem irodalomellenes volt, hanem az akkoriban népszerű, klasszikusnak vagy érvényesnek gondolt irodalom ellenzője. Az experimentális, politikus, aktív avantgárd művészetben nagyon is hitt, sőt, csak ezt látta járható útnak. Későbbi életműve a példa rá, hogy voltak és vannak más érvényes utak is, de azt természetesen el kell ismernünk, hogy egészen más úgy olvasni egy hagyományosabb formában vagy nyelven írt verset, hogy tudjuk, a szerzője előtte megjárta a költészet békéltlenebb oldalát, vagyis korábban rombolt, hogy aztán újraépíthesse valamit a romokon. A kiindulási pontja világos és forradalmi indulattal átítatott: „a művészetet taccsra tette saját apolitikus bőbeszédűsége” (*A megnyilvánulás nehézsége*), innen kiindulva próbálja a verset minél távolabb lökni mindattól, amit a korban esztétikusnak, szépnek, versszerűnek gondolt a közvélemény és még a kritika is. De ez azt jelenti – ahogy Kulcsár Szabó Ernő észrevette –, hogy motivációja főleg formai, azaz alig-alig kapcsolódik a költő alanyiségéhez, a beszélő aktuális szituáltságához.²¹ Azt ő is kiemeli, elismeri, mennyire felkészült, tájékozott és művelt a szerző, de hiányolja a kontrollt, az elméleti tudás versbe írásának határait. Szerinte a kevesebb jobb lett volna, a személyes érintettségéből pedig a több lett volna jobb. Ő akkor még nem tudhatta, de mi ma már látjuk: az életmű későbbi darabjaiban, a már a közvetlenül ezután következő kötetekben is bőven lesz személyesség, érzelem, aktualitás.

Kiváló, de sok kérdést felvető kritikájában Csűrös Miklós az arányérzék hiányát vetette a költő szemére, de ez másoknál is előkerülő probléma. Az ugyanis, hogy egy-egy jó ötletbe Dobai hajlamos volt szinte beleszeretni, és azt nem egyszer, nem kétszer, de akár hússzor is felhasználni – pedig a kevesebb ezekben az esetekben biztosan több lett volna. Ő a „cementlomb, cementszáj, cementszemek” sort emeli ki *A nagy szintézis helyett* című versből, és bár elismeri, hogy ezek eredeti, erős metaforák, némi joggal kérdőjelezi meg a tucatnyi „cement-” előtagú szóösszetétel jogosultságát.²² Ugyanakkor Reményi József Tamás épp azt emelte ki, hogy a kötet mennyire „jól alkalmazza a jelző- és állítmányhalmozások értelembővítő hatását”²³ (például: „lezajlott, letudott ifjúság” – *Embersziget*), és hogy a képei mennyire szuggesztívek, főként ott, ahol reprodukál, festményt, filmet, épületet ír le. Mindez csak azt erősítheti meg, amit minden korabeli értelmező észrevett: Dobai igazán motivált, sokat akar, és a képessége, a tehetsége, az ötletei megvoltak már ebben az első kötetben is a nagy és maradandó művekhez. Biztos vagyok benne, hogy ha az irodalmi élet fojtottsága, a cenzúra, a publikálási lehetőségek csekély volta, a könyvkiadók egészségtelen működése, lassúsága nem akadályozza, sokkal korábban és sokkal egyenletesebb kötetel jelentkezett volna, sőt, nem is egy kötetel a pálya első évtizedében. De ezzel együtt is képes volt egy irodalomtörténetileg is fontos könyvet összeállítani, amit nemcsak az ő később kiteljesedő, több irányba is messze jutó költészetének megértése miatt érdemes újraolvasni, hanem a hatvanas–hetvenes évek fordulóján történtek megértése miatt is. Azoknak az éveknek a tisztább képe miatt, amelyek jelentősége a magyar költészet története szempontjából valóban csak a Nyugat indulása körüli évekhez mérhető. Ennek az átalakulásnak az egyik fontos, megkerülhetetlen szereplője Dobai Péter és első kötet, a *Kilovaglás egy őszi erődből*.

JEGYZETEK

¹Erről részletesen lásd STANDIESKY Éva, *Az írók és a hatalom 1956–1963*, 1956-os Intézet, Budapest, 1996, különösen: 429–456.

²A kiadás játszmaíról lásd DOMOKOS Mátyás, *Leletmentés. Könyvek sorsa a „nemlétező” cenzúra korában, 1948–1989*, Osiris, Budapest, 1996, 85–96.

³A kifejezés forrása az *Élet és Irodalom Vita az ifjúságról* címen futó ankétjának huszonnyolc hozzászólása a 1969-es évfolyamának 6. lapszámától a 21.-ig.

⁴Lásd például: *Pályakezdő költők 1971–1974*, szerk. FODOR András, Magyar Írók Szövetsége Költői Szakosztálya, Budapest, é. n., (1975), *A hetvenes évek magyar irodalmáról*, szerk. AGÁRDI Péter, Kossuth, Budapest, 1979, *Fiatal magyar költők 1969–1978*, szerk. VASY Géza, Akadémiai, Budapest, 1980, *Történelmi jelen idő. Beszélgetések a magyar irodalom legújabb fejezeteiről*, szerk. BÉLÁDI Miklós, RTV–Minerva, Budapest, 1981, *Fasírt. Viták a fiatal irodalomról*, szerk. DÉRCZY Péter, Magvető, Budapest, 1982, *A hetvenes évek kultúrája, Az 1980. április 10–12-i szimpózium anyaga*, szerk. VERES András, Balassi, Budapest, 1994. De rengeteg cikket, esszét, tanulmányt, interjút közölt ebben az időszakban például a Juhász Ferenc nevével fémjelezett Új Írás és a miskolci Napjaink folyóirat is.

⁵HORGAS Béla, *Antológiák kora, Valóság*, 1971/11, 71.

⁶Csoóri Sándor, *Dobai Péterről* = szerk. DOMOKOS Mátyás, *A magunk kenyere*, Szépirodalmi, Budapest, 1971, 62.

⁷*A szocialista irodalom új szakasza: 1957–1968. Béládi Miklós, Bata Imre, Bodnár György, Czine Mihály és Szabolcsi Miklós beszélgetése = Történelmi jelen idő. Beszélgetések a magyar irodalom legújabb fejezeteiről*, szerk. BÉLÁDI Miklós, RTV–Minerva, Budapest, 1981, 196.

⁸*Az új sereg és a házigazda. Párkány László beszélget Gáll Istvánnal*, Napjaink, 1969/8, 2.

⁹VASY Géza, *Az Első Ének – egy emberöltővel később* = *Uő, Költői világok*, Széphalom, Budapest, 2003, 143.

¹⁰POMOGÁTS Béla, *Az „Új Hullám” körül*, Jelenkor, 1969/11, 1023.

¹¹DEMÉNY Ottó, *A magunk kenyere*, Magyar Hírlap, 1971. július 3.

¹²FARKAS László, *A költészet kapujában*, Új Írás, 1968/9, 113.

¹³MORSÁNYI Bernadett: *Egyedül szembejövöt. Dobai Péter (és) művészete*. L'Harmattan, Budapest, 2016, különösen 73–84.

¹⁴DOBAI Péter, *In loving memory of BBS. Egy ifjú nemzedék, egy immár időben messzi Magyarországon, a hatvanashetvenes évek fordulóján, filmkamerával = Balázs Béla Stúdió 1961–2001*, szerk. ANTAL István, DEÁK László, KODOLÁNYI Sebestyén, BBS–Orpheusz, 2002, 53.

¹⁵*Megbirkózunk-e a visszakapott történelmünkkel? Dobai Péterrel Osztovits Ágnes beszélget*, Magyar Nemzet, 1994. október 8., 19.

¹⁶TÓTH Erzsébet, *Dobai Péter királypálmái* = *Uő, Camus napsütése*, Felsőmagyarország, Miskolc, 2005, 155.

¹⁷A félreolvasás végigkíséri a kötet recepcióját. Legutóbb: ÁDÁM Tamás, *Bonthatjuk az idősíkokat*, Napút, 2013/1, 102.

¹⁸ALFÖLDY Jenő, *Újmódi és régimódi*, *Élet és Irodalom*, 1974/4, 11.

¹⁹*Uo.*

²⁰*Szállóigévé lenni, az a legjobb dolog* (A kérdező: Parti Nagy Lajos) = *Beszélgetések Petri Györggyel*, szerk. ALFÖLDY Jenő, Pesti Szalon, Budapest, 1994, 132–133.

²¹KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A gnózis próbatétele*, *Alföld*, 1975/9, 53.

²²Csűrös Miklós, *Két fiatal költő első könyve*, *Kortárs*, 1974/4, 664.

²³REMÉNYI József Tamás, *Négy arc*, *Napjaink*, 1974/3, 34.

Előszó – Ion Mureșan versfordításához

kívül-belül

ION MUREȘAN (1955) Kolozsvár

„Egy beteg világban a költő társadalmi ellentestként jelenik meg, hogy semlegesítse a rosszat” – ismétli gyakran a kolozsvári román költő, Ion Mureșan (1955–), aki az utóbbi négy évtizedben megjelent három verseskötetével a kortárs román irodalom legjelentősebb lírikusa. Mureșan, akárcsak Mallarmé, a tiszta alkotás elkötelezettje. A szavak közé dobta a gyeplőt, és csak nagy ritkán suhint közénk egy-egy zseniális költői víziót. Mindannyian tudják, mi a dolguk. Talán ő az utolsó európai neoromantikus költő.

Ion Mureșan költővel 1992-ben találkoztam először, amikor a Magyar Írószövetség meghívására Budapesten járt, együtt három „nyolcvanas írónemzedékbeli” társával, Gabriel Chifuval, Ion Simuțcal és Dumitru Chioaruval. A velük készült és a sajtóban megjelent beszélgetésből (*Egy nemzedék anatómiája*) kiderült, hogy nemzedékük az akkori politikai hatalom elleni tiltakozásban kovácsolódott össze, írásaik nyelvezete keményebb és rámenősebb, mint az előző nemzedéké. Azóta is figyelemmel kísérem írói pályafutásukat, hiszen a „nyolcvanas nemzedék” kiterjedt posztmodern irodalmi mozgalommá nőtte ki magát. Mind közül (Mircea Cărtărescuval párhuzamosan) Ion Mureșan (aki az erdélyi Borsajfaluban született 1955-ben) költészete váltotta ki a legnagyobb visszhangot, amely méreteiben jóval meghaladja az életművet. Eddig mindössze három vékony verseskötete (*Téli verseskönyv – Cartea de iarnă*, 1981; *Vers, a felfoghatatlan – Poemul care nu poate fi înțeles*, 1993; *Alkohol-könyv – cartea Alcool*, 2010) és négy rövidebb, publicisztikai írásait tartalmazó kötet látott napvilágot. Ennek ellenére a kortárs román líra egyik legeredetibb alkotójának tekintik otthon és külföldön.

A „nyolcvanas posztmodernnek” ironikusan kezelik a hagyományt, műveikben eltűnnek a műfaji határok, és létrejön „vendégszövegek” és a saját versek közötti párbeszéd. Műveikben a szép és rút nem ellentétes fogalmak, hanem kiegészítik egymást. Umberto Eco szerint „a szép-fogalom csupán bizonyos keretek között értelmezhető, viszont a rút végtelen, s ezzel bonyolultabb, változatosabb és szórakoztatóbb...” (Il messagero, 2007). Maga Eco is jobban vonzódott a szörnyekhez, akárcsak Mureșan, hiszen költői énje a „félelem fészke”, amelyből lidércnyomasos lírai univerzum kel életre. A kritika szerint Mureșan a „kiátkozott költők követője”, „vizionárius”, „neoexpresszionista”, „oneirista”, „szürrealista”, „avantgárd”, csakhogy egyik sem, hiszen ezekből pusztán csippent egy keveset, mint a fűszerekből, hogy létrehozzon egy rendhagyóan egységes lírai polifonikus világot. Ebben az értelemben Mureșan valamelyest Apollinaire (*Szeszek*) vagy T. S. Eliot költői univerzumát juttatja eszünkbe. De ennél továbbmegy, minthogy a „kocsma” a teljes életmű kulcsmetaforája lesz, egy sajátos költészeti „hely-rajz”, toposz-gráfia, ahová gyónni mennek az emberek: „A kocsmában menedékhely, pogány oltár, ahol az őszinte vallomás valódi meghitt léghőteremt” – vallja a költő. Ha *Az esőversben* még maga az esemény zajlik („Elmém romjain trónolok és vodkát iszom”), rá következik a *Nevelő szándékú versben* a másnapos, elviselhetetlen fejfájós állapot („zöld hegyek fölött az égbolton araszol egy hatalmas máj”), majd az önszaggató büntudat („folytonosan inni is kökemény ostobaság”). A *Könyörgésben* annyira mély a kiszolgáltatott ember büntudata, hogy a vers akár a bizánci rítusú ortodox liturgia része is lehetne („Uram, tépd le rólam sötét húsát a bűnnek”). A *Tengerparti hangulat egy kis kocsmában* a kritika szerint is Mureșan egyik legsikerültebb verse. A *sirály, homokos víz, hullámmorajlás, dohos algaszag* a tenger vizuális és olfaktív kelléke a kocsmái jelenetnek: egy szakállas férfi a vele szemközt ülő fiatal feleséget szemmel magáévá teszi („hisz sajog mindkét mellbimbója / Mintha szoknyáját benzínlámpával égetné”), akit férje a másik asztalnál erotikus kézmozdulatokkal tapogat. Ezen kívül Mureșan tíz-tizenöt oldalas hatalmas költői kompozíciókat is alkot, hozzávetőleg negyven interjút adott a művészi hitvallásáról és a versről mint kegyelmi állapotról.

(Farkas Jenő)

Ion Mureşan költővel életemben nem találkoztam, és viszonylag kis esélyt adok annak, hogy valaha is találkozni fogok vele. Ennek ellenére úgy gondolom, mi régóta ismerősök vagyunk, hiszen mindketten ismerjük azt a világot, amelyet kevesen ismernek, lakjuk azt a belső univerzumot, amely keveseké és lakhatatlan, rühelljük azt a világot, joggal, amelyik rühell bennünket, nyilván ugyancsak joggal. Nem tudtam semmit sem róla, sem az életéről, amikor a fordításhoz Farkas Jenő intenciói alapján és segítségével hozzáfogtam. A verseire lapozva feltételeznem kellett, hogy megmártózott az izmusokban ő is, hogy azután némi undorral elforduljon azoktól – hiszen valamennyi szabály- és elvárásrendszer fölállításában találja meg a maga apologikus létformáját; és ő nem szereti, mert nem szeretheti, ha szabályok és elvárások keretei közé akarják szorítani a művészetét vagy a napi létformáit. A másik, amit csak sejtettem, de egy telefonban megerősítést nyert a feltételezésem, Ion Mureşan sem bízza az életét orvosokra és vitaminokra, a szellemi kalandok foglalata az erős, az önpusztításig veszélyes (vagy azon túl) élet kalandja. A kósza telefonban mondja nekem valaki erdélyi barát: hallom, hogy a legnagyobb román alkoholistát te fordítod. A legjobb kezekbe került az ember! Amiből én azt a következtetést kellett levonjam, hogy az illető engem tart a legnagyobb magyar alkoholista írónak. Nos, lehet. Ahogy az is elképzelhető, Mureşan is az a maga hazájában. De költőként, művészként nincs alkoholizmus és absztinencia, csak hitelesség van és érvénytelenség. A román költő kocsmametaforája nem feltétlenül kapcsolható valóságban létező kocsmákhoz, ahogy a valóság kocsmáiból sem lesz soha erős metafora, csak azok kezétől és kezében, akik arra fölkennek, akik a kocsmák fölött röpködni tudnak, akár Chagall bizonytalan mosolyú hegedűsei. Ahogy a költészetében, úgy feltételezhetően az életében sem ismer ez a figura szabályokat, törvényeket a sajátjain kívül. Teheti, mert a szakma a kisujjában van, és a szabadságot nem szájjal, hanem egy feltehetően pusztulás felé elindított életen keresztül műveli. Öröm és felelősség a fordítása, és életem egyik nagy találkozásának az illúziójával ajándékoz meg – nem csak én szorongok, nem csak én érzem elveszettnek magamat, nem csak én küzdök meg nap mint nap a halállal, a pusztulással, nem csak én érzem lehetetlenségnek a szerelmet és élhetetlennek azt a valamit, amit a normális emberek társadalomnak, avagy tágabban „világunknak” neveztek el. Szeretem, ha valaki nemcsak tudja a szakmát, de a léte, azaz az élete, nem romantizáltan ki-mondva, a halála hozzá a fedezet. Barátom, testvérem, rokonom, ismerősöm ez a feltehetően nehéz életű ember. Ő ezt nem tudja, elég, ha én tudom. Lehet, ezért sem szorgalmazom a vele való találkozást. Mindent tudok róla, amit tudnom kell és lehet. És semmit sem akarok tudni ezen kívül, ami nem rám tartozik. Nagy költő, és mázsányi a lelke súlya. Egy emberből a másikkal ennyi éppen elég a sokhoz, a már-már elviselhetetlenhez!

(Zalán Tibor)

ION MUREŞAN

Szerelmes vers

*Hadd
térdeljek le eléd meztelen és
hadd
bújjak be a szoknyád alá és
szívjak el egy doboz cigarettát!
Bagózzak és elmondjam hangosan,
mintha a rádióban beszélnék,
hogy a tüdőmből kiáramló füst
körülfontja lábad és térded,
s ahogy fehér combod rozsdaszínre vált.
Mikor szoknyád beleremeg
mint egy óriás hangszóró,
szégyenkezel s azt hiszed, hogy egy egész ország
hallja, amit mondok a szoknyád alatt,
fogd meg a blúzod gombját*

és csavargasd mint a rádiógombot
 hogy lehalkítsd a hangom.
 Ó, hadd húzzam le a cipőt a jobb lábadról
 s mint hamutalat tömjem meg csikkel és hamuval.
 És csak neked meséljek hangosan a fűben remegő ujjaimról,
 s ahogy a füstköd mind sűrűbb és
 befedi bugyid rózsaszínű mennyezetét,
 lassanként a füst a panelok közt letről téged felemel.
 Ó, gyönyörű látvány:
 vörös harang két rozdsaszínű nyelvével emelkedik az égbe,
 egy vörös ejtőernyő két lábbal a közepén
 fölfelé tör, ahelyett hogy a földre szállna!
 Utolsó bagóm füstje kötélként fonódik a nyakamra,
 hogy meztelen lábad szárán lójak mint akasztott ember
 és emelkedjem én is
 hogy utolérjelek és mikor eléred a felhőket,
 kézen fogjalak és segítsék leszállni oda.
 Ó, gyönyörű látvány:
 egy hölgy vörös szoknyában, egyik lába meztéláb
 és egy meztelen férfi szótlanul, a felhők alatt
 kézen fogva sétál lassan, bizonytalanul
 óvatos léptekkel,
 akárcsak hegyi ösvényen ereszkednének alá.
 Szégyelled magad, mert egyszerre azt hiszed, hogy
 az egész ország hallja, amit mondok
 a szoknyád alatt.
 Fogd meg a blúzod gombját
 és csavargasd mint a rádiógombot
 hogy lehalkítsd a hangom.
 És emelkedj fel mint ejtőernyő egyik lábadra meztéláb.
 Hogy megragadjam utolsó bagóm füstfonalát
 rajta emelkedjek fel
 hozzád a felhőkbe
 hogy gálánsan kézen fogjalak és segítsék neked, hogy leszállj.
 Mintha hegyi ösvényen ereszkednének alá.

A Földmérő dala

Ovidiu Dărămușnak

Állj! Ki vagy? Mondd a jelszót!
 „Az élet dolgairól nagy íróasztaloknál döntenek” – mondtam
 a Klára szoknyája alól előpattant kopasz fejnek.
 (Ha egyáltalán szoknyának nevezhető egy macskafog-eső.)
 „Én vagyok a Szimuláns – tettem hozzá –, nincs közöm hozzád
 és más háborúban esem el,
 én azt mérem be, hogy az ember milyen közel van a csontjaihoz.”

Mint kukoricadaráló ment át rajtam – akkor – a gyermekkórus.
 „Róla az olvasókönyvben olvastam:
 ő a Földmérő, a Szimuláns,
 hamis jelszót ő mondott egyedül,
 ő tudja, hogy a hamis a valós.

*Ő a kis vászonzsák, amiben szívét küldték el nekünk.
Bemérni ezután többé semmit sem lehet,
ezután semmi sem tud minket kísértésbe vinni."*

*Ekkor Klára elkezdte csapdosni a térdét,
ütötte gyerekeit, szüleit,
és férfiakat egyiket a másikhoz,
és tudtam, a valós élet a cselekedetben rejlik, s hogy minden pillangó
bélyeg, mely törvényesíti látásunkat.*

*Térdre borulva, megcsókoltam a hivatalnok korlátlan hatalmú kezét,
a birodalmakat nemző szexust,
mely mint szírom hullott Klára térdére.
Vagy talán a telefont csókoltam meg,
mely csöngött, csöngött hosszan a combjai között.
És lefejtettem róla nehéz bársonyruháját a földre,
és elhantoltam a porba bojtról bojtra.*

*Hangja egyre halkabban hallatszott, ahogy a haja egyre csak nőtt
és kéken kivirágzott a szavak közötti légáramban:
„Állj! Ki vagy? Mondd a jelszót!”
A sötét szövegeten keresztül kiáltottam
mindkét combnak s a kullancsként rajtacsípett két angyalnak hogy:
„Ez legyen a törvény, költők és holtak számára: a kívül állók kiizzadják magukból
a bévül állókat,
és akárhányszor sokasodnak, egyre kevesebben lesznek!”*

A kockás hal

*A kockás hal beleúszik az álmomba
Alig fér el kockás fejemben
Bőrömmön sakktáblakocka-nyomok
Egy talp kockás pecsétnyomatai
Mintha egész éjjel rajtam sétált volna
Négyszögletű papucsban
Akár egy szögletes zsebóra
Sarkában aprószemű aranylánccal
Valahogy így néz ki a kockás hal
Testét kockás aranypikkelyek borítják
Apró kockás tehenek csordájában
bikának tűnik a többi hal között
Drágakővel kivert megcáfolhatatlan pötty
Zöld dombok között kockás partokon
A folyó vize szertefoszlik
Akárha kockás írka papírlapjai
Vízlapok közt a kockás hal
Markolatáig vízhusba szúrt kockás kés
Kockás szemében
Kockás csillagarmada ragyog
Kockás transzparens kockafoggal teli szám
Dicsőhimnusz zeng a kockás halról
Egy kockás város kockás állomásán*

Ahol a négyszögletű sapkás állomásfőnök
Egyfolytában vedel és szitkozódik
S hogy látja mint tolatnak
Tehervonatként torz pofájába
Számból a kockaszavak:
„Eredj már a kocka halaiddal
A négyszögletű bárba”!

Adj erőt, Uram, a síráshoz

Aztán üvegkoponyával a kezében kisangyal világítja meg a
szerelmi aktust
a gyerekek előtt, s így vézna és remegő fehér lábszáraik
egyszerre kiviláglanak a pléhlavor fölött, melyben a hús
mint hadsereg rendezi sorait s búskomor lobogókat lenget.

Ó, adj erőt, Uram, a síráshoz: többé nem virágzanak a tudományok,
a művészetek mindegyre elsorvadtanak!

A kisangyal megvilágítja a gyerekek előtt a könyvekben
tátongó vermeket
és azt mondja: „Veletek ilyen és ilyen terveim vannak.”
Így a patak hosszában csöndben elfoglalják helyüket a vízbe
helyezett kis székeken,
szemeiket törlik fekete zsebkendővel. Fönn, az egekben
kötélhágcsók süvítenek.

Ó, adj erőt, Uram, a síráshoz: többé nem virágzanak a tudományok,
a művészetek mindegyre elsorvadtanak!

(Zalán Tibor és Farkas Jenő fordításai)

FEHÉR ZSUZSANNA (1967) Budapest

FEHÉR ZSUZSANNA–MERKL MÁRTA A Michelangelo-tondó eladásának (rém)híre

A múzeumi műtárgy-értékesítés különböző
etikai nézőpontokból

2020. március, a koronavírus-világjárvány kezdete. „Rendkívüli idők rendkívüli intézkedéseket követelnek. [...] Eltökéltek vagyunk, hogy megbízatásunk keretein belül teljes mértékben kihasználjuk az eszközeinkben rejlő lehetőségeket” – jelenti ki az Európai Központi Bank elnöke, Christine Lagarde,¹ azonban a nyilatkozat származhatna bármely intézmény vezetőjétől. A múzeumigazgatóknak is szembe kell nézniük a látogatók elmaradása okozta pénzügyi kihívásokkal. Az Egyesült Nemzetek kulturális szervezetének (UNESCO) és a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (ICOM) előrejelzése nem sok jót ígér: A koronavírus következtében a világ múzeumainak 13 százaléka végleg be fog zárni, és a múzeumi dolgozók közel 20 százaléka el fogja veszteni a munkáját.²

2020. szeptember, a világjárvány második hulláma. A londoni sajtó lehozza, hogy a Royal Academy of Arts fontolgatja az egyik rendkívüli műtárgyának, Michelangelo *Taddei tondójának* eladását, de csak mert szeretné megtartani alkalmazottait.³ A hír robban, és széles körű vitát vált ki. A cél szentesíti az eszközt? Mi a fontosabb: a mű vagy az ember?

A korábbi tulajdonosáról *Taddeinek* keresztelt tondó (kör alakú alkotás) tulajdonosa a Royal Academy of Arts, amely a vizuális művészetek területén tevékenykedő oktatási, kiállítási és kutatási intézmény. Működési költségeit nem állami pénzből, hanem vállalati és magántámogatásokból, továbbá vagyonkezelő alapítványi alapból, kiállítási és kereskedelmi bevételekből fedezi. 2018-ra – az alapítás 150. évfordulójára – zárta le azt a nagyszabású projektet, amelyben megújította a számára 1868-tól otthont adó épületet, a Burlington House-t.⁴ Az akadémia 2020-ban nyolc-tíz millió fontos deficitet jelentett, deklarálta a pandémiás korlátozások következményeként, de talán az ingatlanfejlesztés kései folyamánként is. A hiány befeltozására két út merült fel: a százmillió font körüli értékre becsült *Taddei tondó* értékesítése vagy százötven alkalmazott elbocsátása.⁵

Az eset mögött megbúvó és nem új keletű szakmai kérdéskör úgy kezdődik: A múzeumok – bizonyos körülmények hatására és feltételek mellett – eladhatják-e gyűjteményeik darabjait? Majd folytatódik: A gyűjteményi műtárgyeladás hogyan egyeztethető össze a múzeumok küldetésével, amely a kulturális örökség gyűjtéséről, megőrzéséről, kutatásáról, közvetítéséről és kiállításáról szól?⁶ Látni fogjuk, a dilemma tágabb összefüggésekbe illeszkedik, és a válaszadás lehet más és más különböző erkölcsi rendszerek felől szemlélve.

A MÚZEUMI MŰTÁRGYELADÁS JELENSÉGE

Arra a gyakorlatra, amely során a múzeumok és egyéb gyűjtemények nyilvántartásukból műtárgyakat vezetnek ki, a nemzetközi szakirodalom a „deaccessioning” kifejezést használja. Az aktus szimbolikus jelentéssel bír, hiszen a tárgy státusát megváltoztatják: közjából hétköznapi tárggyá fokozzák le. Az ok leggyakrabban az értékesítés szándéka, de lehet kár, veszteség, adományozás, restitúció (visszatérítés) vagy repatriálás (hazaszállítás) is.

A műtárgyeladás kérdésével a világ valamennyi múzeumi szakmai szervezetének etikai szabályzata foglalkozik: a legtöbb elutasító, kevés megengedő, de merev irányelvek mentén. Az Amerikai Múzeumok Szövetségének (AAM) etikai szabályzata megengedő, ha a műtárgyeladásból befolyt összeget más műtárgy vásárlására vagy a gyűjtemény állományvédelmére fordítják.⁷ Ennél szigorúbb az Amerikai Művészeti Múzeumok Igazgatói Szövetségének (AAMD) szabályzata, amely a műtárgyeladást kizárólag más műtárgy vásárlása céljából engedélyezi.⁸ A deaccessioning gyakorlata az Egyesült Államokban terjedt el, ám akad európai példa is a megengedő

MERKL MÁRTA (1985) Budakeszi

szabályozási környezetre: Hollandiában a múzeumi műtárgy-értékesítés a Delta Plan elnevezésű útmutató mentén működik.⁹

A pandémia változásokat hozott a múzeumi műtárgy-értékesítés terén is. Az AAMD ideiglenes szabálya értelmében az intézmények műtárgy-értékesítésből származó forrásait fordíthatják működési költségeikre, feltéve, ha „direct care” néven belső szabályzatba foglalják, amelyet nyilvánosságra hoznak.¹⁰ A 2022. április 10-ig érvényben lévő szabály új időszámítást hozott a múzeumi műtárgy-értékesítésben, amely, mivel a lebonyolítást gyakran aukciós házakra bízzák a múzeumok, kihat a teljes műkereskedelmi piacra.¹¹

MICHELANGELO BUONARROTI, Taddei tondó, 1504–1505, 1068 mm, márvány, Royal Academy of Arts, London

MÚZEUMI MŰTÁRGYELADÁS ÉS ETIKA 360°-BAN

A múzeumi műtárgyeladások kérdése nemcsak gyakorlati, hanem erkölcsi kérdés is. Helyes vagy helytelen cselekedeteknek számítanak? A múzeumvezetőknek meg kell tenniük, vagy nem szabad megtenniük? Akad-e racionális iránytű a döntéshez, vagy a benső indíttatás ítélt? A jelenséget érdemes megvizsgálni több etikai (morálfilozófiai) nézetrendszer (paradigma) felől, így a kötelességen, a következményen, az erényen és a felelősségen alapuló etikák nézőpontjaiból, amitől azt várjuk, hogy feltárja a vonatkozó társadalmi diskurzus legfontosabb pontjait.

Kötelességetika

A kötelességetika (deontológia) azt mondja, egy cselekedet akkor erkölcsös, ha egy rögzített parancs szerint, kötelességtudatból hajtják végre. A kötelességetika leginkább Immanuel Kant kategorikus imperatívusz elméletén keresztül közelíthető meg, amely szerint abszolút, vagyis feltétlen kötelességeink vannak, amelyeket azok következményeitől függetlenül meg kell tennünk.¹² A deontológiai paradigma mentén a műtárgyeladással kapcsolatban meg kell vizsgálnunk, hogy az intézményeknek milyen erkölcsi kötelezettségeik vannak, valamint hogyan mérlegeljenek dilemma esetén.

A Royal Academy of Arts eladási szándéka kapcsán figyelembe kell vennünk a szabályozási környezetet. Az Egyesült Királyságban a műtárgyeladás kérdését szigorú szabályok közé szorítják, miközben elvárják az innovatív gyűjteményezési politikát. Valamennyi múzeumra vonatkoznak a brit Múzeumok Szövetségének (Museum Association) etikai kódexében megfogalmazott ajánlások, továbbá a nemzeti közgyűjtemények működését, így a műtárgyeladást törvényileg is szabályozzák.

A Royal Academy of Arts nem nemzeti közgyűjtemény, ám magára nézve irányadónak tartja a brit Múzeumok Szövetségének etikai ajánlásait, valamint igazodik a vonatkozó törvényekhez.¹³ A 2010-ben elfogadott gyűjteményfejlesztési szabályzatának 16-os pontjában részletesen rendelkezik a gyűjteményből kikerülő műtárgyokról, többek között az eladásról is.¹⁴ Belső szabályzatában

elsősorban azt rögzíti, hogy a befolyt összeget a gyűjtemény gyarapítására és megőrzésére kell fordítani, valamint a hosszú távú fenntarthatóságra. Ennek értelmében a pandémia okozta rendkívüli válsághelyzetben a dolgozók megtartása és az intézmény működésének biztosítása érdekében az igazgatósági tanács hozhatna olyan döntést, hogy a műtárgyeladásból származó bevételt a dolgozók bérének kifizetésére fordítja. Ez összhangban lenne Frye múzeumi műtárgyeladás melletti érveivel, miszerint az a vezetőség kötelessége, amennyiben a jóvoltából nehéz helyzetben megmenthető az intézmény.¹⁵

Ugyanakkor a szabályzatban megfogalmazott etikai elvek szükségessé teszik a műtárgyeladás alapos megfontolását a következők mentén: Az eladásra szánt műtárgy milyen helyet foglal el a gyűjteményben, és hogyan került az intézmény tulajdonába? Ha adomány útján érkezett, az adományozó rendelkezett-e valamilyen formában?

A *Taddei tondó* 1504 körül készült, amikor Michelangelo – többek között a *Pietà* szoborcsoport szerzőjeként – már nagy elismerésnek örvendett, és pápai megbízatásra szülővárosából, Firenzéből Rómába költözött.¹⁶ A mű keletkezéséről beszámol Giorgio Vasari kortárs művészeti író *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete* című írásában.¹⁷ Raffaello Sanzio, aki Michelangelo kortársa volt, tanulmányozta és feldolgozta a tondón látható anya–gyermek ábrázolást.¹⁸ John Constable brit tájképfestő a *Taddei tondót* „a létező egyik legszebb műalkotásként” jellemezte 1829-ben.¹⁹ A Royal Academy of Artshoz George Beaumont gyűjtő hagyatékából került 1829-ben azzal a meghagyással, hogy a művészi tanulmányozás céljából mindenkor szabadon hozzáférhető legyen.²⁰ A tondó az egyetlen Nagy-Britanniában található márványmunka Michelangelótól.²¹

A fentiek alapján nem kétséges a mű megkülönböztetett jellege, ami felveti, hogy eladási kényszer esetén miért erre a darabra esne a választás. Másrésztől a múzeumoknak mérlegelniük érdemes, hogy a felmerült nehézségeiket milyen más módon lehet megoldani, elkerülve ezzel a gyűjteményi darabjaik eladását.²² A *Taddei tondó* esetében indítható volna például közösségi finanszírozási kampány, amelyben a Royal Academy of Arts látogatói támogathatják az intézményt (2019-ben 1,25 millió látogatójuk volt). Kortárs művészek is segíthetnek, ha a felajánlott alkotásaik értékesítéséből befolyt összeget az akadémiának folyósítják.²³ Egy további javaslat gordiuszi csomóként vágna el a problémát azzal, hogy a műtárgyak közgyűjteményben tartásának feladatát, a szükséges erőfeszítéseket a kormányzatokhoz rendelné.

Következményetika

A következményetika egy cselekvés helyességét vagy helytelenségét nem a cselekvő szándékaitól teszi függővé, hanem cselekedete következményeitől.²⁴ Két kulcskérdése: Mi az a jó, amelyet a cselekedetnek maximálisan elő kell idéznie, és kinek számára kell e jót maximálisan előidéznie? A múzeumi műtárgyeladás kérdésében is meg kell vizsgálni a lehetséges következményeket.

A múzeumi szakemberek és a szakmai szervezetek gyakori félelme, hogy a köz bizalmát elvesztik, ha a múzeum gyűjteményéből eladás útján kerül ki a műtárgy.²⁵ De miért nem erkölcsös eladni a múzeumi műtárgyaikat? Általában azzal érvelnek, hogy a múzeumok nem tulajdonosai a műtárgyaknak, csak megőrzik azokat a köz számára, ezért nem helyes az eladás és azon keresztül a bevételszerzés. Ám egyrészt ezzel a kérdéssel kevés empirikus kutatás foglalkozott, másrészt ismerünk olyan felmérést, amely nem talált összefüggést a látogatási és támogatási kedv, valamint a múzeumi műtárgyeladások között, így kijelenthető, hogy nem rendelkezünk megfelelő tapasztalattal, amely alátámasztaná ezeket a félelmeket.²⁶

Azok a múzeumok, amelyek a szakmai szervezetek ajánlása ellenére értékesítették gyűjteményük darabjait, komoly szankciókkal kerültek szembe: részesültek a szakmai szervezetek nyilvános kritikájában, nem működhetnek közre kiállítások szervezésében, vagy nem kölcsönözhettek műveket más múzeumok gyűjteményeiből. Mindemellett számíthattak a média negatív megítélésére. 1972-ben például a New York-i Metropolitan Museum of Art került reflektorfénybe, amikor több kiemelkedő jelentőségű műtárgyat bocsátotta áruba, köztük Manet-, Cézanne-, Renoir-, Gauguin- és Picasso-műveket.²⁷ A pandémia azonban a múzeumok működésében is válsághelyzetet idézett elő, amely hatására a szakmai szervezetek enyhítettek a szabályaikon. Ahogy láttuk fentebb, az amerikai múzeumigazgatók szakmai szervezete például az elmúlt két évben hozzájárult ahhoz, hogy a múzeumok a műtárgyeladásból befolyt összeget működési költségeik fedezésére is felhasználhassák.²⁸

A múzeumok gyűjteményeinek gyarapodásában nagy szerepet játszanak az adományozók. Ezért a műtárgyeladással kapcsolatban felmerül annak a veszélye, hogy a potenciális támogatók elbizonytalanodnak ajándékozási szándékukban, ha azt tapasztalják, hogy a múzeumok nem minden esetben tartják fontosnak és nélkülözhetetlennek az átadott műveket. A lehetséges támogatók bizalmának megingása nagyon nehéz helyzetbe hozhatja a múzeumokat, hiszen egy-egy értékes műtárgy megszerzésére egyéb forrásokból kevés eséllyel számíthatnak.

Gyakran felmerül ellenérvként egy-egy műtárgy eladásánál az új tulajdonos kilétének problematikája. Ha közgyűjteményből magángyűjteménybe kerül a mű, akkor sérül a köz számára a hozzáférhetőség. Ezért az etikai ajánlások alapján a múzeumoknak mindent meg kell tenniük, hogy a mű egy másik közgyűjteménybe kerüljön.²⁹ A nagy értékű műtárgyak megvásárlása, mint amilyen a felbecsülhetetlen értékű *Taddei tondó* is, viszont komoly kihívást jelenthet a múzeumok számára, így nagy annak az esélye, hogy magángyűjteménybe vagy külföldre kerül az addig féltve őrzött nemzeti kincs.³⁰

A múzeumok elsősorban kulturális értéknek tekintenek gyűjteményükre, és nem lehetséges pénzügyi forrásként. Ha a múzeumok eladják műtárgyaikat, és felélik a befolyt összeget, akkor előbb-utóbb gyűjtemény nélkül maradnak, és nem tudják beteljesíteni küldetésüket.³¹ Ám akkor sem tudják azt beteljesíteni, ha képtelenek kifizetni szakembereikkel és üzemeltetésükkel járó költségeiket. Ennek a helyzetnek a megoldására jó iránynak tűnik szakmaik köröknek az az ajánlása, amely lehetővé teszi a műtárgyeladásból befolyt összeg bizonyos százalékának működési célú felhasználását is. De ne felejtsük el, a *Taddei tondó* vagy más műtárgy eladásából származó, munkabérekre fordítandó összeg csak ideig-óráig oldaná meg az intézmény anyagi gondjait!

Erényetika

Az erényetikai paradigma középpontjában – kötelességek és következmények helyett – a karakter és annak pozitív jellemvonásai, az erények állnak, amelyek képesek a helyes ítélet, a helyes élet és végső soron a boldogság megalapozására.³² Az emberi erény körülírható úgy, mint a jóra való hajlam, amely helyes cselekedetekre vezet, feltéve, ha az ember erőfeszítéseket tesz az irányában.³³ Az erényetika megalapozója Arisztotelész, aki szerint például az igazságosság vagy jogszerűség erénye a törvény szerint való cselekvést jelenti.³⁴ Ha ezt a *Taddei tondó* esetére vonatkoztatjuk, akkor az eladás helyesnek ítéltető meg, mivel a vonatkozó szabályozások megengedik a tranzakciót.

Azonban az erényetika egyik bírálata kimondja az erények tárházának esetlegességét.³⁵ A múzeumi műtárgy-értékesítés megítélése kultúrafüggő. Az angolszász gyakorlat megengedő, és létezik precedens, amely összemérhető a *Taddei tondó* esetével.³⁶

Az erényetika egyik erőssége, hogy számol az értékek sokféleségével, azaz hogy nem kell ugyanazokkal az erényekkel rendelkeznie minden embernek, minden szakma képviselőjének. Arisztotelész megközelítése alapján a *Taddei tondó* eladásának kérdését inkább a múzeumigazgatók és a kurátorok hivatottak eldönteni, mintsem a köz: „Mindenki azokat a dolgokat ítéli meg helyesen, amelyeket ismer, és ezeknek jó elbírálója; tehát az egyes kérdésekben a szakember, egyetemesen pedig az általános műveltségű ember ítél helyesen.”³⁷

A felelősség elve

Rebecca Salter, a Royal Academy of Arts elnöke egyik interjújában azt mondta, elborzad a *Taddei tondó* eladásának lehetőségétől. Úgy fogalmazott: „kiváltságunk és felelősségünk, hogy rendkívüli műalkotások letéteményesei vagyunk. Kötelességünk, hogy vigyázzunk állandó gyűjteményünkre, hogy a jelenlegi és a jövő nemzedékek is élvezhessék.”³⁸ Az elnök nyilatkozata vélhetően elsősorban a megőrzés és a közvetítés múzeumi alaptevékenységekre utalt – még akkor is, ha a Royal Academy of Arts technikailag nem múzeum. Másodsorban gondolatai összhangban vannak Hans Jonas által bevezetett „felelősség elvével”, amely szerint felelősek vagyunk azokért, akik jóllétére tetteink hatással vannak.³⁹ Ez a morálfilozófiai megközelítés kitérít a cselekedetek megítélésének vonatkoztatási rendszerét: már nemcsak egy adott emberi társadalomra vonatkoztatja, hanem a jövő társadalmaira is, valamint a természetre, annak minden élő és élettelen létezőjére.⁴⁰ A felelősség elve szerint tehát a *Taddei tondó* eladását mérlegelve gondolnunk kell arra is, mi szolgálja a még meg nem született kultúrafogyasztók érdekeit, hogyan lesz számukra hozzáférhető a Michelangelo-mű.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban négy etikai paradigma mentén vizsgáltuk a múzeumi műtárgyeladások összetett problémakörét, továbbá a Royal Academy of Arts példáján keresztül feltehető, szintén erkölcsi kérdést: Mi a fontosabb, az ember vagy a műtárgy? A Royal Academy of Arts vélhetően nem véletlenül fogalmazta meg oly provokatív módon financiai problémáját, hogy összemérte a tondó és a munkatársak értékét.

A Royal Academy of Arts bejelentése után élénk nemzetközi vita robbant ki, és újra a szakmai érdeklődés középpontjába került a műtárgyeladás problematikája. A diskurzus immár egy új kontextusba helyeződött a koronavírus okozta világjárvány és -válság miatt. Generációk óta először szembesültek a múzeumok azzal, hogy működésük egyik pillanatról a másikra ellehetetlenülhet, a látogatói jegybevételek elmaradása komoly veszélybe sodorhatja a dolgozói bérek kifizetését. A világ nagy múzeumi sorra jelentették be, hogy jelentős elbocsátásokat hajtanak végre a túlélésük érdekében.

Szakmai szempontból nagyon érzékeny téma egy műtárgy kivezetése a múzeumi gyűjteményből. A szakemberek ösztönösen felkapják a fejüket minden precedensnél, és gyanakvással figyelik az eseményeket. A gyűjtemény őrzője számára annak megóvása és egyben tartása szent és sértetlen feladat. A múzeumi gyűjtemény megőrzése hasonlítható ahhoz, mint amikor bankba helyezünk az értékünket, és elvárjuk, hogy bármikor, akár az idők végezetéig hozzáférhető legyen számunkra. A történelemben voltak példák arra, hogy a múzeumok a nyilvánosság kizárása nélkül adták-vették a műtárgyaikat. Arra is volt példa, hogy a múzeumok gyűjteményét kisöpörték, vagy politikai célokra használták fel. Ezek az esetek a jelen gyűjtemények őrzőit arra készítik, hogy fokozott óvatossággal közelítsék meg a kérdéskört.

A *Taddei tondó* eladása valószínűleg nemcsak szakmai körökben váltana ki komoly felháborodást, hanem a köz részéről is ellenállásba ütközne, mivel a tondóra, ahogyan a többi múzeumban őrzött műtárgyakra, közös szellemi örökségünként és féltve őrzött kincsünként tekintünk. A múzeumok élvezik a köz bizalmát és támogatását. Ameddig ez a bizalom fennáll, méltán remélhetik, hogy a közösség a nehézségeken átsegíti majd őket, ezért gyűjteményüket továbbra is kellő gondossággal kell őrizniük, gondozniuk és elérhetővé tenniük közönségük számára. A tondó továbbra is megtekinthető a Royal Academy of Arts állandó kiállításán.

JEGYZETEK

¹ <https://twitter.com/lagarde/status/1240414918966480896>

² UNESCO Report: Museums Around the World in the Face of COVID-19. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, 2021.

³ BAILEY, M., *Royal Academy of Arts considers selling Michelangelo marble to plug financial hole—and not for the first time*, The Art Newspaper 29 (327), 2020. <https://www.theartnewspaper.com/news/this-is-not-the-first-time-that-london-s-royal-academy-of-arts-has-tried-to-sell-of-michelangelo-s-tondo> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁴ www.royalacademy.org.uk/about-the-ra#policies

⁵ BAILEY, i. m.; GYÁRFÁS P., *Mi lesz veled, múzeumi tulajdon? Vihar előtti csönd*, Műértő, 2021/13, 20.

⁶ *Statutes. As amended and adopted by the Extraordinary General Assembly on 9th June 2017*, International Council of Museums, Paris, 2007. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/2017_ICOM_Statutes_EN.pdf (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁷ *Code of Ethics for Museums*, American Alliance of Museums, 2000. <http://www.aam-us.org/resources/ethics-standards-and-best-practices/code-of-ethics> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁸ *Code of Ethics*, Association of Art Museum Directors, 2011. <https://www.aamd.org/about/code-of-ethics> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁹ BERGEOET, F., KOK, A., DE WIT, M., *Dutch guideline for deaccessioning of museum objects*, Institute for Cultural Heritage, h. n., 2006. https://www.museumsbund.at/uploads/standards/Dutch_Guideline_Deaccessioning_2006.pdf (Olvasva: 2022. 3. 7.)

¹⁰ *AAMD Board of Trustees Approves Resolution to Provide Additional Financial Flexibility to Art Museums During Pandemic Crisis*, Associations of Art Museum Directors, New York, 2020. <https://aamd.org/for-the-media/press-release/aamd-board-of-trustees-approves-resolution-to-provide-additional> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

¹¹ Vö. GYÁRFÁS, i. m., 20.

¹² WARBURTON, N., *Bevezetés a filozófiába*, Kossuth, Budapest, 2000.

¹³ www.royalacademy.org.uk/about-the-ra#policies

¹⁴ royal-academy-production-asset.s3.amazonaws.com/uploads/32638676-5ff9-4c43-9c6b-213060d44064/Collections%20Development%20Policy%202020.pdf

- ¹⁵ FRYE, B. L., *The Illusory 'Public Trust' in Art. Deaccessioning in a Post-Pandemic World*, 2020. <https://ssrn.com/abstract=3621761> (Olvasva: 2022. 3. 7.)
- ¹⁶ *How to read it: Michelangelo's Taddei Tondo*, Royal Academy of Art, London, 2017. <https://www.royalacademy.org.uk/article/how-to-read-it-michelangelo-taddei-tondo> (Olvasva: 2022. 3. 7.)
- ¹⁷ *The Virgin and Child with the Infant St John, ca. 1504–05, Michelangelo Buonarroti (1475–1564)*, Royal Academy of Art, London. <https://www.royalacademy.org.uk/art-artists/work-of-art/the-virgin-and-child-with-the-infant-st-john> (Olvasva: 2022. 3. 7.)
- ¹⁸ GOFFEN, R., (*Renaissance Rivals: Michelangelo, Leonardo, Raphael, Titian*, Yale University Press, New Haven, 2002; JOANNIDES, P., *The drawings of Raphael: with a complete catalogue*, Phaidon, 1983.
- ¹⁹ *How to read it... i. m.*
- ²⁰ BAILEY, *i. m.*
- ²¹ *How to read it... i. m.*
- ²² WHITE, J. L., *When It's OK to Sell the Monet: A Trustee-Fiduciary-Duty Framework for Analyzing the Deaccessioning of Art to Meet Museum Operating Expenses*, Michigan Law Review, 94 (4), 1996, 1046.
- ²³ BAILEY, *i. m.*
- ²⁴ WARBURTON, *i. m.*, 58.
- ²⁵ SARANTOLA-WEISS, M., VÄSTI, E., *Deaccessioning and collections development in Finnish museums*, Nordisk Museologi, (1), 2017, 138.
- ²⁶ Vö. VECCO, M., STRAKAR, A., PIAZZAI, M., *Visitor attitudes toward deaccessioning in Italian public museums: An econometric analysis*, Poetics, 63, 2017, 33–46.
- ²⁷ Az eset Thomas Hoving múzeumigazgató után a Hoving-ügyként vált hírhedtté. PIAZZAI, M., VECCO, M., *Deaccessioning*, Oxford University Press, Oxford, 2020.
- ²⁸ *Code of Ethics, i. m.*
- ²⁹ Más megközelítés szerint azonban ez csak addig fogadható el, amíg a vételár nem jelentősen alacsonyabb, mintha más, piaci vevő vette volna meg a múzeumi tárgyat. WHITE, *i. m.*, 1059.
- ³⁰ BAILEY, *i. m.*; GYÁRFÁS, *i. m.*, 20.
- ³¹ Vö. *Statutes... i. m.*
- ³² GULYÁS Gy., *Közszolgálat és etika*, Budapesti Corvinus Egyetem Közszolgálati Tanszék, Budapest, 2011, 22.; WARBURTON, *i. m.*, 65.
- ³³ GULYÁS, *i. m.*, 23. és WARBURTON, *i. m.*, 65.
- ³⁴ ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi etika*, Európa, Budapest, 1997.
- ³⁵ WARBURTON, *i. m.*, 66.
- ³⁶ Vö. BAILEY, *i. m.*
- ³⁷ ARISZTOTELÉSZ, *i. m.*, 6.
- ³⁸ BAILEY, *i. m.*
- ³⁹ JONAS, H., *The Imperative of Responsibility = Search of an Ethics for the Technological Age*, The University of Chicago Press, London, 1984.
- ⁴⁰ MORRIS, T., *The Philosophical Genesis of the Ecological Crisis = Hans Jonas's ethic of responsibility: From ontology to ecology*, Suny Press, 2013.

TÓTH ERZSÉBET (1951) Budapest

TÓTH ERZSÉBET

Egy büszke nő

„Magam talán középre állok.
Talán este van, talán alkonyat.
Egy bizonyos: Későre jár.”
Pilinszky János

(ne fossál, bébi)

Neked se könnyű, kislányom, mióta meghaltak az ivócimboráid – jegyezte meg Apám a maga őszinte, karcos stílusában, tele szeretettel. Mindazonáltal igaza volt, mikor ezt mondta, tíz-tizenöt éve, már nem élt Cypi és Szervác, Novák Béla azóta halt meg, hogy már apám is meghalt. Sose felejttem, amikor együtt festették újra a lakásomat, úgymond, ivócimboráimmal, és Novák Béla gyakran felordított a lépcső tetején apámat idézve: „Bárgyú bánatos barmok!” – majd festett tovább.

Ez a mondat azóta is érvényes, sőt! Csak már alig él valaki közülük. A festőbrigád oszlopos tagja volt az említetteken kívül: Zagyi Lajos, Holtság Albert – bár ő inkább a társaság kedvéért jött – és Cyprián, aki gyakran csak táviratival volt jelen: „Bocs, most nem tudok jönni.” Szervác igazi munkát végzett, én addig annyit tudtam csak róla, hogy nyomdász is a versei mellett, most kiderült: szobafestőnek és mázolóknak is kitűnő. Igazi munkás volt, ha kellett, egy kortyot se ivott, amíg festett, és így volt értelme annak, hogy munkásköltő. Szerintem ő volt a magyar Pasolini, és hagyjuk a múlt időt. Ma is az, ha képes valaki beleolvasni a verseibe. Apám persze főtekinetly volt, sokáig hahotázva idézték mondatait, történelemleckéit, melyekre szükség is volt, hiszen már mindenkinek megvolt a családi történelme, a történelemórákra el se jártak nagy valószínűséggel, annyi eszük volt már, hogy a könyvekben csak hazugság van, Kádár bérenceinek sajátos ötvenhat-értelmezésével, mely szerint a csőcselék meg akarta dönteni a néphatalmat. Persze, minden család egy külön történelem, a szovjet birodalom kiszolgálói sem tehetnek mást, mint amit diktálnak nekik. A sok családi történet mind külön lélek, nem propaganda, hanem átélt megaláztatás, félelem, élni akarás, küszködés. Ez a sok történet adja a nemzet lelkét, ami egyszer-egyszer, nagyon ritkán, de emlékezetesen, fellázad. Ötvenhat képeit és történelmét a mai napig rendületlenül hamisítják, mégse sikerül nekik mindent letagadni. Csak a nép közben meghal, fiaik meg cinikusak, nincs erejük már, csak éldegélni. A lakásfestés idején szökött szárba szerelmünk Péterrel, időnként otthagytam a brigádot, felöltöztem, és mentem. „Böske randevúra megy” – ezt tiszteletben tartották. Fel sem merült bennem, hogy valami eltűnik a lakásból, méltatlan gondolat lett volna, mígnem aztán hónapokkal később feltűnt, a bokszernek nyoma veszett. Igazi, kemény fiúknak való darab volt, azt se tudom, hogy kerülhetett Judit nénihez, akinek egyébként csupa míves ezüsttárgyai voltak. Biztos Lajos vette magához, gondoltam, neki igazán szüksége volt rá a pesti éjszakában, amikor felöntött a garatra, és mindenkinek nekiment, aki megérdemelte. „Majd én meg-

Részlet egy életrajzi regényből.

mutatom, ki itt a körorvos!” – kiabálta vérben forgó szemmel például, ezt magam is láttam. Álomban ne jöjjön elő. (Azóta Lajos is meghalt.) Anyám meg főzött nekik szorgalmasan, babgulyás, húsoleves stb., és akkor a desszertekről, főleg a somlói galuskáról nem is beszéltem. A lakás ki lett festve, a macskának külön szobája volt, bár ő az egészséget a sajátjának tekintette, úgy nézett rám, mint aki csak megtűrt személyként létezem. (Egyébként azt a lakást sokáig jóhiszemű, jogcím nélküli lakóként birtokoltam, hiába hagyta rám Judit néni kézzel írt végrendeletében. Az önkormányzattal folytatott reménytelen, hosszú levelezés után lettem bérlő, miután Csoóri javasolta, hogy keressem föl Hubay Miklóst, aki akkor az Írószövetség elnöke volt. Az Írószövetség még Kádár bérencei szemében is tekintély volt.)

Úgy múltak el az évtizedek, hogy nem volt időm észrevenni. Ma már, ki se merem mondani, hány éves vagyok, de azért pontosan tudom, bár nem foglalkozom vele. Csak az esik piszok rosszul, ha azt hallom magamról: „egy idősebb hölgy” vagy netán „néni”, pedig milyen igaz. Csak az ember nem látja magát megöregedni, akik vele élnek, azoknak se igen tűnik föl, anyám mindig azt mondta, hosszás szemlélődés után: „Milyen szép vagy!” Ha azt kérdezte: „Mikor voltál a Marikánál?”, tudtam, már ideje lenne mennem a kozmetikushoz. Ő aztán őszinte volt, kilencvenhez közeledve is megjegyezte, ha valami nem volt rendben rajtam szerinte, ez vagy az a sál nem illik az összképbe, túl sok, vagy valami szín nem jön össze a másikkal, ezzel vitt a sírba, mint gyakran megjegyeztem neki, s lám, még mindig élek, ő meg már nem mond semmit, hiszen porladó hamvaiban nem szólhat hangosan, én mégis hallom. Hiszen ő nevelt, és nevel azóta is. Azok az évek bizony rajtam vannak, a szememben, az öltözködésemben, a hanghordozásomban, mindig azt hiszem, most helyette is élek, nem szabad szégyent hoznom rá, sokan ezt túlságos függőségnek tartják, de nem érdekel: kitől függjön az ember, ha nem az anyjától?

Még élt, amikor 2017-ben, a szívműtétem után Balatonfüreden lábadoztam, és Kláriék lehozták őt is, ragaszkodott hozzá, hogy meglátogasson. Nagy nehezen összekaptam magam, és mentünk húgommal a Tescóba vásárolni, persze kocsival. Mire visszaértünk, ő édesdeden aludt az ágyamban, de rögtön felébredt: hol voltatok ilyen sokáig? Akkor történt, hogy a mellettem fekvő nővel összebarátkoztunk, és kiismert alaposan, vagy tíz, tizenöt évvel volt fiatalabb nálam. Szép nő lehetett valamikor, és még akkor is az volt, bár férje okozott neki egypár infarktust. Szokásos kórházi helyzet: jönnek-mennek a tizen-, huszon-, harmincéves nővérek, osztják a gyógyszert, vérnyomást mérnek, az egyik egyszer azt mondja nekem: „Tóth néni”. Akkor nem szóltam semmit, csak utána jött rám a dühroham, mire Ildikó megszólalt mellettem: „Én tudtam, hogy ebből a néniből baj lesz.” Nevettünk. Végül is mit mondhatott volna egy tini a félholtak tűnő, valóban idős hölgynek, aki még mindig fiatalnak gondolja magát? Vagy nem tudom minek, csak néinek nem.

Fülembe cseng Zsuka barátnőm kedves intelme hasonló esetekre: „Ne fossál, bébi!” Ehhez tartom magam.

(egy büszke nő)

Ahhoz is bátorság kell, hogy egy 1993-ban, vagyis 28 évvel korábbi verseskötetemet újralapozzam, nemhogy még oda merjem adni valakinek. Márpedig most ez történt. Szóltam húgomnak – akinek átadtam a stafétabotot a Lakiteleki Filmszemle zsűrijében –, szóljon Agócs Sándornak, nem porladózik-e még az Antológia Kiadó nyomdájában a raktár valamelyik sarkában egypár példány az általuk kiadott *Arcod mögött május* című verseskönyvemből, mert ha igen, kérek belőle. Így is lett, Klári hozott belőle húsz példányt. Most ennek teszem ki magam. Huszonnyolc év még az örökkévalóság előszobájának sem tekinthető szerintem. Majd megkérdezem Borgest, ő a szakértő.

Miután már az a tíz példány is elfogyott legutóbbi könyvemből (*Kínai legyező*, Nap Kiadó, 2021), amit pár napja féláron vettem, és amire egy fillér támogatást nem kapott Sebestyén Ilona, a kiadó vezetője, most kénytelen vagyok ezeket a könyveket ajándékba adni valakiknek.

Tisztában vagyok vele, hogy se Puzsér Róbert, se Kepes András nem vagyok, hogy sorok kígyóznának az asztalom előtt aláírásomért epedezve, de azért örülnék egypár olvasónak. Így morfondíroztam volna 2021 őszén, a végre megtartott Könyvhéten, a Vörösmarty téren üldögélve, ha lett volna időm. De nem volt, mivel mindig beszélgettem valakivel, pályatárs, jó és rossz írók, ilyen-olyan dilettánsok, ismerős, akárki, dedikáló társaim, olvasókra kiéhezett szerzők, amikor Ilona rám szólt: „Erzsikém, várnak rád.” Odanéztem. Harminc év körüli, magas, szimpatikus férfi várt rám. Sorra rakosgatta elem az asztalra eddig megjelent könyveimet, tíz-tizenkét könyv lehetett. Aláírná nekem ezeket? – jött a szokásos kérdés. Természetesen, örömmel, válaszoltam, és nekiálltam dedikálni. A nevét már másnapra elfelejtettem, jellemző. De az arca a mai napig előttem van. Írás közben azért belelapoztam a könyvekbe: látszott, hogy ezeket a darabokat eddig ugyan nem olvasta senki. Lehet látni azt egy könyvön. Nyilván rendelhette valamelyik internetes könyvesbolttól. „Hogy sikerült ezeket ilyen szépen összegyűjteni?” – kérdeztem. „Sikerült” – válaszolt szűkszavúan, aztán azért beszélgettünk egy kicsit, mesélek neki a kiadóm sanyarú helyzetéről, hogy nem kapott pénzt, és úgy kell mindenkit rábeszélnem, hogy vegyen belőle stb. Észrevettem ugyanis, hogy a könyvkupacban nincs a *Kínai legyező*ből. „Tényleg? Hát veszek én” – mondja, és már megy is az eladókhöz. Aláírom azt is, közben megjegyzi: „Maga egy büszke nő.” „Igen, és honnan lehet ezt tudni?” „Lehet” – mondja, és kedvesen elköszön.

Végül aztán nem lett baj az *Arcod mögött május* című könyvben közölt versekből, rendben voltak. Sőt, néha felsóhajtottam örömben: Jézusmária, én ilyeneket írtam? Abban jelenhetett meg végre a *Vallomás* című vers, amit még '81-ben, a lengyel szükségállapot idején írtam. Egy valódi Szolidaritás-plakátra felkasíroztuk a verset, de sem úgy, sem a tiszta fehér papíron nem jelenhetett meg tíz évig. Az igazi kincs azonban a könyv végén volt. Egy az egyben ott volt Szikszai Karcsi velem készített interjúja 2001-ből.

Az Egy végtelen vers közepétől a Nádastó vendéglőig
Beszélgetés Tóth Erzsébettel

Idő: 1991. IV. 14.

Hely: Tóth Erzsébet lakása

Ritkán robban be költő úgy a magyar irodalomba, ahogy Tóth Erzsébet az 1970-es évek végén berobbant. Az *Egy végtelen vers közepe* című kötetét fenntartás nélkül fogadta a kritika, s nem volt olyan folyóirat, újság, mely ne közölt volna szívesen a verseiből. Második kötete, az 1982-ben megjelent *Gyertyaszentelő*, ha lehet ezt a közhelyet leírni, még ígéretesebb pályát jósolt a költőnek. Több-ször jelölték József Attila-díjra, de politikai magatartása miatt rendre kihullott az akkori kultúrpolitika rostáján, mint ahogy a Radnóti-díjat is az utolsó pillanatban vonták meg tőle. Aztán egyre kevesebbet írt, s a kecsegtető irodalmi karrier helyett inkább a csöndet, az elhallgatást választotta.

Olyan ruhában fogad, amitől a szó szoros értelmében a lélegzetem is eláll. Leginkább egy zsákhhoz hasonlít, amit előzőleg kifestettek, majd telifoltoztak-toldoztak a legrikítóbb színű anyagokkal.

– A regényíró ruhám – mondja Tóth Erzsébet. – Épp most küldték az amerikai barátaim. Azt írták, ebben a ruhában úgysem lehet az utcára kimenni, legalább megírom a várva várt regényemet. Tényleg gyönyörű darab. Ha mégsem írom meg, a barátaim mindenesetre megtették a magukét. Bár mostanában megint nem lesz időm regényt írni, csupán a te tiszteletedre vettem föl. Elvégre költőiséggel akarsz beszélgetni, ha jól gondolom.

– *Pontosabban arról, hogy miért nem írsz.*

– Én mostanában is költő vagyok, csak nem írom le a verseket. Kormos István húsz éven keresztül nem írt, és ezért még senki sem vonta kétségbe, hogy ő költő. Ezzel szemben rengetegen vannak, akik jelenleg is írnak, meg is jelentetik a műalkotásaikat, de senkinek se jutna eszébe költőnek nevezni őket. Legfeljebb néhány tudatlan embert tudnak becsapni, akik azt hiszik, hogy a költő az, akinek a neve alatt bizonyos szövegek megjelennek.

– *De te mégiscsak ígéretes karrier előtt álltál. Mások fele ekkora tehetséggel már az ötödik kötetüknél tartanak.*

– Azért engem is bánt, hogy az utóbbi időben nem foglalkoztam annyira a versírással. Egyszerűen nem éreztem szükségét annak, hogy írjak. Nem a visszhangtalanság miatt, hiszen igazán nem voltam „visszhangtalan” költő, amikor abba hagytam. Egyébként ritkán, de azért még írok verseket, csak az a fajta ösztönzőerő, ami az indulásomnál jelen volt, az mára már megszűnt. Mert engem a karrier, az irodalmi élet sohasem ösztönzött, mint ahogy nem irigyeltem senkit az esetleges karrierje miatt. Talán most Zalán juthatna eszembe, aki fantasztikusan sokat ír, közben nagyon szép dolgokat, de gyöngébbeket is... Szóval a karierről Zalán jut eszembe. Hát ő befutotta. De nem hiszem, hogy azt írta meg, amit én írnék. Tehát ilyen értelemben nem is hasonlíthatom össze magamat vele. Ő egy más típus. Az én önbizalmamat az bizonyítja, hogy amikor nem érzem annyira a szükségét, nem írok. Remélem, ha majd írni fogok, ugyanúgy oda fognak rám figyelni, mint azelőtt. Emlékszem, éveken keresztül mindössze két versem jelent meg, és akkor találkoztam valakivel, aki emlékezett arra a kevésre, amit tőlem olvasott. Ugyanakkor vannak költők, akik naponta jelennek meg, és egyetlen sorukra sem emlékszünk, csak tudomásul vesszük, hogy ez az ember írogat.

– *Te mindig is az ellenzék oldalán álltál. Sőt, az 1980-as szentendrei tanácskozáson az első voltál, aki a nagy nyilvánosság előtt számon kérted Kádár Jánostól a bűneit. Most, a rendszerváltozás után (ha ugyan ezt annak lehet nevezni) azt hinné az ember, hogy Tóth Erzsébet, ha nem is képviselő vagy követi tanácsos valamelyik egzotikus országban, de rangos pozíciót tölt be egy fontos hivatalban. Ezzel szemben hosszú ideig édesanyád zöldségboltjában dolgoztál...*

– Ne haragudj, de ülni egy ilyen-olyan íróasztal mellett, ahol a ceruzától a vécépapírig, a számítógéptől az igazgatóig minden a Kádár-rendszerből maradt itt, ezt én nem tartom karriernek. Azt hiszik rólam, hogy jó költő vagyok – voltam, mindegy. És döbbenet állnak a tény előtt, hogy évekig zöldséget árultam, most pedig kávéfőző és italkimérő vagyok egy vendéglőben, amely családi vállalkozás. Ha sehol nem dolgoznék, vagy valakivel eltartatnám magam, senkinek nem tűnne fel. Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy egyszer tettem egy kísérletet. Tavaly ilyentájt levélben megkérdeztem a Hitel szerkesztőségében Nagy Gáspárt, hogy volna-e rám szükség. Nem volt. Most ez egy ilyen világ. Nincs szükség még azokra sem, akik mindennap ott ülnek, mindennap telefonálnak. Hát akkor gondold el, hogy lett volna rám, aki egyetlen félnék levelet írtam.

– *Említetted, ha ritkán is, de azért írsz még verseket...*

– Ez alatt a tíz év alatt sikerült egy kötetre valót írnom.

– *Miért nem jelentetted meg?*

– Hiába van ma Magyarországon húszezer kiadó, ha egyik se jön hozzám azzal, hogy Erzsébet, a maga kötetére várunk. Amíg nem jön egy ilyen irányú kérés, én csak annyit tehetek, hogy megírom a verset. Örülhetek, ha megírom. Jó közérzetem lesz tőle, de ez a legtöbb, amit tehetek. Nem fogok szervezkedni ezért, hogy meg is jelenjen. Erre most nincs időm, pedig van egy kötetem, ami kiadásra vár. A verseknek ugyanis az a sorsuk, hogy kiadják őket, de engem nem érdekel a megjelenés. Ilyen helyzet állt elő. Teljesen hidegen hagy. Ráadásul a közelmúltban megjelent dolgok is alig jutnak el hozzám. Amíg minden újságosnál lehetett kapni Alföldet vagy Tiszatájat, megvettem. De most? Jó, ha félévben egyszer bemegyek a belvárosba, és amit az Írók boltjában meg lehet kapni, azt megveszem. Sajnos nem tudok arról sem, hogy készült-e valami fontos mű, amit nem olvastam. Pilinszky, Nagy László vagy Csoóri óta, hogy a verseknél maradjak, nem tudok ilyenről. Nemrég valami munka miatt kellett volna a József Attila-kötetem. Felkutattam érte az egész lakást, de nem találtam meg. Szerencsére a szerelmemtől kaptam egyet ajándékba. Ha, mondjuk, József Attilát nem lehetne kapni, akkor kétségbe lennék esve. De így? Nincs okom a szomorkodásra.

– *Pályatársaid közül kikkel tartod a kapcsolatot?*

– Évek óta senkivel se tartom a kapcsolatot. Ez így alakult. Lehet ennek az oka, hogy végül is költőként kerültem velük kapcsolatba, és miután már jó ideje nem találkozunk a nevemmel, nem is tudják, hogy mi van velem. Azért jólesne, ha megkeresnének, de nyilván fontosabb dolgokkal vannak elfoglalva. Egyedül Kiss Anna állított be egyszer a zöldségboltba, ami fantasztikusan jólesett. Rám nézett, és azt mondta: „Mi a fene van veled, hova tűntél? Mért nem írsz, mit csinálsz?” És hogy keressen meg, majd eldumálunk. Ott nem lehetett beszélgetni, mert tele volt vevőkkel az üzlet. Aztán megkerestem, elbeszélgettünk, elmondtam neki, hogy kész a harmadik kötetem, és abban egyeztünk meg, hogy mielőtt leadom valahova, ő majd megnézi. Nagyon szégyellem magam, de még a mai napig se vittem el hozzá.

– *Közben kiléptél az Írószövetségből...*

– Nyugodtan leírhatod, hogy az első voltam a patkányok között, aki menekült a süllyedő hajóról. Te még a tagja vagy?

– *Igen.*

– Semmi értelmé. Szép csöndben ki fog múlni Jókai Annástul, Nagy Gáspárostul, Parti Nagy Lajosostul. Szándékosan olyan neveket mondtam, akiket szeretek, annak ellenére, hogy pozíciót vállaltak ebben a tipikus bolsevik mentalitású szervezetben. Én igazán akkor voltam az Írószövetség tagja, amikor a Fiala Írók József Attila Körének vezetőségébe bekerültem Horváth Péter javaslatára. Emlékszem, amikor odamentem, még nem voltam tagja a szervezetnek, ezért sürgősen meg kellett szavazni, hogy fölvegyenek. Egyből megszavazta a tagság, erre még ma is büszke vagyok. És tudod, kiknek a társaságában voltam én vezetőségi tag? Csordás Gábor, Szilágyi Ákos, Lezsák Sándor, Elek István, Kulcsár Szabó Ernő, Csengey Dénes, Temesi Feri, Tamás Gáspár Miklós... Nem akármilyen csapat. Innen is kiléptem párszor, visszaléptem ugyanannyiszor, aztán elértem a harmincöt évet. Végül is elmondhatom, szép fiatalságom volt, ültem velük és beszélgettünk, őrvöngtünk és világot akartunk váltani. Sikerült. Nézd meg, egyikük se került a süllyesztőbe. Én sem. Akárhogy is, ma ők rendezik az ország sorsát. Egyelőre csak ilyenre sikerült. Én csak annyit szeretnék, hogy a rám bízott feladatot, ami jelenleg egy vendéglátó-ipari egységben történik, jól el tudjam végezni. Hogy a Nádastó vendéglő, mely Nadas Péter és Vajda János tiszteletére kapta a nevét, és a XV. kerület Őrjárat utca 11. szám alatt található – bár tudom, hogy ez nem a reklám helye –, szóval most az a legfontosabb, hogy itt megálljam a helyem. Ha

közben még verseket is fogok írni, az már az én bajom. Most az a legfontosabb, hogy a pacal és a babgulyás ízletes legyen, és a féldeci, amit majd adok a kedves vendégnek, valóban féldeci legyen. Bár lehet, hogy igazad van, ha kicsit jobban tülekedtem volna, talán most én is ott ülhetnék a parlamentben, mint Szokolay Zoltán. Bár én inkább Elek Istvánhoz szeretnék hasonlítani. Már éppen írni akartam neki egy levelet, hogy mi a fenének ül ott, ha nem csinál semmit, de akkor hirtelen észbe kapott. Biztosan megérezte, hogy le akarom szűrni.

– Szerinted annak idején jól végeztük a dolgunkat?

– Nekem nagyon sokat jelentett, hogy összejártunk néhányan, kimentünk az Állatkertbe, elmentünk Kiss Annához, vagy leutaztunk Simonffy Andrásához Kisorosziba. Mindez akkor történt, amikor elkezdtünk írni, és borzasztóan egyedül voltunk ebben az úgynevezett „irodalmi életben”, így aztán az is természetes volt, hogy az ember a hozzá hasonlókat kereste. Vitakoztunk, it-tunk, dicsértük vagy éppen kritizáltuk egymás verseit. Múltak az évek, és abból a tizenöt-húsz íróból végül is ketten-hárman maradtak meg, akivel az ember barátságot, szellemi rokonságot vállal. És valljuk be őszintén, a többiért nem kár. Ha nagyon ritkán összefutok velük, elbeszélgetünk, de úgy különösebben nem hiányoznak. Ami pedig a kérdésed másik felét illeti, a FIJAK az Írószövetségen belül tényleg úttörő csapat volt. Mert akkor mi olyan dolgokért harcoltunk, ami ma már természetes. Gondolj csak a lakiteleki vagy a szentendrei tanácskozásra, ami odáig vezetett, hogy fölfüggesztettek bennünket. És a nagy, komoly Írószövetségből senki sem állt mellénk. Senki se védett meg. Nem is számítottunk mi erre, mert tudtuk, hogy hol a helyünk, ismertük őket már eléggé... Hát persze hogy nem védtek meg, hanem például fölállt Hernádi Gyula a választmányban, és közölte, hogy mit akarnak ezek a fiatalok, menjenek haza, és ne „ötvenhatozzanak” itt nekünk! Erre most már ő nyilván nem emlékszik, de én emlékezem rá. És a többi író is... Leszarták az egészet. Mi halál komolyan vettük magunkat, de ők is halál komolyan vettek bennünket, bár sokan ezt most már másképp értelmezik. Számomra az is furcsa, hogy az egykori FIJAK-vezetőséget, színe-javát, szinte naponta látom a tévében, olvasom az újságban, és egyszerűen nem hasonlítanak magukra. Egyszerűen megdöbbenek azon, hogy jó, ez tényleg az az ember, akivel mi akkor ezt és ezt csináltuk? Nem ismerek rá a gesztusaikra. Megőrülök attól, amikor látom Lezsákot mint a Demokrata Fórum alelnökét – most már hál’ Istennek lemondott erről a pozíciójáról –, és arra kell gondolnom, hogy ez az ember valamit titkol előlem. Mert én őt nem ilyennek ismertem meg. Játszani kényszerül. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ez nem egy komoly szerep, és nem ezt kell csinálnia, csak mint tényrt regisztráltam, hogy ez az ember nem az, aki volt. És a többiek... Halottakról vagy jót, vagy semmit! Aztán Szokolay Zoltán... Elkésérítő látvány, amikor néhányszor meglátom fölszólalni a parlamentben. És sorra a többiek. Tamás Gáspár Miklós, akivel régebben olyan jól el tudtunk beszélgetni. Nyilván a szerep változtatta meg őket.

– *Pályatársaid többször jelöltek József Attila-díjra. Sőt, az elsőköteteseknek kijáró Radnóti-díj átadásakor szokásos méltató szöveget Fodor András már megírta, amikor főntről közölték, nem kaphatsz semmiféle díjat. Egyszóval, a kultúrpolitika mindig lesöpört a díjazottak listájáról...*

– Szokás azt mondani, ez nem fontos, hiszen a díjakat nem mindig a minőség elismeréséért adták. Pedig dehogyisnem fontos! Kezdetben csak ez a fontos, az ember mással sincs elfoglalva, mint a saját dicsőségével. Háromszor vagy négyszer javasoltak József Attila-díjra. Meg is kaptam volna, ha nem mondom el a szentendrei beszédemet 1980-ban, amikor, igaz, kissé átvitt értelemben, de Kádár Jánost gyilkosnak neveztem. Magukban sokan ne-

vezték őt gyilkosnak, de senki sem vette be ezt az előadásába. Nem mondom meg a nevét, de egy általam és általad is igen tisztelt személynek megmutattam az előadás szövegét még az elhangzása előtt. Azt mondta, nagyon jó, de talán ezt a részt hagyjam ki, mert erős, és nem éri meg egy ilyen gesztus, hogy miatta elvágjam magam. Én pedig arra gondoltam, az egészben ez a lényeg, és változtatás nélkül elmondtam. Nem bántam meg. Nem lettem József Attila-díjas jó kislány, de szereztem barátokat itthon is, külföldön is, akik talán csak ezután kezdték el olvasni a verseimet. Amikor megnéztem az idei József Attila-díjasok listáját, láttam, hogy Döbrentei Kornél is közöttük szerepel. Most. Hát nem lett volna nevetséges, ha én '73-ban vagy '74-ben megkapom a József Attila-díjat, amikor Döbrenteinek nem volt még semmiféle díja? Igaz, az egy más világ volt. Most már kaphatnék én is, de most meg már nem írok.

– *Ha rajtad múlna, kinek adnál díjat?*

– Bár a két megjelent kötetemet és a harmadikat még nem égettem el, mert nem hiszem, hogy elavult volna az a világ, ami az én költészetemet jellemzi, de őszintén szólva régen fordult elő velem olyasmi, hogy felsóhajtok, és azt mondom, Úristen, de kár, hogy ezt nem én írtam! Szóval igazából bajban lennék, ha én lennék a díjfelelős. Talán Szócs Gézának adnék egy igazi József Attila-díjat, de sajnos pénzt nem tudnék adni hozzá. Talán ha majd beindul a vendéglő.

– *Költészet és politika: nem idegen fogalmak egymástól, bár vannak írók, akik szeretnék különválasztani a kettőt. Ebben a magad teremtette csendben a politikai érzékenységed vajon hogy „működik” mostanában?*

– Tulajdonképpen publicisztikát írni jó lenne. Körülbelül egy éve, még a rendszerváltás előtt tettem egy kísérletet erre. A Magyar Nemzethez elküldtem egy Csurka-ügyben írt hozzászólást, amit azzal kaptam vissza, hogy a „zsidókérdést” lezártuk. Azóta nézd meg, mi történt. Magyarországon azt a szót, hogy „zsidó”, nem lehet leírni anélkül, hogy az ember különféle atrocitásokba ne keveredne. Esterházy ezt úgy oldja meg, hogy azt állítja, ilyen ember, hogy zsidó, nincs. Írástudó ilyet nem írhat le. Ezzel szemben pár ezer zsidó éhségstrájkra készült Csoóri nevezetes félmondata miatt, mert létükben érezték fenyegetve magukat. Nos, egy ilyen országban valóban nem lehet leírni azt a szót, hogy „zsidó”. Akkoriban anyám gyakran megkérdezte: „Fiam, megkezdtek már az éhségstrájkot?” Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem vittünk volna nekik zsíros kenyeret, ha komolyra fordul a dolog, hanem azt, hogy így, családiasan el lehet a dolgot intézni. Különben nem lehet. Mert az már megkülönböztetés. Kirekesztés. Fajelmélet. Mélymagyar-ság. Ilyen országban élünk. Ha jönne egy olyan ember, mint Bibó István, aki az egész életét a zsidókérdésre szentelné, mi történne? A tanulmányokat néhány okos ember elolvasná, de másnap ugyanúgy ott virítana a „zsidó” felirat a falon. Mások olvasnak, és mások rajzolnak. A kormánynak meg állandóan azt kell bizonygatnia, hogy nem antiszemita. Valóban nem az. Ügyetlen, rossz, minden létező hibát elkövet, de egyetlen előnye, hogy az első valóban demokratikusan megválasztott kormány. Három év múlva nyilván mások irányítják majd az ország sorsát, s nekik már nyilván könnyebb dolguk lesz. Addigra már semmi privatizálni-, lopnivaló nem marad, minden energiáját a tényleges feladatokra fordíthatja. Egyébként, bármennyire is tisztetem, de Orbán Viktor sem lesz jobb miniszterelnök Antall Józsefnél. Legfeljebb ügyesebb.

– *Visszatérve az irodalomhoz: remélem, harmadik köteted hamarosan a boltokba kerül. S aztán?... Kérdezem ezt azért, mert szerintem egy ilyen tehetségű ember, mint te, nem engedheti meg magának, hogy kivonuljon az irodalomból.*

– Nézd, a csendre, a változásra mindenképpen szükségem volt, hiszen ha ugyanúgy élek, mint annak idején, írhattam volna ugyanazokat a verseket napszámban, de ennek már nem sok értelmét láttam. Valami mást akartam írni, és még most is ez van bennem, ez a bizonyos elégedetlenség. Ugyanakkor azt az új formát, amiben talán ki tudnám fejezni magam, még nem igazán találtam meg. Remélem, hamarosan ennek is eljön az ideje.

Szikszai Károly
(*Élet és Irodalom*, 1991. május 31.)

Mindez harminc éve történt. A mai harmincévesek talán szívesen olvasnak néhány kiegészítő információt. Dr. Antall József (1932–1993) haláláig az első demokratikusan választott kormány miniszterelnöke volt. Koporsóját a Parlament előtt ravatalozták fel, az óriási tömegben én is ott voltam. Orbán Viktor akkor még az ellenzék padsoraiból nemes vitákat folytatott vele.

Csoóri Sándor „nevezetes félmondata”: az akkoriban alakult Hítel folyóiratban *Nappali Hold* címen naplójegyzeteket adott közre, melyben az SZDSZ szerepéről is írt. Ezért az akkori sajtóban több mint kétszáz cikkben támadták.

TÓTH LÁSZLÓ (1949) Dunaszerdahely

TÓTH LÁSZLÓ

Háború

Hosszú idő után Európában is újból üzembe helyezték a háborút.
Leporolták, megolajozták, s hadrendbe állították az ólomkatonákat is.
Vakarja fejét a Történelem, hát ezzel most megint mit kezdjen?
Ezt is neki kel lenyelnie?
Az emberek hosszú sorokban vonulnak, amerre vonulnak,
az asszonyok öléből kilóg a halál (Beckett mester után szabadon).
A magasban repülők zúgnak el,
Picasso galambja kóvályog a menetszlopok fölött,
csőréből vércsevijjogás.
Lucifer gúnyosan méregeti a Teremtés Urát,
megint sikerült túljárnia az eszén.

Közép-Európa (Dunaszerdahely), 2022. február 24.

NOVOTNY TIHAMÉR

Természeti kohézió

Éltes Barna és Horváth Levente kiállítása

(Etyeki Műhely Alapítvány, Etyek, 2022. április 7 – május 1.)

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Nem tudom, ki írhatta a meghívó internetes változatának rövid felvezető szövegét, de valószínűsítem, hogy a tárlat kurátora, Zakariás István, aki szintén erdélyi születésű (második vagy inkább már harmadik generációs) *mamús* művész (ha az alapítók korát nézzük),¹ akárcsak istápolttársai, ezért olyan érzékenyen szakszerű, valamint tárgyilagosan pontos és lényegre törő. Tehát idézem e sorokat: „A kiállítás anyaga a tradíció és a kortárs vizualitás metszéspontjában értelmezi a hagyományos paraszti kultúra tartalmi és formai elemeit. A két művész munkásságában meghatározó a szülőföldi kötődés, a transzilvanizmus eszménye, munkásságuk inspirálói a gyergyói hegyek, tájak, székely jelképek, kalotaszegi mintázatok, az erdélyi tárgyi kultúra sokfélesége, a csűr, avagy éppen a kapu motívuma. Szintén hasonlóság a két művész alkotói attitűdjében a műfaji határátlépő gesztus megjelenése, a festő képi világát újabban kifaragja, a szobrász térélményét képbe vetíti.”

Őszintén mondom, meghatnak ezek a szavak, mert úgy érzem, itt valami visszatér abból az eszmeiségből, abból a művészetprogramból és művészetgyakorlatból, amelyet a korai mamúsok (mondjuk így: az ős-mamúsok) néhány tagja képviselt (vagy képvisel ma is) működése során. Ahol a tradicionalizmus és a modernizmus, illetve a hagyomány képvisellete (legyen az vallási, néprajzi, antropológiai, tárgyi, táji, építészeti, történelmi, mitológiai) és a neoavantgárdnak „*a modern poszt-jain*” átértelmeződő régi-új formanyelve találkozik egymással. Itt elsősorban Szabó Zoltán Judóka „*TranSSylvan*” és Elekes Károly „*transzilvániai misztikus művészet*” jelölésű, a magyar kultúra kiemelt jelentőségű szellemi tartalmait és vizuális elemeit magába olvasztó konceptuális és szürrealis tradicionalizmusára, Diénes Attila népművészetből eredeztethető korai „*bioromantikus*” faszoboraira, illetve a Magyarországon megalakított (sajnos csak rövid életű [1990–1994]) PANTENON Csoport (Elekes–Krizsbai–Nagy[–Bukta]) érzékeny szemléletes, szintetikus és szinkronikus (vagy szinkretikus?), szakralizáló, helyspecifikus installációkban gondolkodó posztavantgardizmusára gondolok.

És íme, a sokat és sokszor (s méltán) emlegetett „bartóki” út újraértelmezett újjáéledésének lehetünk tanúi itt is, Éltes Barna és Horváth Levente etyeki tárlatán!

De vajon mi lehet ennek a sokat emlegetett „bartóki” útmutatásnak a képzőművészetre vetített lényege? (Hiszen ez a hitvallás eredendően a népzene kutatás és a zeneszerzés módszerére vonatkozott):

– Az, hogy az utódok és a követők számára felmutatott a hagyományokra figyelő kötődés modern lehetősége s talán szükségessége is.

– Az, hogy a tradíciókhoz való viszonyulás „*általános folklórismeretek*”, „*szociológiai felkészültség*”, „*településtörténelmi és történelmi ismeretek*” nélkül nem lehetséges.

– Az, hogy „*a népi dallam olyan, akárcsak egy élőlény: percről percre, pillanatról pillanatra változik*” – és figyelmeztető jelként! –, „*ha a falu népe nem saját maga, önként termeli ki magából vagy választja magának művészetét, akkor már meg is halt művésze*”.

– Az, hogy a népzene és népdalaink anyagában és történetében vannak úgynevezett „*nemzetietlen*” stílusok és korszakok.

– Az, hogy a régi magyar népzene pentaton jellegű, eredete tehát Keleten keresendő, s az, hogy e térség népzenejében létezik egy úgynevezett „*kelet-európai nemzetközi zenei zsargon*”.²

Nézzük csak, hogyan is körvonalazta Vajda Lajos ezt a célt, Bartók és Kodály példájából kiindulva, egy 1936-ban keltezett levelében: „Mi visszánéztünk a múltba, de egészen más céllal, azért, hogy még jobban megerősödjünk, s hogy a múlt értékeit megmentsük (ami még nem pusztult el), és a jövő számára adjuk át. [...] Törekvéseink arra irányultak, hogy egy sajátos közép-kelet-európai új művészetet kialakítsunk. [...] Hídépítők akartunk lenni. Magyarország hidat képez Kelet és Nyugat, Észak és Dél között...”³

És mire is utalt Korniss Dezső (végül is a bartóki út eszméjének ötletadó gazdája, Vajda Lajos egykori alkotó- és programtársa) egy 1981-ben vele készült visszaemlékezésében? „Tényleg nagyon sokat köszönhetek Bartóknak, mert nagyon sokat tanultam tőle. Nemcsak a népdal vonatkozásában, hanem a szürrealista megfogalmazásban. Egyáltalán az, hogy kinyitotta a szememet, és megmutatta: abból kell kiindulni, ami itt van, és nem abból, ami Nyugaton van! De úgy kell dolgozni, hogy abban azért benne legyen a Nyugat is. Olyan közép-kelet-európai érzéseket – nem lehet ezt másképp mondani! – kell csinálni, amiben benne vannak a legújabb, a legmaibb nyugat-európai törekvések.”⁴

„Istállószagú vaskollázsok” – emlékszem, ezt a kifejezést használta Pernecky Géza kreatív művészettörténész Gubis Mihály alkotásaival kapcsolatban a Vajda Lajos Stúdió 2002-es műcsarnoki jubileumi kiállításának „folklor alatti” világáról értekezve, amelybe természetesen Bukta Imre univerzuma is beletartozott. Idézem őt: „[művei] mennyire jellemző példái annak a néha kép, néha objekt, néha pedig mindkettő egyszerre művészetnek, amihez a nyersanyagot és az eszmei mondanivalót (jaj, de szép szó!) a háztáji kisjószágtartás szolgáltatta. Itt vagyunk az újabb szentendrei művészet egyik legfontosabb forrásánál, mert ez a fáskamra és a tyúktól közé szorult tenyérnyi mikrokozmosz és a belőle kifacsart félelmetesen penetráns folklor alatti (!) világ volt az, ami éveken át a legérdekesebb motívumokkal szolgált. [...] Miközben a szürrealisztikus kezdetek bele taposva-temetve a vályogos-törekes sárba és az ördögien koszos és obskúrus papírmunkákba, meg a deszkaapplikációk káoszába, de születtek itt később szénfekete képek is bizonyággal arra, hogy többen is értettek a boszorkánysághoz – lásd Bereznai Pétert.”⁵

„Újraértelmezett hagyomány”, avagy: a rugalmas elszakadás hátranyitó művelete célszerűbb, mint a gárda előtti élcsapat kényszeres előrerohanása. Újabb szintézis- és identitástörekvések a magyar képzőművészetben címmel tavaly magam is egy sorozatot indíthattam a Magyar Művészet hasábjain. Tehát már jó régóta – talán meg merem kockáztatni –, ab ovo eszmélésemtől fogva foglalkoztatnak ezek a kérdések. Ám a szóban forgó rendkívüli módon összetett, a művészettörténeti folyamatokba vetített problémák természetesen csak felnőtt korban tudatosulnak az emberben. Így, nyugodtan mondhatnám, hogy én – művészeti íróként – mindig is ebben a régi-új világértelmezésben éreztem, érzem otthon magamat.

Éltés Barna szobrász (aki fest is [született 1981-ben Sepsiszentgyörgyön, ugyanitt a Művészeti Líceumban érettségizett Ütő Gusztáv növendékeként, illetve a Magyar Képzőművészeti Egyetem szobrász szakán szerzett diplomát Körösényi Tamás tanítványaként]) és Horváth Levente festő (aki nem mellesleg plasztikákat is készít [született 1977-ben Gyergyószentmiklóson, a csíkszeredai Nagy István Zene- és Képzőművészeti Líceumban érettségizett, majd a MKE festő szakán végzett Gaál József tanítványaként]) *Természeti kohézió* című kollaborációs kiállítása is ezt a ma is használható, értékes „bartóki modellt” testesíti meg számomra. Az ő eddigi, tehát jelen pillanatig, és megjósolhatóan egy életre szólóan érvényes művészeti állásfoglalásukat, hitvallásukat, elköteleződésüket leginkább az igazolja, hogy a budapesti MKE elvégzése után (a csábításoknak ellenállva) mindketten visszamentek szülőföldjükre. Éltés Barna jelenleg a Kovászna megyei Feldobolyban, míg Horváth Levente a Szilágy megyei Zsobokon él, alkot és dolgozik.

Éltés Barna szobrászművész – aki szerint korunk egyik legfőbb betegsége a kényelem s az, hogy a fiatalok beleuntak az életbe, beleöregedtek a jólétbe⁶ – szereti a (nem) mindennapi, értéktelennek tűnő, küldetésüket nehezen meghatározható kézműves tárgyakat, amelyek látszólag (ma már) nem jelentenek semmit. Tudniillik ezekben a talált tárgyakban (amulettekben) és dologi eszközökben kódolva van mindaz, amit emberi lényeknek, világmagyarázatnak, világmisztériumnak tarthatunk.⁷ Témáit a közvetlen környezetének látványelemei adják: a falu, a ház, a kapu, a táj, az eszténa, a kaszá-lók, a fák, a funkcionális és szakrális néprajzi tárgyak, valamint a jelenkori paraszti, vidéki élet használati eszközei, építészeti elemei (leletei, töredékei). Anyagai: a kő, a fém, a fa, a sár, a nyers len- vagy kendervászon és a modern civilizáció 20–21. századi matériái (például a linóleum).

Művészi hitvallása szerint az archaikus világ tradíciókhoz ragaszkodó embere mindig tudta, hogy mit és miért csinál. Szakrális és funkcionális egységben élt a természettel. Tárgyait nem díszítette, hanem üzeneteket festett, rótt rájuk, vésett beléjük, amelynek jelnyelvét őrizte és ismerte.⁸ Ars poetica metaforája értelmében minden egy nagy cirkulációban egyesül, létezik, születik és hal meg, s ennek a nagy körforgásnak egyetlen értelme maga az élet. Az ember porból van és porrá lesz, vagyis ennek a nagy pogány-keresztény hitvilágnak a misztériumában, a szakralitás és a fizi-

ka léttörvényeinek dualizmusában él. Ezért számára az anyag a maga nyersességében is szép! A fajlagos sarat, a megfeketült zsindeleket, a hasított fákat, a szálkás rönköket, a körfűrész marta elszíneződött, foltos deszkát és a paraszti élet egyéb kellékeit a legtermészetesebb módon használja objektjein, anyagképein, síkrelifejein, valamint plasztikáin. Az ő szegényes vagy szegény művészete, „nemtelen anyagokat” használó arte poverája a szó szoros értelmében a minimalizmus eszközrendszerével a háta mögött egy eszkatológikus esztétikai, illetve anti-esztétikai létezésben, céllal és értelemmel bír, ítélet alatt álló lét-lényegülésben veszi fel végső értelmét.

Művészetének egy másik (bár az előbbiekre illeszthető) metaforája szerint a „Földanyába” vett mag mindig kikel, felnő, és (az alkotó által is) valamivé lesz. Éltes Barna a nyers vászonra és/vagy alapozatlan deszkalapokra felkent megszáradt sarat – mint színezőanyagot – jelképes értelemben vizes ecsettel „szántja fel”, alakítja (táj)képpé. Ily módon az élő földet hordozó műveiről száz vagy kétszáz év múlva ugyanúgy le lehet majd dörzsölni, súrolni a termőréteget, mint a ruhára ragadt sarat, amelyből újra táptalaj lehet, melyből vétettünk. A faluközösségek archaikus emberei, az elődök, a nagyszülők generációi a vízszintes és a függőleges létállapotok közötti ismétlődő módosulásokban éltek a teremtett világban megszentelt és megszentelődő életüket. A művész még ma is fel tudja magában idézni azt az esti imát, amelyet nagyszülei azért mormoltak el lefekvés előtt, hogy másnap felébredhessenek: *„Én lefekszem én ágyamban, mint koporsómban / Engem angyal megőrizzen, Szentkereszttel megjegyezzen / Sátán tőlem menjen el, lelkem bennem örvendezzen / Hogy holtom ne történjen az éjszaka álmomban.”*⁹

Ám ebben a nagy szakrális (vízszintes és függőleges) cirkulációban a fának is megvan a maga jelképi ereje, funkciója, transzcendentális sugallata. A fa ugyanis egyszerre bölcső (ágy) és koporsó, de amikor megszületett egy gyermek, fát (is) jelöltek neki a havason: ez volt, ez lett az ő „életfája”, „sorsjelképe”.¹⁰ A táj, amelyben élünk, a táj, amelyet alakítunk, alakít bennünket is. „A faelemek leképezik az erdőt, a sár leképezi a szántóföldeket, ezek megjelenve a felületeken természetművészeti alkotásokká válnak” – veti papírra a művész egy másik, időben majdnem az etyekivel megegyező sepsiszentgyörgyi kiállítására kapcsán.¹¹ És hogy a szakralitást illetően nem beszéltünk mellé, jól igazolják Éltesnek azon sorai, amelyeket a kézdivásárhelyi Incze László Céhtörténeti Múzeumban rendezett tárlathoz írt 2018-ban: „A kiállított alkotások – szobrok, fotók, eredeti néprajzi tárgyak [átdolgozott, újraértelmezett, más és más anyagokba vitt székykapu-motívumok, barkácsolt Krisztus kínszenvedése türelemüvegek, útszéki kereszt-, torony-, házépítmény-imitációk, kiállítási tárggyá tett ütött-kopott, idő ette szerszámalkatrészek, zsindeleket, szubjektív szövegösszefüggésbe helyezett néprajzi felvételek] – gondolatvilága a szakrális művészet mélységét próbálja megközelíteni. [Szellemisségében] a reneszánsz előtti művészethez kapcsolódik, amikor elsősorban nem az embert, hanem Istent helyezték a középpontba, amikor nem az ember, hanem az Isten nagyszerűségét hirdette minden alkotás, amikor a perspektíva nem vízszintes, hanem függőleges volt, amikor még mélyen vallották, hogy emberé a munka és Istené a dicsőség.”¹²

Horváth Levente festőművész számára újabban szintén meghatározó az anyagokkal, fával, tárgy-relikviákkal, sárral, szénával, szalmával való foglalkozás. Tehát a fő profilja, a tiszta olajfestészet mellé a csűrök, gazdasági épületek elemeit is beépítette kombinált képein keresztül a tárlat önmagát reprezentáló részébe (ólajtót, leffentyűt, ablakot), mert közel áll hozzá, mondhatni, élete része, mind az ember által épített, alakított hagyományos vidéki, falusi környezet, mind a kultúr-, mind a természeti táj, s annak egészen apró parányai, mikro részletei. Ám ahhoz, hogy hitelesen tudja befejezni festményeit, meg tudja alkotni kombinált képeit, térbe, frontális plasztikákba átfordított festményeit, befelé nézésre, csendre, nyugalomra, meditációra van szüksége, s ezt az átszellemültséget csak a témái autentikus, eredeti környezetében képes meglelni, megélni, megélelni. Ő általában *tájmisztikává, földmisztikává, sorsmisztikává* lényegített, lélekformákká és lélekszínekké átalakított, szimbolikus-szürrealisztikus, jelképi erővel bíró, dekoratívan látomásos festménysorozatokban, festménypéldázatokban dolgozza fel rurális környezetének átszellemített témasugallatait.

Az ő „szerelmes földrajza” (a teljesség kedvéért, amelyről honlapja tanúskodik)¹³ magában foglalja: a *Székykő* (egy egész sorozatban ábrázolt) lényyszerű látványtöbbletté alakított, más és más arcát mutató, más és más érzülettel és nézőpontból megismételt óriástömbjét; a *fakitermelés* már-már emblematikussá tett szociojeleneteit, a jelképes *ember-* és *fatörténeteket*; a *forrás* és a *vályú* (itató) egyszerű és közérthető (egyben égi tartalommal nemesített, természetvallással és rejtett ke-

resztény hitigazsággal átitatott) transzmissziós metaforáit; Erdély (és a Kárpát-medence) titoktáró önszólásra, önvallomásra bírt jellegzetes *tájarca*it; valamint a székelyföldi *csűrök* (gazdasági épületek) részben megélhetési kényszerűségből új funkciókat nyerő kulisszáit, tárgyhalmozó mátrixait, hely- és időspecifikus ember *szín*-tereit. Ez utóbbiakat – mintegy festészeti előtanulmányokként, dokumentarista cselekményművészeti *színi*-előadásokként – színes, konceptuális szociofotókon is megörökíti olajképei kivitelezése előtt. Ez a *csűr*téma képezi tehát a jelenlegi páros kiállítás Horváth Levente-i részét festményekben, plasztikákban és kombinált képekben előadva.

Alkotónk 2015–16-tól kibontakozó csűr témáinak műfaji, technikai és mediális változatosságát nézve – s itt most elsősorban a nem kiállított cselekményművészeti szociofotóira gondolok! – az embernek az az érzése támad, hogy ő egy szuverén, igaz szellemi rokona Bukta Imrének és Korniss Péternek. Tudniillik, ha Levente csűr festményeinek mindig egy-egy csűr szituációba helyezett, vagyis tehenek, lovak, birkák, disznók és tyúkok csűr környezetébe vitt dokumentarista jellegét nézem – ahol a 19–21. századi néprajzi és folklóron kívüli tárgyak és eszközök kaotikusnak tűnő, zsúfolt jelenléte, valamint a csűröket ábrázoló egy-egy művészi olajkép egy-egy hiteles (bennszülött) személy (vagy személyek) általi felmutatásai adják a felvételek szociojellegét –, akkor nemcsak Bukta Imre háztáji állatoknak mint közönségnek bemutatott, mezőket imitáló, hajdani vonalkás munkái jutnak az eszembe, de Korniss Péternek a hagyományt és a modernitást ütköztető beállított fotói is. Horvát Levente megoldása azonban pont a fordítottja a neves fotográfusénak! Ő ugyanis nem a hagyományos erdélyi viseletbe öltözött, választott személyeit állítja városi (budapesti polgári) környezetbe, mint Korniss, hanem az egykor volt paraszti kultúra jelképének számító gazdasági épület valamelyikéről készített pszichologizáló és látomásos jellegű festményét az eredeti csűr környezetébe egy-egy hétköznapi „munkaviseletbe” öltözött hiteles gazda vagy gazdasszony által. Igen tanulságos összevetnünk a fotók és festmények közvetítette kiszámítottan spontán beállítások dokumentarista tényszerűségét az igazmondás beszédes lelki jelenlétével, a való világ rögzítését a valóságfelettség *szürnaturalizmus*ával, netán *szürenonj*ával.

Sánta Imre Géza művészettörténész így ír Horváth Leventéről egyik cikkében: „Ő a transzilván föld, az itt megpróbált sorsközösség, az itteni életérzés festővászonra való leképzésének, a folyton lüktető, régít és újat megismerni kívánó, mondhatni, otthonos esztétikai struktúrák szemlélő-kutató művésze. [...] A sokarcú életet adó táj és az ebben az ember által létrehozott, épített tájelemek – ezen belül is a szuverén gazdálkodást feltételül szabó háztáji csűr – nyújtanak számára kiindulópontot. [...] A színhasználata ugyancsak eltér a klasszikus, a szemünk által megszokott tárgyábrázolástól: a műviessé vált világunk műviesített, a természetesre a rohanás által ráerőltetett színekkel provokál, a bennünk rejlő életérzéseket feszegeti e különleges társítással, tükröt tartva a mindenkori jelennek, megvillantva a mindennapi rutinból való kisorsranás lehetőségeit.”¹⁴

Horváth Leventénél a csűr belső, zárt világa egyszersmind nyitott a külvilágra, a természetre. Ezért ennél a logikánál és megfigyelésnél maradván az embernek az az érzése támad, hogy ez az utolsó óráit élő gazdauniverzum, ez a paraszti, s ez az emberrel összenőtt természeti világ, ez a 20–21. század történelmi, politikai, gazdasági és kulturális kihívásai miatt megbicsakló, haldokló folklór és halódó népi élet – épp a két kiállító művész cselekedni kész gondolatai, a kiállítótérbe vitt ötletei, valamint az innen kifelé fordított (jelenlétbe emelt) harmonikusan összecsengő, hiteles demonstrációi által (amelyek leginkább az autonóm művészet és a talált, illetve kész tárgyak felettébb kreatív, egyszerű és őszinte kombinációiban öltenek testet) – mégis képes a maga reneszánszára, a fizikai és lelki-szellemi megújulására.

JEGYZETEK

¹ MAMŰ Társaság!, <https://mamusociety.wordpress.com/about/>

² BARTÓK Béla, *Népezénék és a szomszéd népeink népezéje*, Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, 1934. BARTÓK Béla, *Miért és hogyan gyűjtsünk népezéket?*, Somló Béla Könyvkiadó, Budapest, 1936.

³ VAJDA Lajos *levelei feleségéhez, Vajda Júliához* = Mándy Stefánia, *Vajda Lajos*, Corvina, 1983, 181–182.

⁴ MÓSER Zoltán, *Beszélgetések Korniss Dezsővel*, Valóság, 1981/11, 90.

⁵ *Mi van a folklór alatt? Szabálytalan jegyzet a Vajda Lajos Stúdió margójára*, Új Művészet, 2002/12, 4–8.

⁶ *Feldobolyi modern mese – Portréfilm Éltés Barnáról*, szerk., rend. NAGY Krisztina, operatőr, vágó KEREKES Zoltán, Csernaton Tv, ERSZI Egyesület, 2012, 14:49. <https://www.youtube.com/watch?v=Y1dDoNQ5kjk>

⁷ Erről mesél az alkotó az *Éltes Barna szobrászművész* című kis rövidfilmben, amelynek apropója egy lakhelyén talált óskori (?) kis égetett agyag ajándéktárgy vagy amulett. VÖRÖS T. Balázs, DOBONDI Lehel, MTVA M5 Lexikon, 2021, 4:19. <https://www.facebook.com/watch/?v=1199979233772302>

⁸ *Feldobolyi modern mese, i. m.*

⁹ *Éltes Barna festő, szobrász – Erdély*, TIHANICS Norbert, Magyar Világ, Duna World, 2022, 11:01. <https://www.youtube.com/watch?v=XberMri00vo>

¹⁰ Uo.

¹¹ *Éltes Barna szobrászművész kiállítása a Pincegalériában*, Sepsiszentgyörgyi Info, 2022. március 14. <https://www.sepsiszentgyorgy.info/rendezvenyek/4770-eltes-barna-szobraszmuesz-kiallitasa-a-pincegaleriaban.html>

¹² *Éltes Barna szobrászművész kiállítása...*, Sepsiszentgyörgyi Info, 2018. január 6. <https://www.sepsiszentgyorgy.info/archivum/2018/3128-eltes-barna-szobraszmuesz-kiallitasa-a-kezdivasarhelyi-incze-laszlo-cehtoertenet-muzeumban.html>

¹³ <http://www.akszakal.hu/>

¹⁴ *Horváth Levente festészeti tárlatának megnyitójára*, Művelődés, 2021. augusztus, <https://muvelodes.net/galeria/horvath-levente-festeszeti-tarlatanak-megnyitojara>

Éltés Barna
Hajlék 3-4.

ÉLTES BARNA, Éjszakai csendélet ládával, 2018, vegyes technika, 50x50 cm; Éjszakai táj, Falu, 2018, vegyes technika, 50x50 cm

ÉLTES BARNA, „Hegyen- völgyön járogatok vala”, 2018, vegyes technika, 50x50 cm;
Havasi szimfónia, 2018, vegyes technika, 50x70 cm;

ÉLTES BARNA, Hajlék 1., 2017, festett fa, 20x10x3 cm

ÉLTES BARNNA, Hajlék 2., 2018, fa, pléh, 20x10x9 cm

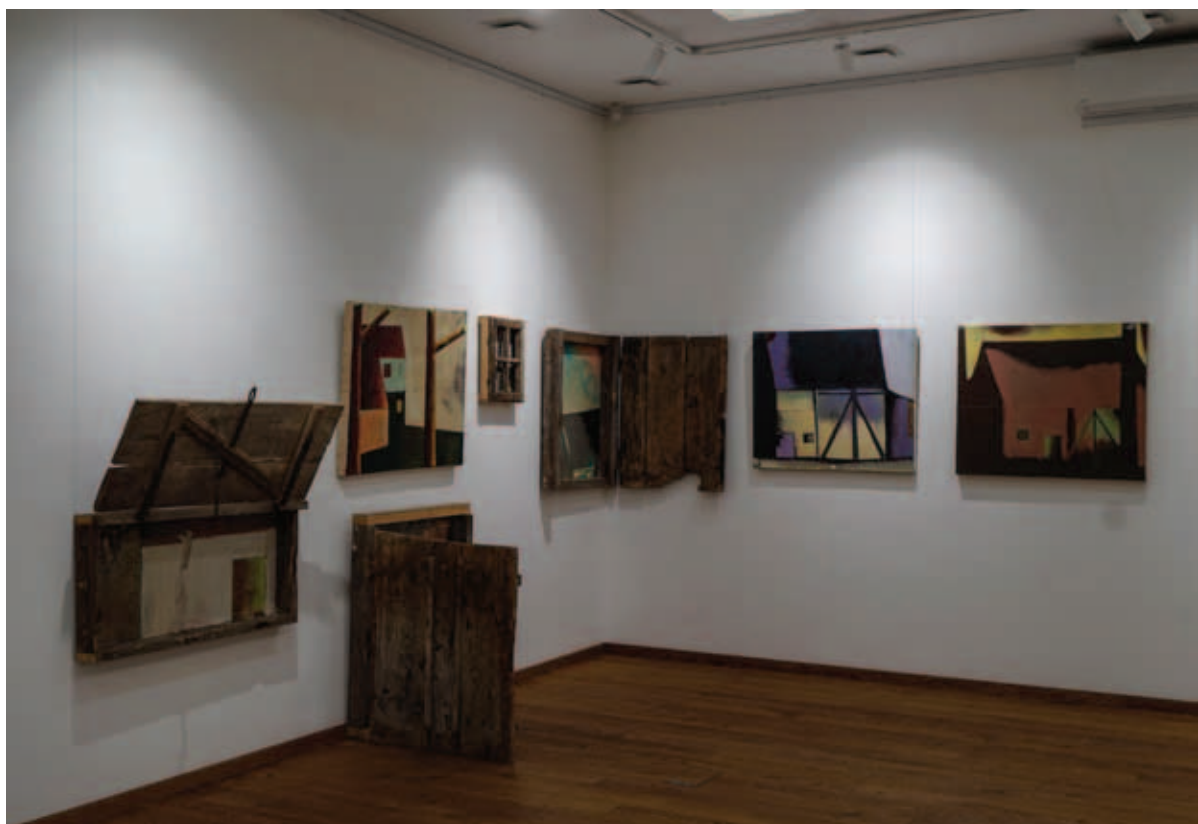

**ÉLTES BARNA, Hasított tájak 1–5: Szántóföld; Istálló; Kápolna; Táj 1.; Táj 2. (5x) 2019;
Hasított táj 3., 2022, fa, sár, 18x25x12 cm; Hasított táj 2., 2021, vegyes technika, 20x20x8 cm**

HORVÁTH LEVENTE, Csűrintalláció 4., 2019–22, középen: Disznóól 1., fa, fém, olaj, vászon, 88x72 cm; Csűrintalláció 1–4., 2019–22, fa, fém, olaj, vászon, Etyeki Műhely

HORVÁTH LEVENTE, Csűrinstalláció 1. (Leppentő), 2019–22, fa, fém, olaj, vászon, 51x105 cm;
Csűrinstalláció 2. (Disznóól 2.), 2019–22, fa, fém, olaj, vászon, 88x72 cm, Etyeki Műhely

**HORVÁTH LEVENTE, Csúrinstalláció 3. (Ablak 2. kinyitva), 2019–22;
 (Ablak 2. becsukva), 2019–22, fa, fém, olaj, vászon, 43x33 cm**

HORVÁTH LEVENTE, „Kulátor” Erzsi; Öregek, (2x) 2017, c-print, 27,6x41,8 cm

HORVÁTH LEVENTE, Ilus néni; Füttyös Feri, (2x) 2017, c-print, 27,6x41,8 cm

HORVÁTH LEVENTE, Ilusnál, 2022, olaj, vászon, 80x100 cm

HORVÁTH LEVENTE, Kereskedés, 2022, olaj, vászon, 110x150 cm

HORVÁTH LEVENTE, Pista és Margit; „Kulátor” Erzsi, (2x) 2022, olaj, vászon, 110x150 cm

HORVÁTH LEVENTE, Csúrfestmény fából, színezett fa, kb. 60x50x12 cm; Széna, 2022, installált szobor, kapufélfá, széna, kb. 60x20x50 cm

BIERNACZKY SZILÁRD

Az afrikai hőseposz Magyarországon

BIERNACZKY SZILÁRD (1944) Érd

Nemrégiben sikerült nyomdába küldenem a második olyan kötetet, amelyik egy autentikus (vagyis két, afrikai és azt kísérő európai nyelvű) formában kiadott afrikai hőseposz autentikus magyar fordítását tartalmazza. Egy igen csak terjedelmes utószóban, amelyben lényegében egy tervezett akadémiai doktori disszertáció vázlatára alapul, számot vetettem többek között az elmúlt évtizedekben oly gazdagon fényre jött afrikai epikai típusok és változatok hazai sorsával is.

Bármennyire is meglepő, a műfaj létezéséről az első híradás a születőben lévő magyar afrikai érdeklődés egy publikációban megtestesülő, nagy értékű korai megnyilvánulásában alapul. A nagy műveltségű Kis János evangélikus püspök, az MTA tagja ugyanis 1816-ban az általa gondozott nyolckötetes *Nevezetes utazások tárháza* első könyveként közzé tette a kor egyik leginkább figyelemre méltó afrikai úti beszámolóját, a skót felcser, botanikus és hajóhadnagy, Mungo Park leírását, aki egyébként elsőnek hatolt be (Nyugat-)Afrika belső vidékére, és fedezte fel többet között, hogy a Niger nem nyugat, hanem kelet felé folyik.

Park, akinek alakját ma is világszerte Livingstone-hoz mérhető kultusz veszi körül, de aki azonban második útja során, ekkor már messze túl jutva a Niger kanyarulatán, de a folyó torkolatáig el nem jutva, egy folyami csatározás során, alig harmincöt évesen az életét vesztette, könyvében különös megfigyelési képességről tesz tanúbizonyságot, és benne a régi afrikai élet, kultúra, társadalom ezer apróbb-nagyobb mozaikját rögzítette mind az egyszeri olvasók, mint a tudomány képviselői nagy örömeire. E kötetben számos alkalommal történik utalás többek között az írás nélküli nagy nyugat-afrikai etnikumok (fulaniak, mandingok, bambarák stb.) szóban éltetett hagyományaira, folklórijukra. Ezeknek az említéseknek egyik, talán legnagyobb érdeklődésre számot tartó példája az, amikor Park útja utolsó epizódjait felelevenítve, a 25. fejezet végén egy (vagy akár több) afrikai hőseposz születésének körülményeit tárja fel:

Éppen ekkor jött vissza Bonduból egy kereskedő társaság, s hírt hozott a Futa Toro-i Király és a dzsoloffi Király Damel között folyt háborúról. Ezen háború történeteiről nem sokára azon a tájon költők énekeltek, és a Szenegál s Gambia mellékén mindenek beszéltek róla.

Minthogy ezen történetek valóban emlékezetre méltók, ide fogom azokat iktatni. A Futa Tori-i Király vallását terjeszteni kívánván, Damelhez is olyan követséget küldött, mint amilyent feljebbi előadásunk szerint Kassonba küldött volt. A követeket busrihoknak [hívő mohamedánok – B. Sz.] is kísérték, akik közül mindenik egy hosszú pózna végén egy-egy kést vitt. Midőn a követ Damel eleibe bocsáttatott, s a maga királya kívánságát előadta, parancsolta a busrihoknak, hogy küldetésük jelét mutassák meg. Ekkor a két kés letétezt Damel eleibe, s a követ így szólott:

„Ezen késsel Abdulkader fogja Damel fejét megborotválni, ha Damel mohamedanussá lesz, ezen másik késsel pedig Abdulkader elmetszi Damel nyakát, ha Damel Mohamed vallására nem tér; már most válassz a kettő között.” Damel azt felelte hidegen, hogy sem a fejét nem hagyja megborotválni, sem a nyakát nem hagyja elmetszteni, s ezen felelettel szépségesen visszaküldte a követet.

Abdulkader eszerint nagy hadi sereggel beütött Damel országába. A városok és faluk lakosai ezen hadi sereg közelgetésekor minden kutakat betemettek, minden élelemre valótt semmivé tettek, s vagyonaikat magukhoz vévén elhagyták lakhelyeiket. Abdulkader ekképpen három napi járó földnyire becsalogattatott; ellenállást ugyan addig sehol sem talált, de serege közül sokan szomjan meghaltak. Mihez képest az erdőbe egy vizes helyhez vette útját, ahol emberei vízzel jóllakván a nagy fáradság után lefeküdtek, s gond nélkül aludtak, s még azon éjszaka Damel katonái által megtámadtatván tökéletesen megverettettek. So-

kan közülük alvásuk közben a lovak által agyon tiportattak, sokan levágattattak, legtöbben pedig fogságba estek.

Az utolsók között volt Abdulkader maga is; és megkötöztetve Damel eleibe vitetett. Midőn a királyi fogoly megláncolva Damel eleibe a földre levettetett, Damel ahelyett, hogy annak nyakára hágott, s azt dárdájával által szúrta volna, így szólott hozzá: „Abdulkader, felelj meg egy kérdésemre: ha a hadi szerencse engem tett volna a te foglyoddá, mint cselekednél velem?” – „Szívedbe szúrnám a dárdámat! – így felelt Abdulkader nagy állhatatossággal. – S tudom, nekem sem lesz más a sorsom!” – „Nem úgy – mondta Damel. – Az én dárdám elegendőképpen veresre van festve megölt jobbágyaid vére által, s nem festhetném veresebbre, ha szívedbe szúrnám is; azáltal sem elpusztult városaim fel nem épülnének, sem azok az ezrek, akik az erdőkben elvesztek, életre nem hozattatnának. Nem öllek meg tehát hideg vérrel, hanem megtartalak mint rabszolgát, addig, míg meglátom, ha szomszédjaid veszedelme nélkül visszaküldhetlek; előbb-utóbb kitétszik, mi lesz legjobb veled cselekednem.”

Abdulkader tehát három hónapokig dolgozott mint rabszolga; akkor őt a Futa Toro-iak kérésére visszabocsátotta az országába.

Jóllehet ezen történet igen rendkívül való, mégis legkevésbé sem kételkedem igaz voltán. Damel ezen cselekedetét nem csak minden költők magasztalva hirdették, s a malakottai négerek mindenütt beszélték, hanem azután a Gambia-melléki európaiak is emlegették, sőt, kilenc olyan rabszolgák is erősítették, akik Abdulkaderrel együtt fogattattak el...¹

Mungo Park értékes híradására nem sokan figyeltek fel. Jómagam csak Stephen Belcher könyvében² és kéziratot adatgyűjtésében³ találtam rá utalást, aki mint a szegui Monzon és a kaartai Dessekoro közötti 1796-ban bekövetkezett ellenségeskedés szemtanúját említi.

Viszont a legutóbb publikált hosszabb tanulmányomban⁴ is utaltam arra, több oldalról is közelítve a témához, hogy az afrikai hőseposzok genezisében milyen fontos szerepet játszanak a teremtés- és eredettörténetek, amelyek egyrészt vallásos hiedelmeikről vallanak, másrészt arról, hogy eredetük, őseik, az első családok milyen nagy szerepet játszanak történelmi, társadalmi és kulturális azonosságtudatukban. Amikor másodsorra ismét egy, magyar nyelven a 19. században megjelent, de nem magyar szerző által készített beszámolót, Henry Morton Stanley terjedelmes úti beszámolóját lapozzuk fel, abban a ganda (vagy baganda) nép (lásd a mai Uganda államalkotó törzsi etnikumát) eredettörténete tárul a szemünk elé teljes terjedelmében. Hitelességét meggyőződésünk szerint az igazolja, hogy a néprajzkutatónak is kiváló Sir Apollo Kagawa, Uganda egykori nevezetes közszereplője, miniszterelnök, majd hosszú éveken át régens a királyságban, maga is lejegyezte az eredettörténetet, majd összevetette a létező, korábban rögzített változatokkal, és így természetesen Stanley lejegyzését is teljes értékű szövegpéldaként használta fel munkájához. Amint a különféle rögzítésekből, Stanley lejegyzése esetében sem hőseposzról van szó, azonban egy olyan elbeszéléstípusról, amely részben epikai jellege alapján rokonítható a műfajjal, részben egy olyan történetet vehetünk szemügyre, amelyből könnyen formálódhatott volna akár hőseposz is (tudunk más olyan majdnem eposzi példákról is, amelyeknél inkább csak az eposz létrejöttének a lehetősége tapintható ki). A terjedelmes történetnek, amely törzsi háborúk, illetve hódítások sorát beszéli el (nem csekély mértékben hőseposzok hasonló indítására és eseménytörténeteire emlékeztetve), csak a bevezető részéből idézünk, amely jellegzetesen, az őskultusz jegyében átszínezett egyszerű, bár itt-ott csodás elemekkel telített s nem csekély mértékben idealizált eseménysort, majd a szülők és az első nemzedék között megszülető feszültséget jeleníti meg:

Uganda legelőször északról ide került bevándorlók által, úgy a 13. vagy a 14. században népesített be. A korra vonatkozó adat, melyet Kintu patriarchának ideérkezését illetőleg felemlíték, hamis lehet; nem lehetetlen, hogy ennél sokkal régebben került ide, s hogy követőinek nem jelentéktelen számát a feledés leple borítja.

Az első bevándorló és Uganda megalapítója, Kintu észak-felől került ide, s eredetét talán valamely afrikai-arab vagy ősi-etiópiai családtól vezethette le. Kintu szelíd lelkületű, nyájas és feddhetetlen életű volt, foglalkozására nézve igen valószínűleg valamely régi és már régen feledésbe ment rendnek papja lehetett. Magával mindössze egy asszonyt, egy

tehenet, egy kecskét, egy juhot, egy báránygyökeret és egy édes burgonyát hozott, s hosszas vándorlás után, a megtelepedésre alkalmas lakhelyet keresve, végre is a Mverango folyam nyugati partján, Unyoro jelenlegi határának szomszédságában, Magongóban telepedett meg. E vidéket lakatlannak találta, mert azon időben a Viktoria- és Albert-tó meg a Muta Nsige közötti egész területen egyetlen egy élő lélek sem lakott. Usoga még vadon volt akkor, Ukedi sivár területet képezett, s Unyoro termékeny völgyei még szintén lakatlanok voltak.

Kintu, a pap egyedül lakott királyságában; csakhogy e tartomány nem arra volt hivatva, hogy soká maradjon puszta és lakatlan, mert felesége bámulatosan termékeny volt. Évente négy gyermeket szült egyszerre, s fiacskáinak mindegyike az ajkakon pelyhedző szőrrel és az ifjúkor erejével jött a világra, a leánykák pedig már két éves korukban gyermekeket szültek, s ezek szintén oly fiatalon nemzettek s szültek fiúkat és leányokat, míg csak az egész tartomány lassanként nem kezdett benépesedni, az erdőket letarolták, a földek művelés alá kerültek, banánnal és gabonával lettek bevetve.

A tehen, a kecske, a juh és tyúk, melyeket Kintu magával hozott, a maguk nemében szintén bámulatos módon szaporodtak, mígnem akkora lett már számuk, hogy Kintu minden egyes utóda nagy marhagulyák, juh- és kecskenyájak meg nagyszámú baromfi fölött rendelkezett: A banánygyökérből is, mihelyt azt Kintu szent kezével Uganda talajába ültette, jóformán azonnal hatalmas törzs emelkedett ki, melynek csúcsáról akkora gyümölcstömegék nyúltak le, aminőket ma már Ugandában nem is láthatni, s ezzel egyidejűleg a gyökér nagy területen nyúlt el, s száz meg száz nagy törzsű banán emelkedett fel belőle dús lombozattal, egész terjedelmes banán-ültetvénné növe ki csakhamar magát. A burgonya ugyanígy a banánnal vetekedett, növekedett, akkora volt ugyanis életereje s növekedése oly gyorsan haladt előre, hogy a talajon úgy szólván tova kúszni látszott.

A mint Kintu utódai annyira elszaporodtak, hogy Magongóban már el sem fértek, az eredeti banánygyökérből és burgonyából egyes részeket levágva, minden egyes családnak adott egy-egy ily részt s megtanítván őket „a talaj művelésére és a nemes szőlőtő termelésére”, minden egyes családnak meghagyta, hogy most már új otthon alapítsanak, s a Magongo körül fekvő területen telepedjenek meg. Azok, akik a banánból kaptak egyes részeket, Magongótól délre telepedtek le, míg ellenben azok, akik a burgonyából kaptak darabokat, Magongótól északra vándoroltak ki, s Unyoro völgyeiben telepedtek le. Innen van az, hogy Uganda népének s általában a Magongo körül lakóknak még egész a mai napig is a banán képezi kedvenc táplálékát, s hogy ezzel ellentétben Vanyoro népe kiválóan az édes burgonyát kedveli.

Papi állása folytán Kintu mindennemű vérontásnak határozott ellensége volt; sem embereket, sem állatokat, madarakat vagy rovarokat nem ölt soha, utódainak azonban nem hagyta meg, hogy az állatok leölésétől tartózkodjanak. Ha valamely állatot le akartak ölni, hogy táplálékul használják fel, szigorúan meg volt hagyva, hogy azt házától nagy távolságra kell elszállítani, s ha valamely embert gyilkosság miatt ki kellett végezni, a kivégzést a hóhér nem hajthatta végre Kintu háza nagy kertjének közelében, s általában az oly embernek, aki bármiféle vért ontott, soha sem volt szabad a patriarcha személyéhez közeledni. Ha a gyilkosnak a kivégzési helyhez való menetele közben lehetségessé vált, hogy Kintuval találkozzék, lábait vagy ruháit megérinthette, vagy ha a patriarcha csak tekintetét is feléje fordította, élete meg volt mentve.

Amint a jó patriarcha megvénült, gyermekei teljesen megfeledkeztek arról, hogy jámbor példáját kövessék, mert rájöttek, mi úton állítható elő a banánból a bor és más erős italok, amelyeknek élvezete folytán tobzódókká és feslett életűekké lettek, s napon-ta lerészegedve illetlenségeket követtek el, beszéd közben heveskedtek, gondatlanokká s istentelenségükben megrögzötteké váltak; de ami ennél is sokkal rosszabb volt, oly lázongók váltak belőlük, hogy még őt magát is azzal fenyegették, hogy leteszik és megölik. Kintu elvetemült gyermekeinek e viselkedését megnyugvással ugyan, de folytonos aggodalmak között, hosszú időn át tűrte, de óva intette őket, hogy istentelenségük és erőszakoskodásaik egy napon meg lesz büntetve, csakhogy erre mit sem ügyeltek, mert a bor teljesen elvette józan eszüket.

Látva, hogy figyelmeztetései eredménytelenek, egy ízben így szólt feleségéhez: „Látod, fiaim, kiket általad hoztam a világra istentelenné és szívtelenné lettek, s azzal fenyegetődznek, hogy atyjukat elkergetik, sőt még meg is ölik, s azt is mondják, hogy megvénültem, és semmire sem vagyok többé alkalmas. Saját gyermekeim között, mint valami gyűlölt idegennek kell élnem. Naponta ontják testvéreik véré, s másról nem is lehet hallani, mint gyilkosságról és vérontásról, úgy hogy már teljes szívemből utálok az egészet. Itt az ideje, hogy ezt az életmódot kerülve valami más helyre költözzünk. Jer, menjünk innen!” S még ugyanazon éjjel elment Kintu és felesége, magukkal vitték az eredetileg hozott tehenet, kecskét, juhot, tyúkot, egy banányökeret s egy édes burgonya-növényt.⁵

Amint Mungo Park vagy Henry Morton Stanley idézett könyvrészlete kapcsán, ugyanígy egy nagyszabású és nemzetközileg is ismert magyar mű esetében sem tudatosult, hogy a szerző lényegében egy igen jelentős hősepikai témacsoportról adott képet. Heller Bernát könyvről van szó, amelyhez Stanleytől két és fél évtizedet kell itt ugranunk időben. Ugyanis sok évnek kellett ismét eltelnie, hogy megjelenjen a jeles tudós *Az arab Antar-regény* című kötete (1918), amely 1931-ben németül is napvilágot látott. S bár Simon Róbert ezt a számtalan változatban létező szóbeli alkotást *arab népi elbeszélés-gyűjteménynek* minősíti, az újabb nemzetközi kutatás egyértelműen a hősepikai műfajba sorolja. Lásd erről mindenképp a M. C. Lyons 1995-ben kiadott hatalmas, háromkötetes összefoglalását,⁶ amelynek második kötete a következő arab eposzok ismert különféle változatainak a kivonatait tartalmazza: Ali-al Zaibaq, Sirat 'Antar, Sirat al-Zahir Baibars, Sirat Bani Hilāl al Kubrā, Tagribat Bani Hilal, Qiṣṣat Abū Zaid al-Hilālī wa'l-Nā'isa, Sirat al-Amira Dhāt al-Himma, Firūz Shāh, Sirat Saif b. Dhī Yazab, Sirat Saif al-Tijān, Qissat al-Zir. Tény, hogy az Antar-eposz ezernyi helyszínen játszódó ezernyi kalandot jelenít meg, számos epizódra osztódva. Így Simon megállapítását elfogadhatjuk (hozzátéve persze, hogy a szócikk megírásakor, 1970-ben a szerző mintha még csak egyetlen kiadást ismert volna). Amint írja: „A csak lazán összefüggő elbeszélések a híres iszlám előtti arab költő, *Antara* alakja köré fonódnak, és a korábban felsorolt helyeken kívül (vagyis: A 31. kötetben *Antar* búcsúverséből visszakövetkeztethetünk az eredeti magra, amelyben a cselekmény Arábiában, Perzsiában, Irakban és Szíriában játszódott. Ez a mag Irakban keletkezett) még Bizáncban, Rómában, Afrikában, a mesés Hind-Szindben s a démonok országában játszódnak, az iszlám előtti időktől kezdve egészen a keresztes hadjáratokig.”⁷ Tegyük hozzá, például a számos változatban ismert Bani Hilal-történetek egy népcsoport Közép-Keletről való, harcokkal telt elvándorlását beszélik el, aminek a vége, hogy Tunéziában lenek hazára és telepsznek le.

Éppen két évtizeddel később egy immár csodálatosan szép, bár rövid terjedelmű eposz jutott a hazai olvasók kezébe, amikor a nagy tehetségű, bár tragikus sorsra jutott, a holokauszt áldozatává lett Honti János 1938-ban közreadta folklórszöveg-fordításgyűjteményét,⁸ amelyben helyet kapott a Leo Frobenius gyűjtötte *Gasszire lantja* ihletett magyarítása.⁹

A szöveg sajátos sorsát mutatja, hogy miközben az amerikai afrikánisztika méltó módon fogadta be, Alta Jablow jó fordítással és szép elemzéssel adózik a szövegnek, de a már említett Stephen Belcher is könyvében értékeli mind a szöveg történelmi, mint esztétikai jelentőségét, addig a francia kutatás – elsősorban Charles Monteil egy Frobenius munkásságát általában elmarasztaló megjegyzése folytán (a gyűjtött szövegnek nincs eredeti nyelvi lejegyzése, csak német fordítása, a gyűjtés tolmácsokon keresztül történt stb.) – lényegében teljesen negligálja. Hadd tegyük ehhez az elmentmondásos képhez hozzá (ezúttal a pozitív oldalon) azt, hogy *A Gasszire lantja*, lévén hogy benne a griot, az énekmondó, sőt a költő sorsának sajátos emblematikus megfogalmazása érhető tetten, jelentős hatást tett Ezra Pound költészetére (lásd: *The Pisan Cantos*, 1948). Sőt, afféle „világ-kulturális” nyomdokokon haladva, Eliot és Pound csatornáin át még a posztmodern költő, Robert Duncan poéziséig is eljutott.

A költői szépségű szövegből most csak egyetlen kis részletet idézünk, amely talán önmagában is érzékelteti azt, amit az epikai történet lényegéről említettünk:

Gasszire szíve tele volt vágyódással az apja pajzsa után, amit majd csak akkor hordhat, ha az apja meghalt, meg a kardja után, amit majd csak akkor hordhat, ha ő lesz a király. Napról-napra nagyobb lett Gasszire haragja és vágyódása. Gasszirét kerülte az álom. Gasszire érezte, hogy kúszik fel a bánat a torkán. Gasszire egy éjszaka felugrott, kiment a házból és elment egy öreg bölcshez, aki többet tudott, mint a többi ember. Belépett hozzá és megszólította:

– Kiekorro! Mikor hal meg Nganamba, az apám; mikor hagyja rám a kardját meg a pajzsát?

Kiekorro azt felelte:

– Ó, Gasszire! Nganamba meghal, de a kardot, a pajzsot nem hagyja rád. Te lantot fogsz viselni. A kard meg a pajzs másra marad örökségül. A te lantod miatt pedig elpusztul Vagadu. Ó, Gasszire!¹⁰

Lényegében az újabb afrikai hőseposzgyűjtések, -feltárások D. T. Niane magyarul is olvasható Szungyata-eposzkiadásával¹¹ kezdődnek, amely összekapcsolódott az afrikai országok felszabadulási hullámának nagy jelentőségű esztendejével, 1960-nal. Így nem véletlen, hogy Niane szövege, amely egyébként is francia nyelvű történelemkönyvvé oldva jelent meg, újabb filológiai vizsgálatok szerint az ókori Nagy Sándor-regény egyes megfogalmazásait visszhangozza: beépítésükre vélhetően a francia egyetemen tanuló és egyébként is elsősorban történelmi érdeklődést mutató szerző-gyűjtőnek a felszabadulási folyamat láttán támadt lelkesedése következtében kerülhetett sor. Tegyük hozzá, hogy Tóth Éva a hatvanas évek elején az afrikai irodalomról írt szakdolgozatot, bár a szöveg elveszett, viszont lefordított részleteket a Niane-féle szövegből, és igen jó elemzést fűzött hozzájuk.¹²

A filológiai pontos, kétnyelvű szövegkiadások kiírása, főleg angol és francia nyelvterületen, az 1970-es évtizedben kezdődött meg, és tart mindmáig, sőt, mind szélesebb mederben. Közben a külföldön mind gazdagabban megismert műfajról Magyarországon ezekben az években, ugyancsak némileg rejtve, összesen egy tanulmánykötet lapjairól értesülhettünk: Frobenius egykori kiterjedt afrikai epikai gyűjtéséről hatvan-hetven oldalon a Bodrogi Tibor szerkesztette válogatásban.¹³ Más kérdés persze, hogy ezek a gyűjtések a kutatás korai hajnalán, a 20. század első évtizedeiben végzett (egyébként nem érdektelen) gyűjtőmunkák eredményei (sosem teljes szövegek, csak témaismertetések). Azonban a korszerűen kiadott szövegekből – miközben a nagyvilág szóbeli eposzai irányába három kiadó is, legkorábban az Európa, majd az Eötvös József Kiadó, illetve az Európai Folklor Intézet és a L'Harmattan összefogása csatornát nyitott, és számos fordításszöveget tett közzé – az égvilágon semmi sem jutott el hazánkba az afrikai példák közül.

Frobenius egykori gyűjtési beszámolóinak adatait és a kapcsolódó elemzéseket természetesen már sokszorosan és számos értelemben meghaladták az újabb kutatások. Mindemellett jó néhány, mára sem elavult ismeretet, sőt megállapításokat is tartalmaznak. Jellemzi például a nagy német etnológus a nyugat-afrikai eposzok karakterét: „Maguk a hősi énekek műfajuk szerint az óizlandi sagákhoz állnak legközelebb. Előadásmódjukra bizonyos szárazság jellemző. Érzelmeket nem ábrázolnak, csak azok utórezgéseit; de éppen ez a dialli-ének voltaképpen lényege.”¹⁴ Frobenius e megállapítása teljes mértékben összevág Chr. Seydou nézetével, aki a fantáziaelemekben túltengő Egyenlítő-vidéki eposzokkal szembeállítva szól a nyugat-afrikai (általa történelminek minősített) eposzok krónikás, bizonyos értelemben *eseményhű* jellegéről. De Frobenius hírt ad egy sor olyan nép, etnikai csoport (szoninke, manding, fulani, bambara, volof, dzsalonke, konare, bozo, kasszonké) epikai szellemi kincséről is, amelyek feltárása csak az elmúlt évtizedekben következett be. Ugyanakkor értékes megoldása, hogy az eposzok megértéséhez bemutatja a nyugat-afrikai népek társadalmi struktúráját. Másrészt jellemzi a külön kasztot alkotó énekesek (djellik) körét, egy portrét is megfestve közülük, Korongo személyében.

Ami mindezen túl a hazai afrikai hőseposzkutatást, illetve szövegkiadást illeti, az jelen szerző tevékenységéhez kötődik. Érdeklődésem még 1980-as évek elején keletkezett, amikor Czeglédy professzor, elnök meghívására előadást tarthattam az MTA kistermében a Körösi Csoma Társaság keretében a témaköréről.¹⁵

Utóbb, az ELTE Afrikai Kutatási Program működése idején (1982–1994), miközben hazai kiskonferenciák mellett három sikeres nemzetközi konferenciát is szerveztünk, és néhány kiadványt is megjelentettünk, nagyszámú fordítás keletkezett az afrikai hőseposzokra vonatkozó szakirodalomból. Ehhez később újabb jelentős mennyiségű anyag gyűlt egyetemi oktatói működésem során (Károli Egyetem 1994–2000, ELTE 2002–2008, 2014, 2018–2020) hallgatói fordításokból.

E fordításanyagból eddig két mű jelent meg,¹⁶ továbbiak kiadása várható. Egyébként mindkét tanulmány érdemleges információkkal szolgál. Amadou Hampâte Bâ és Lilyan Kesteloot rövid írásukban a nyugat-afrikai hőseposz már akkor szinte beláthatatlan dimenzióit festi meg. John William

Johnson elemzése viszont annak a máig elhullámzó szakmai vitának az egyik lényeges kontra-megnyilvánulása, amelyet az egyébként kiváló brit tudósasszony, Ruth Finnegan indított el azzal, hogy kétségbe vonta az afrikai hőseposz létezését, mégpedig műfaji jellemzőkre hivatkozva. Kiegészíthetjük mindezt azzal, hogy a konferenciánk kapcsán néhány idegen nyelvű dolgozat is napvilágot látott magyar kiadványokban.¹⁷

A legfontosabb hazai újdonságnak azt tekinthetjük, hogy végre megjelenhetett két autentikus eposzszöveg kiadásunkban, részben fordításunkban, részletes kommentárokkal.

A Bouëbacar Tinguidji eposzénekestől gyűjtött fulani hőseposzt eredetileg Christiane Seydou, a műfaj kutatásának nagyszónya eredeti és francia nyelven jelentette meg, mégpedig pályájának indulásaképpen (1972). Az egyébként gazdagon ismertté vált fulani eposzok (teremtő területeik: Fouta Toro Szenegálban, Fouta Jallon Guineában, Massina Maliban, Adamawa terület Kamerunban), amelyekhez maga Seydou további öt kötetben tucatnyi változatot, epizódot tett közzé (mindig két nyelven), talán egyik legsajátosabb vonása, hogy azt a rablással, hősi harcokkal telített állattartó, vándorló életmódot hordozza háttérben, amelyet a mintegy negyvenmillió lélekszámú, de tizenkilenc afrikai országban szétszóródva élő népcsoport időközben felvett iszlám hite lényegében kárhozatra ítél. A fulani eposzok, amint általában a nyugat-afrikai hősi elbeszélések, a Meletyinszkij-féle klasszifikáció szerint a Homéroszra valló klasszikus (Kesteloot és Dieng szerint királyi vagy dinasztikus,¹⁸ Seydou szerint történelmi¹⁹) kategóriába tartoznak kevésbé mesés, kevésbé csodás elemekkel megtűzdelt, krónikásabb, bizonyos értelemben történelmibb karakterük folytán.

A frissen napvilágot látott és Eno Belinga által gyűjtött, majd bulu és francia nyelven kiadott hőseposz, a *Moneblum a két ember* az afrikai hőseposzok másik fő típuscsoportját képviseli, amelyben az a hősmesével rokon, és a Meletyinszkij-féle besorolás szerint archaikus minősítéssel (Kesteloot–Diengnél mitologikus-klánikus, Seydounál mitologikus) bíró eposzok körébe tartozik. Ez az eposz egy valóságos hőseposz-bokor egyik tagja, amelynek szülőhelye négy közép-nyugat-afrikai ország (Kamerun, Gabon, Egyenlítői Guinea, Kongói Köztársaság). Mára több tucat szöveget ismerünk a buluktól és a velük rokon bantu nyelvet használó etnikai csoportoktól (lásd: főleg fang, de eton, beti, ewondo, illetve duala, basaa, nzimé, bapunu stb.). Bár a hőseposzok lényege a hősök küzdelme, összecsapása, az Egyenlítő-vidéki afrikai hősepika ebben a tekintetben túltesz más műfaj-testvérein. A mvet-eposzban, amely a harc a halhatatlanok (Ekan) és a halandók (Oku) törzse között zajlik, nemcsak hogy az afrikai vaskultúra lenyomata felfedezhető (az Ekanok mint a vas népe), de a küzdelem különleges, csodás eszközökkel, égi járművekkel, különféle vasból készült fegyverekkel zajlik (még a vasbeton-épület is megjelenik bennük) – összefüggésben persze az európai civilizáció 19–20. századi lenyomataival. Így talán nem túlzás, amikor a kötet utószavában azt állítottam, hogy a mvet-eposzok és társaik az Egyenlítő-vidéki társadalmi közösségek krimijeinek tekinthetők.

Említenünk kell, hogy megjelent gondozásunkban Jan Vansina – méltán mondhatjuk, hogy mára világhírű vált, a tankönyv, illetve szakkönyv szerepét is immár 1965 óta betöltő – kötete,²⁰ amely ugyan nem az afrikai hőseposzokkal foglalkozik, hanem a szóbeli történelemkutatás módszertanát tárja fel számos, konkrétumokat felmutató esettanulmány kíséretében, mindemellett a mi témánk esetében is fontos kiindulópontnak tekinthető. Különösképpen, hogy a nemzetközi kutatás területén újra és újra kísérletek történnek a hőseposzok szövegének történelmi szempontból való vizslatására.

Lényegében kiadásra kész egy újabb Szungyata-változat fordítása és dokumentációs anyagának összeállítása. Banna Kanute guineai eposzénekes változatát, amelyben ugyan nyomon követhetjük az előadó iszlám elkötelezettségét, Gordon Innes gyűjtötte és adta közre másik két változattal együtt (1974). A magyar nyelvű kötet összeállításának különös *csemegéje* lesz, hogy a függelékében helyet kapnak majd az 1883 és 1936 között született első híradások és kivonatos vagy részleteket tartalmazó prózai lejegyzések is, mintegy kézzelfoghatóan dokumentálva, hogy a folklór vagy a szóbeli hagyomány változatokban (és adott esetben nagy területen szétszóródott és akár különféle nyelvű népek, mint a bambara, szoninke, kassonké, szuszu stb. körében) él.

Tekintettel arra, hogy a már megjelent két eposz nyomtatott formában is elérhető, inkább a kiadásra kész Szungyata-fordítás kéziratából idézünk egy részletet, mégpedig a felnövő főhős első drámai konfliktusát (a terjedelmi korlátok miatt számos kihagyással), amelyben a Mandingvárost és -földet bitorló Szumanguru már a gyermek Szungyatát sem kímélve, annak életére tör:

- Szungyata akkor tizennégy éves volt.
 845 Ez az év, amikor a mandingoknak körülmetelési
 ünnepet kellett tartani
 De akkoriban Szungyata
 Nem tudott mászni,
 Még kevésbé felállni.
 Még kevésbé járkálni.
- 850 A majomkenyérfa, mely Mandingváros közepén állt,
 Egyetlen gyümölcsöt termett, magasan fenn;
 Egész Mandingváros őrizte azt a majomkenyérfát
 [...]
- 860 Száraz fát raktak a majomkenyérfa köré,
 És őrizték
 Éjjel-nappal, egyfolytában,
 Ha a majomkenyér gyümölcse leesik, senki más
 ne nyelhesse le a magot,
 Hanem Szuszu Szumanguru Baamagana szerezhesse meg.
 Kitzúzték a körülmetelési ünnep napját,
 865 És kihirdették, hogy a következő hónap tizennegyedik napján
 Körülmetelési ünnepet tartanak Mandingvárosban.
 Minden városnegyed száz fiút fog küldeni,
 Minden fiú, aki az őserdőbe megy,
 Felül egy lóra,
 870 Puskával a kezében
 És karddal.
 Amikor téged a kovács körülmetélt,
 Elsütöd a puskád, és lóra ülsz.
 Szungyata hívta az anyját
 875 És a nővérét, Nene Faamagát,
 És azt mondta: „Anyám”,
 És ő válaszolt: „Tessék”.
 A fiú azt mondta neki: „A bátyáim sosem fognak
 körülmetelésre menni,
 És itt hagynak engem.”
- 880 Az anyja sírt
 És azt mondta neki: „Szungyata,
 Hálát adok ma az Istennek.
 Negyven fiút szültem,
 És mind meghaltak a Próféta háborújában Haibaránál.
- 885 Nincs apád,
 Nincs nagybátyád,
 Nincs idősebb bátyád,
 Nincs mostohaanyád,
 Nincs nagynénéd,
 890 Nincs rabszolgád,
 Nekem nincs vagyonom,
 Kivéve a te nővéredet,
 Nene Faamagát.”
 [...]
- Szungyata anyja, Szukulung Konte útnak indult,
 Elment, és a kovácsok vezére, Szuszu Szumanguru
 Baamagana elé állt,
 És így szólt hozzá: „Szuszu Szumanguru Baamagana,
 Eljöttem hozzád.”

- 915 Ő azt mondta: „Miért?”
 Az asszony azt válaszolta: „Az én gyermekem,
 aki nem tud járni,
 Azt mondja, hogy amikor a körülmetelési ünnepet fogják
 tartani, ő is elmegy a körülmetelésre.”
 Hozzátette: „Nincs rabszolgám,
 És neki nincs nagybátyja.”
- 920 Mikor elmondta ezeket a szavakat
 Szuszu Szumanguru Baamagának,
 Ő azt mondta neki:
 „Mondd hát, mit tegyek?”
 Az asszony azt válaszolta: „Azt mondom, hogy segíts
 nekem,
 Hogy a fiam fel tudjon kelni és járjon.”
- 925 Szumanguru azt mondta: „Rendben van.”
 [...]
 Szuszu Szumanguru Baamagana
 Megszólaltatta a dobokat, és a fiatal kovácsok összegyűltek:
 És megparancsolta nekik, hogy bányásszanak ércet, és
 munkálják azt meg.
 Bányásztak vasércet és megolvasztották,
 És egy nagyon hosszú rudat formáztak belőle.
 Félbe vágták
 És meghajlították.
 Három-három megtermett ember hozta el a rudakat.
 Szungyatát ülve találták anyja házának kapualjában
 [...]
 Letették a rudakat mellé, mire ő nevetett,
 És ezt mondta: „Anyám,
 Ezek a rudak nem segítik azt, hogy felálljak.”
- 960 Mikor eljön a felállásom ideje,”
 [...]
 Mikor a súlyával ránehezedett a rudakra,
- 965 Lenyomta a földre a rudakat, és a rudak elgörbültek,
 Megragadta és felkapta és messzire hajította azokat
 onnan, ahol ült.
 Az emberek megrémültek, és mentek, elmondták
 Szuszu Szumanguru Baamaganának.
 Azon a napon összehívta a varázslókat...
 [...]
 És azok megvizsgálták Szungyata ügyét.
 Azt mondták Szumangurunak, „A gyermek, aki el fogja
 pusztítani a királyságodat, ő az.”
 Szumanguru ezt mondta, „Ez az, aki úgy ül, mozgásra
 képtelenül?”
- 975 Azt felelték, „Igen”.
 Szumanguru ezt mondta, „Ebben az esetben cselhez kell
 folyamodnom ellene, mielőtt felkel és a lábára áll.”
 Elment a fétisek birtoklóihoz,
 És a orvoságok birtoklóihoz,
 És a *korte* emberekhez,
- 980 És sok minden zajlott köztük és közöttük.
 Mindent megpróbáltak Szungyata ellen;
 Ő csak ült és mozgásra képtelen volt,

- Addig a napig, amíg eljött a körülmetelési szertartás napja.
A körülmetéletlen fiúk elmentek a bozótba majomkenyérfa-
leveleket szedni
- 985 És kiszárították az anyjuknak,
Ők pedig összezúzták a majomkenyérfa-leveleket,
és megrostálták, és leülepítették a port.
Az Oroszlán ült az anyja házának küszöbén;
Nem mozdult
Amíg a fiúk körülmetelését megelőző nap el nem érkezett,
- 990 Azon a napon, amikor az asszonyok az edénybe tették a *cooscoost*,
Amit a körülmetélendő jelöltek esznek a bozótba menetel
előtt:
Szungyata anyja felkelt,
És mikor elment a városba,
Bárkitől is kért majomkenyérfa-levelet Sunjata
*cooscoosán*ak elkészítéséhez,
- 995 Mindenki azt felelte neki, „Nem tudod, mit beszélsz.
Az én gyermekem, az egészséges
A majomkenyérfa levelet, amiért elment és amit szedett
nekem
Idehozta
És megszáritotta,
1000 És én összezúztam.
Azt nekem az ő *cooscoosá*ba kell tennem.
Nem tehetek a gyermekem majomkenyérfa-leveléből
semmit sem a te gyermeked *cooscoosá*ba,
A te gyermeked deformált és alaktalan és nyomorék,
- 1005 Akinek se anyja,
Se apja,
Se nagybátyja,
Se bátyja,
Se szolgája,
- 1010 Se lova,
Hogyan is menne el a körülmetelésre?
Ne csinálj bolondot belőlem.”
Az anyja sírva jött haza azon az estén.
Szungyata ezt mondta neki, „Anyám, miért sírsz?”
- 1015 Azt felelte, „Elmentem majomkenyérfa-levelért a városba,
Bele akartam tenni az ételedbe, amit a körülmetélést
megelőző este eszel.
Mindenki, akitől majomkenyérfa-levelet kértem,
Visszautasított,
És azt mondta, hogy a fiam deformált és alaktalan,
- 1020 Hogyan is gondolom, hogy adnának nekem valamennyit
a majomkenyérfa-levelükből, hogy az ételébe tegyem?”
Szungyata nevetett,
És azt mondta az anyjának, „Ma már nem kell többé
aggódnod a majomkenyérfa-level miatt.”
[...]
Szungyata ily módon kelt fel:
Mégfogta anyja házának eresztét,
- 1040 Felemelkedett és felállt,
Rátette kezeit a tető közepére, magasan fenn,
Istent szólította háromszor,

- És kinyújtotta a kezét.
 A majomkenyérfa, mely a mandingok városának közepén állt,
 1045 És amelyet rabszolgák őriztek,
 És fegyveres férfiak őriztek,
 Szungyata megragadta azt a majomkenyérfát és megcsavarta,
 És anyja ajtájához fektette.
 Széthasította a majomkenyér-gyümölcsöt és lenyelte.
 1050 Azt mondta az anyjának: „Itt van néhány
 majomkenyérfa-level!”
 Mandingváros mind a tizennégy dobja megszólalt.
 Szuszu Szumanguru Baamagana felállt griot-jaival,
 Kísérőivel együtt,
 Eljöttek és Szungyatát állva találták, amint kezeit a ház tetején pihentette.
 1055 Az anyja sírt,
 A nővére sírt,
 Azt mondta az anyjának: „Szedj néhány majomkenyérfa-level!”
 Szuszu Szumanguru Baamagana azt kérdezte: „Ki döntötte
 le ezt a majomkenyérfát?”
 Szungyata azt válaszolva: „Én, Szungyata.”
 1060 Szumanguru megkérdezte: „Miért döntötted le a majomkenyérfát?”
 Szungyata így válaszolt: „Anyám elment majomkenyérfa-levelért a városba,
 Hogy rátegye az ételre, amit megeszem, mielőtt körülmelésre megyek,
 De nem kapott majomkenyérfa-levelt.
 Azt mondták neki, parancsolja meg nekem, hogy menjek,
 s szedjek én majomkenyérfa-levelt,
 1065 Ezért döntöttem le ezt a majomkenyérfát.”
 Szumanguru azt kérdezte: „Mi történt a majomkenyérfa gyümölcsével?”
 Szungyata azt válaszolta: „Lenyeltem.”
 Szumanguru azt kérdezte: „Miért nyelted le
 ennek a majomkenyérfának a gyümölcsét?”
 Szungyata azt mondta: „Most a lényegre tértél,”
 [...]
- 1080 Szuszu Szumanguru Baamagana azt mondta:
 „Mit mondtál?”
 Szungyata válaszolt: „Ezt mondtam.”
 Szumanguru így szólt: „Ni wadi,”
 Vagyis: „Egymás ellen vagyunk.”
 Szuszu Szumanguru Baamagana hátat fordított
 Szungyatának.
 [...]
- 1095 Szumanguru megverette a dobot, mely az embereket gyűlésre hívta.
 Összehívta az összes kovácsot,
 Akik a körülméletést fogják végezni,
 És így szólt hozzájuk: „Holnap, amikor a körülmelésre
 kijelölt fiúk az őserdőben mennek,
 A fiú, akit Szungyatának hívnak,
 1100 A nemi szerveit le kell vágnotok, el kell távolítanotok,
 hogy meghaljon.”
 Volt ott egy idősebb férfi, aki azt mondta:
 „Ő, ez egyáltalán nem olyan egyszerű dolog,
 Mert ha ezt kellene tennünk,
 A négyszázegy jelöltből
 Az ember nem tudja, melyik Szungyata.”
 [...]

(Biernaczky Szilárd fordítása)

Hadd említsem még meg, hogy negyedikként várhatóan sikerül befejeznem a kis, harmincezres lélekszámú nyugat-kongói és ugyancsak bantu nyelvet használó nyanga etnikai csoport *Mwindo* eposzának fordítását (egyébként jelentős része elkészült már), amelyet a nemrégiben elhunyt, igen nagy kort megéő Daniel Biebuyck gyűjtött és adott ki,²¹ később közreadva az eposznak másik három változatát is.²² E munkával akkor immár két klasszikus és két archaikus afrikai hőseposz válik majd elérhetővé magyar nyelven.

Reménykedem abban, hogy az érdeklődő olvasó nem tekinti illetlenségnek, hogy e tanulmány írója végül saját munkásságát is röviden ismerteti, különösen, hogy az afrikai hőseposzokra irányuló hazai vizsgálatoknak a zöme az ő tollából származik.

Első írásaim közreadásakor lényegében magam is ismerkedtem a műfajjal, és arra törekedtem, hogy a jelenségkörrel minél több információt tudjak közléni, sok esetben a teljes afrikai folklórvilág bemutatásának részeként. Ebbe még az is belefért, hogy a Füssi Nagy Gézával készített szuahéli irodalmi lexikoncikkből²³ a sajátos, szerzővel jegyzett, de utóbb szájhagyomány útján terjedő kelet-afrikai hősepikai műfajcsoportról adjak hírt Magyarországon. Végül az 1996-ban kandidátusi dolgozatomban már az egyik mindmáig jelentős kérdőjeleket támasztó kérdéskörrel, a műfaj klaszifikációjának problematikájával (*Az afrikai eposz típusa*) foglalkoztam.

Ezután jó tíz év kihagyást követően 2008-tól viszont már egy-egy nagy jelentőségű típusról vagy jelenségről közöltem terjedelmesebb áttekintéseket (a Szungyata-eposz vagy a Shaka-dicsőőének), és módomban áll a kecskeméti Forrásban közléni a Moneblum-eposz néhány részletét bevezető tanulmánnyal együtt.²⁴ De ugyanebben a számban újra kiadtam a *Gasszire lantja* Honti János-féle fordítását, ugyancsak bevezető tanulmánnyal.

Számos könyvismertetést is írtam a legutóbbi bő egy évtized során a hazai érdeklődés, illetve tájékozódás elősegítésére. S eközben bemutattam egy jelentős holland tudós, Jan Jansen munkásságát, amely zömében a Szungyata-eposzra és háttérben a manding hagyományokra irányul.²⁵ Készítettem továbbá egy sziszifuszi adatgyűjtéssel teljes hosszú elemzést, természetesen elsősorban afrikai szempontból, Guida M. Jackon enciklopédiájáról,²⁶ amely a világ hagyományos eposzainak a lexikonszerű számbavételére törekszik, de a terjedelmes adathalmazt sajnos számos hiányosság és egyúttal szemléleti problémák is terhelik.

Megemlítem itt az afrikai éneketétes meséket elemző dolgozatomat is,²⁷ tekintve, hogy az eposzok és a mesék éneketétei rokonságban állnak szerkezeti szempontból, még ha jelentős különbségek is megállapíthatók közöttük. Lefordítottam és közreadtam egy luba eredettörténetet,²⁸ amelyet ugyan a közreadója, John D. Studstill eposznak minősít,²⁹ de amely éppen azt a jelenséget tükrözi, amelyről korábban szót ejtettünk, az eposzhoz vezető műfaji utakról a Stanley publikálta ganda eredettörténet kapcsán. Talán annyit még hadd jegyezsek meg befejezésül, hogy tanulmánykötetemben³⁰ az ott is közreadott Szungyata-eposzrészletek bevezetőjében számos új ismeretet is közlétem, például a manding epikai történet cselekményének szerkezetével kapcsolatban.

JEGYZETEK

¹ PARK, Mungo, *Park utazása Afrika belső tartományaiban = Utazások Tárháza* (1. kötet), kiad. Kis János, Pest, 1816, 318–321. old. (eredeti forrás: *Travels in the Interior Districts of Africa*, London, 1799, Bulmer and Co., lásd még: *Philologia Africana Hungarica*, 1/1–4, 450–462.

² BELCHER, Stephen Paterson, *Epic Traditions of Africa*, Bloomington, Indiana University Press, 1999, 136.

³ BELCHER, Segou and Kaarta, African Epic resources, manuscript, Internet, 2000.

⁴ BIERNACZKY Szilárd, *Moneblum a kék ember (a közép-nyugat-afrikai hőseposz felfedezése és feltárása)* = ENO BELINGA, S. M., *Moneblum a kék ember. Kameruni bulu hőseposz*, Mundus Novus Könyvek, Érd, 2021, 198–284.

⁵ STANLEY, Henry Morgan, *Utazásom Közép-Afrikában*, Révai-testvérek Kiadása, Budapest, 1893, 407–449.

⁶ LYONS, M. C., *The Arabian epic. Heroic and oral story-telling*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

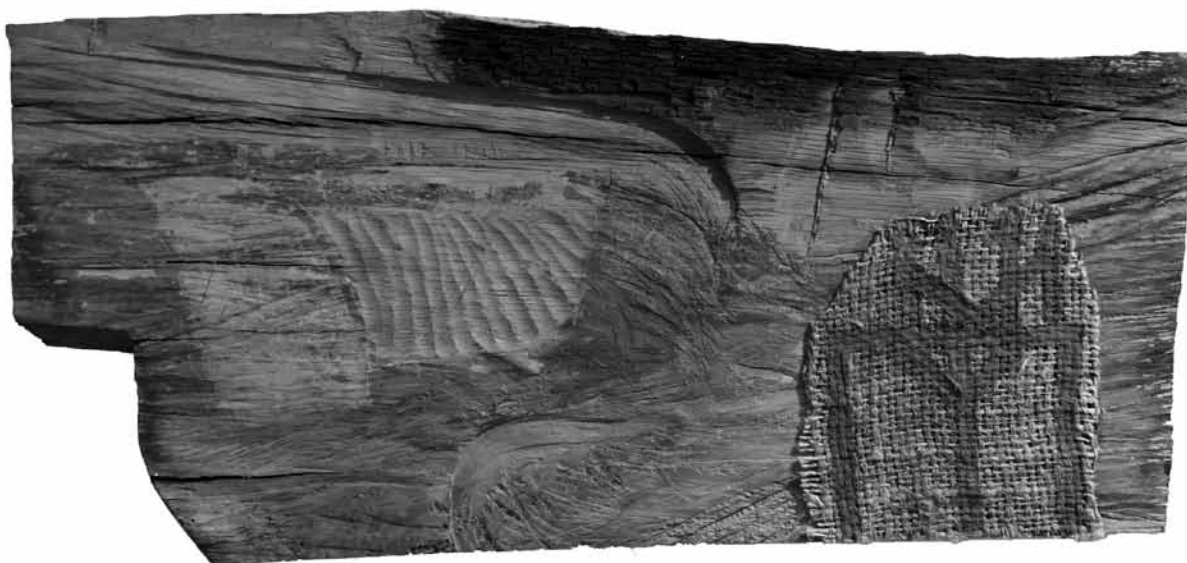
⁷ SIMON, Róbert, *Antar-regény = Világirodalmi Lexion*, 1. kötet, Budapest, Akadémiai, 1970, 345.

⁸ FROBENIUS, Leo, *Gasszire lantja*, ford. HONTI János = HONTI, *Az úrfiú, aki a paradicsomban járt*, Officina Nyomda és Kiadóvállalat, Budapest, 1938, 105–112.

⁹ A szöveg később további két fordításban is napvilágot látott: KÁRPÁTY Csilla, *Afrikai kultúrák*, szerk. BODROGI Tibor, Gondolat, Budapest, 1981 (az eposzokkal foglalkozó fejezetek: 235–307., 367–377.); BIERNACZKY János, *Gasszire lantja – Szamba Kullung, a bolond = Uő, Frobenius-kommentárok. Megjegyzések Leo Frobenius Kulturgeschichte Afrika című műve magyar fordításához*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2002, 36–41., 46–53.

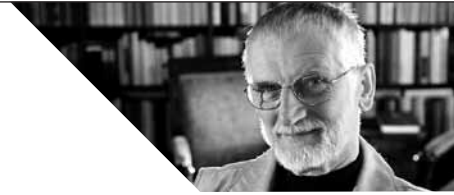
¹⁰ FROBENIUS, *l. m.*, 107.

- ¹¹ NIANE, Djibril Tamsir, *Szungyata, az oroszlán fia*, ford. SZEŐ György, utószó DIALLO, Alpha A., Budapest, Európa, 1983.
- ¹² TÓTH Éva, *Szungyata és Afrika múltja*, *Philologia Africana Hungarica*, 2020/1–4, 23–37. (kézirat 1964-ből)
- ¹³ *Afrikai kultúrák i. m.*
- ¹⁴ *Uo.*, 242.
- ¹⁵ BIERNACZKY Szilárd, *Hósi epika Fekete-Afrikában*, *Afrikaisztikai Hírek*, Vol. II, No. 8, 3–33.
- ¹⁶ BÂ, Amadou Hampâte, KESTELOOT, Lilyan, *Eposzok Nyugat-Afrikában (1966)*, ford. BIERNACZKY János, BIERNACZKY Szilárd, *Napút*, 2020/5, 72–77.; JOHNSON, John Willam, *Yes Virginia, igenis van eposz Afrikában*, *Helikon*, 2020/4, 492–508.
- ¹⁷ BELINGA, WATABENE, Kozo, *La civilization du fer et l'épopée orale du mvèt des Bulu du Cameroun (Afrique Centrale) = Folklore in Africa Today*, szerk. BIERNACZKY Szilárd, *African Research Program (Eötvös Loránd University Folklore Tanszék)*, Budapest, 1984, 445–487.; KESTELOOT, *La problématique des épopées africaines*, *Neohelicon* (Budapest), 16, 16, 1989, 247–264.; KOTLJÁR, Elena Sz., *Some Aspects of the Development of the Epic Genre: "Sundjata-Fassa" (Manding), "Nsong'a Lianja" (Mongo-Nkundo) = Folklore in Africa Today, i. m.*, 235–238.; Uő, *Genre-forming elements of epic literature – on the materials of African folklore / Az eposzi irodalom műfaj-alkotó elemei – az afrikai folklór anyaga alapján*, *AHU MATT*, 2015, 1–16., <http://afrikatudastar.hu>; Uő, *The Culture Hero in East and South African Bantu Myths (A kulturhérosz a kelet-afrikai bantu mítoszokban)*, 2016, 1–15. old., <http://afrikatudastar.hu>
- ¹⁸ KESTELOOT, Lylian, DIENG, Bassirou, *Les épopées d'Afrique Noire*, Paris, Kartala – UNESCO, 1997.
- ¹⁹ SEYDOU, Christiane, *Versification – Griot – Épopée – Poésie*, Paris, ELLAF, 2017 (internet).
- ²⁰ VANSINA, Jan, *A szájhagyomány. Tanulmány egy történelmi módszerről*, ford. BIERNACZKY János, BIERNACZKY Szilárd, szerk. BIERNACZKY Szilárd, Érd, *Mundus Novus Könyvek*, 2020.
- ²¹ BIEBUYCK, Daniel P., MATEENE, Kahombo C., *The Mwindo Epic from the Banyanga (Congo Republic)*, Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 1969.
- ²² BIEBUYCK, Daniel P., *Hero and Chief. Epic Literature from the Banyanga (Zaire Republic)*, Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 1978.
- ²³ FÜSSI NAGY Géza (BIERNACZKY Szilárddal), *Szuahéli irodalom = VilLex*, 14., 1992, 795–802.
- ²⁴ HONTI János, *Gasszire lantja*, ford., bev., szerk. BIERNACZKY Szilárd, *Forrás*, 2015/2, 59–66.
- ²⁵ BIERNACZKY Szilárd, *A Szungyata eposz büvkörében. Jan Jansen professzor munkásságáról*, *Valóság*, 2020/5, 40–48.
- ²⁶ Uő, *Célkeresztben: a világ eposzai – Megkésített jegyzetek egy lexikonról (Jackson, Guida M.: Encyclopedia of Traditional Epics, 1994)*, *Ethnologia*, 2016/1–4, 546–556.
- ²⁷ Uő, *Az énekes mese (szöveg-fordításokkal) = Uő, Az afrikai népek szájhagyományai. Adalékok az Európán kívüli kultúrák szóművészetének vizsgálatához*, *Mundus Novus Könyvek*, Érd, 2020, 76–157.
- ²⁸ Uő, *Ngongolo és Mbidi Kilwe története (egy luba eredetmítosz szövege kommentárokkal)*, *Afrika Tanulmányok*, 2017/3–4, 75–90.
- ²⁹ STUSDILL, John Davis, *Les desseins d'arc-enciel: épopée et pensée chez le luba du Zaire*, Éditions du CNRS, Paris, 1984.
- ³⁰ *Szungyata = BIERNACZKY Szilárd, Az afrikai népek szájhagyományai. Adalékok az Európán kívüli kultúrák szóművészetének vizsgálatához*, *Mundus Novus Könyvek*, Érd, 2020, 315–352.

SZIGETHY GÁBOR

Egy korty magyar bor XII.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

(Őszi Rozé) Húsz éve még nem volt ifjak s idősb hölgyek, urak által körülrajongott divatbor a *rosé*. Nyáron, délutáni melegben egy frissítő *rosé* hoszszulépés, este kerti vacsora előtt üdítő *rosé* nagyfröccs: kellemesen könnyed bevezető korty a komoly, komolyabb és a nagyon komoly borokhoz.

Vin rosé – Sauvageot Aurelien nyelvészprofesszor Budapesten, 1942-ben megjelent (*Második, javított és bővített kiadás*) francia–magyar szótára szerint: *sillerbor*. Nyolcvan évvel ezelőtt lelkes magyar borbarátok nem rosét ittak, csak sillert. Azt itták évszázadok óta: *rózsaszínű bort*.

A bort kedvelő, borhoz nem értő, de jó borra szomjúhozókat – tapasztalat érlette régi bölcsesség – mindig újdonsággal kell elkápráztatni: a francia rózsaszínű bor a Kárpát-medencében új hazára talált, van már magyarosított neve: *rozé*. (Néha kisbetűvel, néha naggyal!) Napjainkban *trendi* vendégségben pohár rozét kínálni, étteremben palack rozét rendelni. Ami *trendi*, amit divat inni – régi szabály! –, azt nagyon meg kell fizetni. Üzletekben az élelmes kereskedők, füstös kocsmákban, szögletesen modern italbárokban, díszletmúltú éttermekben a bevételéhu tulajdonosok igencsak megkérlik a rozé árát: a kedves vásárlónak, a jó étvágyú vendégnek vörösbor áron számlázzák a rózsaszínű magyar bort.

2021. december 2., csütörtök. Köd, szemerkélő eső, fúj a szél. A Magyar Bor Akadémia elnöksége szűk körben, kiváltságos meghívottak előtt (érdeklődők nagyon kevesen vagyunk) ma hirdeti ki, ki lesz ebben az évben *Az Év Bortermelője* cím boldog tulajdonosa. Ünnepre készülődöm: Figula Mihály barátomat szeretném boldog kitüntettként átölelni.

Az ünnep elmarad, érintetlenül langyosodik poharamban a pezsgő.

Borbarát borral vigasztalódik. Este köd, szemerkélő eső, fúj a szél. Mit is mondott délelőtt, még az eredményhirdetés előtt tehetséges balatonfüredi borász barátom? *Korlátok közé zárják a borokat – valami ilyesmit... – Befalaztuk a rozét: egynyári ital. Nehéz lesz ebből a mesterséges karanténból kiszabadítani.*

Mikor izgalmas, vajon meddig izgalmas, jól iható ital a rozé?

Napra pontosan egy hónapja palackozott, szentantalfai rozét kóstolok: Dobosi Pincészet Kék-

frankos Rozé Bio, 2021. Ebben az őszi borban még nyár van. Ablakomon túl, a faszor szegélyezte budai utcán köd, szemerkélő eső, fúj a szél... szobámban süt a nap. *Rosszkedvünk telét a Dobosi Rozé napsütése... – Shakespeare aligha gondolt arra, hogy III. Richárd fogja Dobosi Rozé-segédlettel messze üzni rosszkedvetem... Friss rozé, őszi rozé: közeleg a tél, de ebbe a palackba a borász elrejtett egy parányi darabka nyarat.*

Egy korty magyar bor: vigasz ködben, szemerkélő esőben, amikor fúj a szél. Egy korty magyar bor: vigasz, amiért ünnepeltként ma nem ölelhettem át a barátomat.

(Nyári Rozé) Ódivatú, öblösen gömbölyödő butéliára emlékeztető palack: *St. Andrea Rosa Mystica, Egri Rosé, 2020*. (Hivatalosan, a palack hátoldalán: Egri Rozé Cuvée, 2020.)

Bámulom a bontatlan palackot: ez az *egynyári* bor már túlélte egy forró nyarat. December van, hajnalban hullott a hó, ha igaz a Figula Mihály által ostromozott közhiedelem, ez a rozé már nem iható, rosszabb esetben ihatatlan.

A hibátlan, kellemes illatú dugón bizalomkeltő felirat: „Ezt a dugót borunk minőségének garantálása miatt válogattuk.” Még nem kóstoltam a bort, de növeli ihatnékomat a címkén olvasható, szokatlanul pontos tájékoztatás: *Alkoholtartalom 12,32%*.

Poharamban *rózsaszínű* bor: *Rosa Mystica* – szó szerint: Titokzatos rózsza. Vajon mire gondolt az egri borász, a mélyen hívő bormester, Lőrincz György, amikor ezt a nevet adta ennek a nyarat remek állapotban túlélte rozénak?

Remek állapotban vagyunk, a bor és én: ebben a nyarat túlélte rozében viharokat összebékítő illatok bolyonganak.

Mikor izgalmas egy bor? Ha felizítja a képzelőtehetséget, ha álmodozni bátorít, ha visszarepít a múltba.

Rosa Mystica – számomra *Rózsacsoda*. A rózsacsoda-legenda régi változataiban mindig a gyermek Erzsébet – még nem Árpád-házi Szent Erzsébet, csak II. Endre magyar király parányi leánykájája – és szigorú apja állt egymással szemben, a gyermek tisztasága és az érett ember megrendült felismerése: a mennyei király akaratával szemben tehetetlenek vagyunk.

*Szegényeknek egyszer télidőben
Alamizsnát hordott kötényében;
Mikor atya korholá, ő szavára
Kenyéréből csupa friss rózsa vála.*

Csoda az, ami megtörténik, de nem értjük – téli fagyban, hóluccskos januárban rózsák nyílnak Erzsébet kötényében –, mert a mennyei király így akarja. Régi népi imádság néhány sora: eleink még tudtak, mertek hinni a csodában.

Kortyolom a remek bort: aki ilyen, forró nyarat túlélni képes rozét tud készíteni, az hisz a csodában. Lőrincz György vallomását olvasom: „Isten akarata, hogy cselekedjünk és helytálljunk azokban a közösségekben, ahol feladatokat bízna rám. Ezen helyzetek megerősítenek abban, hogy szeretetet kell vinnem nekem is a világba, és tegyek a közösségek épüléséért.”

Tél van, 2021-ben Ádvent második vasárnapja. A *rózsacsoda* rozé visszarepít a 13. századba, amikor több mint hétszáz évvel ezelőtt élt a magyar király udvarában egy égő szemű kislány, aki a hóborította udvaron át ennivalót – *kenyérkét* – vitt a kapu előtt fagyoskodó éhezőknek, és amikor édesapja megkérdezte, mi van a kötényében, ijedten azt felelte: *rózsák!*

És azok a rózsák most is nyílnak, azóta sem hervadtak el.

Rosa Mystica: Egri Rozé Cuvée, 2020 – az idei forró nyarat remek állapotban túlélte, egynyári rózsaszínű ital.

Egy korty magyar bor: izzította képzeletemet, álmodozásra bátorított, visszarepített a múltba. Egy korty magyar bor: Lőrincz György egri bormestertől tanulok hinni a csodában.

(Téli rozé) Gyerekkoromban, a múlt század ötvenes éveiben, november végén, december elején visongva élveztük a hóesést. Húztuk a szánkót, csatoltuk a korcsolyát, sapka, kesztyű, télikabát: igazi tél volt. Amikor budai lakásunk ablakából alkonyatkor a vakító, hófödte Sashegyet bámultam, nagymama megivott egy pohár vörösbort: *télen melegít* – mondta halkán, elaltatva morgolódozó lelkiismeretét.

Nyáron a zalahegyi szőlőben a felnőttek fehérbort ittak, télen a fűtött szobában testüket, lelküket vörösborral melegítették.

2015 telén borász barátom, Figula Mihály vendégei voltunk feleségemmel Balatonfüreden. Esett az eső, fújt a szél, hideg volt, a zord időjárás mindenkit szobafogságra kényszerített. Akkor és ott, a Figula-pincében kóstoltam először *téli rozét*.

Figuláék francia példáktól megihletve készítették azt a *nehéz* rozét, amelyet elneveztek téli rozénak.

– Hordós érleléssel készül, nem könnyű, de gyümölcsös és hosszan eltartható – magyarázta borozgatás közben fiatal barátom –, ételekhez remek! Kalla Kálmán, a híres séf libamáját készítette mellé!

Amíg kortyoltuk a bort, halkán hullani kezdett a hó.

Ma este, 2022. január 20-án új palack, új élmény: *Figula Bella Róza*, 2018. A híres séf libamáját készítette az évtizeddel ezelőtti téli rozéhoz, ma este a négyéves Bella Rózához Arany János álmodta, Toldi Miklós szerelme, Rozgonyi Piroska készítette vacsorát – álmodom.

*Szép fejés saláta, kövér bárány mellett;
Jó lepény, túróval; eper és cseresznye;
Lépes méz a kasbul frissiben lemetszve,
Tiszta mint az arany, illatos, mert rajta
Kedvesen megéreztem a virág zamatja;
Hozzá a jeles bor...*

Kövér bárány tavasszal, szép fejessaláta, eper, cseresznye nyáron, lépesméz a kasbul ősszel, hozzá Figula Bella Róza rozé – télen.

Újbudán, a piacon bárányhúst tavasszal is ritkán lehet vásárolni, most januárban nincs szép fejessaláta, *friss* eper, cseresznye, de télidőben is kapható sokféle ízletes erdélyi túró, virágillatú falusi lépesméz...

Egy palack *jeles bor* – Figula Bella Róza, 2018 – felbontásra vár a hűtőben.

Téli rozé – három nyarat túlélte bort iszom. *Kövér* helyett inkább sovány bárányra gondolok, harsogóan zöld fejessalátára cukros víz nélkül, májusi eperre, júniusi cseresznyére csak ha már elfogyott a bor, a lépes méz majd a méregerős feketekávéba...

Ha pálos kolostorba zárt szerzetes és poéta lennék 1782. február 10-én Felsőelefántiban, ha reggel óta sűrű pelyhekben hullana a hó, együtt merengnék mélabúsan Ányos Pállal.

*A szomorú telek borongnak egünkön,
Nem futkoz a tréfa nyelvünkön, szívünkön.
Így tűnik el minden mulatság végtére.
Ezer gyötrelmem vár ember életére.
Ilyen gondolatok lepik el lelkemet,
Midőn a hó fedi bérces vidékemet...*

Nem vagyok szerzetes, nem vagyok poéta. Bölcs meteorológusok ma reggel – 2022. január 20-án – tíz óra tájban hóesést jósoltak Pest-Budán. A hóhul-

lás elmaradt, de *Zordon fürgetegek rejtik el a napot... S minden bús teletésre dőlt* – Berzsenyi Dániel verssorait mormolva bámulok ki az ablakon. Megfogadom a költő tanácsát: *Tölts poharadba bort!*

Töltök. Téli rozé: Bella Róza, 2018. Modern kor: telefon – tudom a választ, de hallani akarom; kérdőzem Figula Mihályt: *A bor neve miért Bella Róza?* Őszinte csend, kopognak a szavak: *Mert így hívják a kislányomat.*

Azt nem mondja: *Mert így hívták fiatalon égbe menekült testvéremet.*

Figula Rozit negyedszázada tanítottam a Veszprémi Egyetemen. Akkor ittam életemben először Figula-bort, Rozi kínált meg.

– Tanár úr, ilyen olaszrizlinget nem ivott még soha, apám remekműve – boldogan mosolyogva, demizsonból töltötte poharamba Rozi a bort, s aztán szép sorjában minden évfolyamtársának.

Egy korty négyéves Bella Róza rozé: *emlékíze* van. Egy korty négyéves Bella Róza rozé: a Színház-tudományi Tanszék jókedvű évadzáró vigalmán, a múlt évszázad utolsó évtizedében Figula Rozival táncolunk... Egy korty négyéves Bella Róza rozé: Rozi áll a kör közepén, bűbájosan bohóckodik, kacag a társaság...

Feleségem törli meg a csendet: *Ehhez a borhoz – bolond ötlet? – valójában friss parasztkenyér illene, megkenve falusi vajjal...*

Kortyolgatunk, tervezgetünk. A környékünkön négy remek pékség található, holnap reggel friss kenyeret vásárolunk, délelőtt vajas kenyeret falatozunk, és az addig hűtőben őrzött téli rozét kóstoljuk majd hozzá.

(*Epilógus: a Figula téli rozé hajnalban sütött, falusi vajjal vastagon megkent parasztkenyérrel a legtökéletesebb tízórai.*)

HALÁSZ MARGIT

Treno Ongaro

15.

A vonatkocsi non plusz ultra, illet még nem láttam, pedig régóta rovom a sorokat és a síneket. Már az ajtó is dizájnos. Az üvegébe savmart mintákat fedezek fel, mintha bóbiták szálldosnának a szélben. A kijelző hibátlanul működik, akár a repülőgépen. Kifogástalan tisztaság, nagyanyám szavaival élve, patikatisztaság van. Szóval a patikavonaton kelet felé tartok, bele egyenesen a napba. Már csak az első osztályra volt szabad jegy, így hát az első osztályon pöffszkedem. Valami kálomista neveltetési megakadás lehet, de lelkiismeret-furdalásom van a fene nagy luxustól. Az igazat megvallva, a szocializmus gyermeke vagyok, annak ellenére, hogy a szüleim nem paktáltak le annak idején a rendszerrel. Gondolatban felidézem azon korosztályos hölgyek arcát, akik harmincmillió, dögnagy dzsipekkel lófrálnak. Istenem, motyogom magamban, add meg nekem a mindennapi első osztályra szóló jegyemet.

Ebben a nagyon klasszi első osztályú kocsiban vannak úgynevezett trenó szeparék. Hat darab hely, három-három ülés egymással szemben. A közöttük lévő folyosón teremfocizni is lehetne, vagy legalábbis egyérintőzni. Hat utas kiadna egy csapatot. Középkedés. Hajrá! Én a nyerő csapattal vagyok. Azaz lennék, mert nem a szeparéba szól a jegyem. Hanem, ha lehet illet mondani, még jobb helyre. Különálló szék az ajtó mellett kismamáknak és vakoknak fenntartva. Mivel se kismama, se látássérült ember nem vett jegyet erre a vonatra, így jöttem a képbe én. Jól el tudok terpeszkedni, szanaszét pakolhatok mindent a kis fa íróasztalomra. Tisztára, mint otthon. Képzletben felteszem az ablakra a szellős, magában pöttös függönyömet, ezen keresztül vizslatom a tájat.

Szép fekete, gyufásdoboznyi földek váltakoznak a parlagon hagyottal. Ismerem jól a friss szántás illatát. Hároméves korom után könyékig jártam a frissen szántott földben, nem tudtam betelni az illatával. Egyszer meg is kóstoltam, mire a testvéreim rémülten futottak a szüleimhez, hogy eszem a földet, csináljanak velem valamit. A kínos ügy további részleteit törölte az emlékezetem. Gondolom, nem véletlenül. Utána már csak a kezemmel „kóstolgattam”, és ha törött porcelándarabokra leltem, belerejtettem a képeslapokból pelenkaöltéssel varrott kincses dobozomba.

Ha lúd, legyen kövér, motyogom magamban, és az uzsonnás táskámban kotorászok. Aki nem evett még rántott húsos szendvicset a vonatindulás után egy vagy több perccel, nem tudja, mi a jó. Komótosan megteritek. Hímzett szalvétát veszek elő, melynek négy sarkába négy szál szagos rozmarying van varrva. Még anyám hímezte apámnak. Közepére teszem a húsos szendvicset. És várok. Macska szokott így játszózni az egérrel mielőtt hamm, bekapná.

Mint ásitás, átragad az utastársaimra az evés vágya. Mindenféle büfében vett, előre gyártott enni-valók kerülnek elő. Úgy értem, a vonatbüfében vett eledelek. Igen, igen, ezen a patikavonaton büfé is van, ahol nem gyógyszereket, hanem elemóziát és itókát árusítanak. Legalább húsz zötykölődős évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy újra vonatbüfét lássak. Csoda hát, ha meg vagyok hatódva?! Tátottam a szám, amikor elhaladtam mellette. Gondoltam, előbb elfoglalom a helyem, eszem egy kis hazait, aztán szóba elegyedem a büféssel. A hazai utolsó falatját májszalom. Jöhet utána desszertnek a Balaton szelet.

Nem valami nagystílű dolog teli hassal egy vonatbüfét felkeresni, mégis rászánom magam. A kíváncsiság pofátlanná tesz. Lesöpröm magamról a morzsákat, a lábammal diszkrétan berugdosok egyet-kettőt az ülés alá. Honnan van ez a vonat?, kérdezem majd a büféstől. Szó szót követ, megtudom, hogy potom három hónapja van forgalomban, és mindenkinek nagyon tetszik. Ahogy beszélgetek a büféssel, megjelennek a tipikus restis arcok, azokat akiket módfelett untat az utazás, és gyűlnek a helyre, mint méhek a cukorra.

A savmart ajtóüvegen át figyelem az utasokat. Pitypangbóbiták táncolnak, szálldosnak egyik utasról a másikra. Bóbita, bóbita táncol, körben a mobiltelefonos angyalok ülnek, dúdolom magamban, és visszamegyek a helyemre.

16.

Kérem szépen, kérem szépen, állítsa meg a vonatot, ne induljanak el nélkülem, kiabálom lihegve. Torokban dobog a szívem, kiszárad a szám. A kalauz megszán, félbehagyja az indítási ceremóniáját.

Ugorjon, maga után dobom a csomagjait. Ugom. A bőröndök a levegőben. Betaszigálok őket a biztonságos peronra, bal külsővel meglendítem az ajtót. Hajrá, fogyjon az út! El sem hiszem, hogy a vonaton vagyok. Számolom a csomagjaimat, egy, kettő, három, négy. Megvannak. Ezt a csatát megnyertem, gondolom derékszögbe görnyedve, levegő után kapkodva, csak el ne veszítsem a háborút.

A történetem a következő: a jegyvásárlás számítógépes rendszere akkor hibásodik meg, amikor rám kerül a sor. Nagypéntek van, a pénztárosnő mellett sonka, kenyér, főtt tojás, retek karikára vágva. Előrehozott feltámadás, fut át rajtam, persze, hogy lefagyott a rendszer a sok hústól. Most ezt hogy mondjam meg neki? Nagy, sárga selyemrózsa van a kontyába tűzve. Ahogy idegesen kapkodja a fejét, remeg a bodros-fodros selyem. Örömmel tölt el, hogy a tavasz mindenkinek jár, hívőnek, ateistának, feministának, forgalmistának, pacifistának, egyetemistának. Kérem, adjon valami papírt, írja rá kézzel, hogy itt voltam, jegyet akartam venni. Vagy egy telefonszámot, amit a kalauz hívhat. Lekezelően mosolyog. Ekkor a rendszer rányújtja papírnyelvét, a papíron betűk, számok. Megvan a felszálló-jegyem! Közben hallom, de nem értem, hogy erről a vonatról majd le kell szállni, át kell szállni egy buszra, arról le... Nem höbörgök. Ha Krisztusnak jó volt a számárcsikó, nekem is jó lesz a vonatpótló autóbusz. Megköszönöm az információt, és látom magam megtépázottan a sínek között a keresztjeimet cipelve.

Azon gondolkodom, miután kifújom magam a peronon, hogy mennyit ártott és használt az emberiségnek a kényelem utáni brutális vágyakozása. Áhítattal gondolok a nem létező ülőhelyemre, miközben egy fékezéskor három csomagom hanyatt esik. Kezdem megérteni a barátaimat, akik csillogó szemmel, mint akik kincsre lettek, mutogatják a relaxfoteljük kapcsológombjait. Ül be, nyomd meg ezt meg ezt, tedd fel a lábad. Akkor, ott hiábavalóságnak gondoltam az egészet, de most átértékelődik bennem az a bizonyos fotel.

Nemcsak a kényelmeseké a világ, dúdoló az Aradszky-dalt, és bámulom az üdezőld rétet. Régi

motoros utazó lévén, tudom, hogy van egy olyan kocsi, amelynek a peronján kis beszőgellésben lehajtható ülés található. Hát ezen az árva kis ülőkén foglalkozok helyett. Teljesen egyedül vagyok a dugig telt vonaton. Gyakorlatilag nincs kontaktom senkivel és semmivel, csak a tájjal. Viszont észnél kell majd lennem, nehogy elnézzem a tömeges leszállást és átszállást. Mikszáth írja valahol, hogy nincs olyan nyereség, amelyből ne születne veszteség. Szerintem mégsem kellene sutba vágni a klasszikusokat.

Balra tőlem kapcsolószeletrény. Huszonegy gombot számolok. Ebből tizenhárom ég. Tizenkettő zöld fényel, egy pirossal. Érthető, hisz nagypéntek van. A piros estére ki fog hunyni, a zöldek is csak pislákolnak majd. Harmadnap jövök vissza ugyanezen a vonalon. Első utam ide fog vezetni, a kapcsolószeletrényhez. Nem vagyok hitetlen, csupán kíváncsi.

Azt mondja a kalauz, hogy ilyenkor szombaton megbolondul a magyar nép, mindenki utazni akar. Tiszta hülyék az emberek, folytatja, utaznak ész nélkül. Nagypéntek van, mondom halkán. Ugyan, menjen már, az embereket ez nem érdekli, nekik most szombat van és kész. Jobbra tőlem a végzár. Ezt bámulom, miközben a kalauz dohog. Nagyon furcsa illat lengi körül a MÁV-közeget, Ó-levendula kölnivízre emlékeztet. Gyermekkoromban csak ezt az egy kölnit lehetett kapni a kisboltban.

Újabb rétek, újabb fatársulások. Egyszer csak azt veszem észre, hogy mindenki leszáll. Fejvesztve kapom fel a csomagjaimat, és lecihelődöm a vonatról. Mentemben benézek a vonatablakon, de az utasok fele békésen szunyókál. Hogy mi van? Mégsem itt kell átszállni? A vonat ajtajai csukódnak. Két vasúti munkás jön láthatósági mellényben. Megtudom, hogy szó sincs semmiféle átszállásról.

Ugorjon, mondják, maga után dobjuk a csomagjait. Ugom. A bőröndök a levegőben. Betaszigálok őket a biztonságos peronra, jobb külsővel meglendítem az ajtót. Hajrá, fogyjon az út! El sem hiszem, hogy újra a vonaton vagyok. Számolom a csomagjaimat, egy, kettő, három, négy. Megvannak. A háborút megnyertem, gondolom derékszögbe görnyedve, levegő után kapkodva, egy pitiáner csatát viszont elveszítettem.

Kedves Olvasóink!

*A Kortárs folyóirat aktuális számát az **Írók Boltjában**, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:*

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapark (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)

BENCE ERIKA

Megújuló verskörök

Bogdán József költészetéről

Csak első pillantásra tűnhet úgy, hogy Bogdán József (1956) vajdasági költő életműve az 1989-es *Ablakok* című verseskötetétől *A szavak néha kövek* (2016) megjelenéséig, azt követően pedig a *Még utoljára* című, kiadás előtt álló verses életrajzáig terjedően alakult. Ezt az utat – látná bele a felületesen rávetülő tekintet – lineárisan haladó alakulásként képzelhetjük el, amely az élmény (legyen az világértési tapasztalat: szülőföld-, szerelem- vagy identitásélmény) reflektálódásával vette kezdetét; tematizálódásának, kifejtésének, jelentéssé alakításának eljárásain és mozzanatain át egyéni versnyelvvé, Bogdán József-i poétikává lényegülésének irodalmi/költészeti teljesítményéig követhetjük nyomon. Pedig nem ilyen egyértelmű és egyenes vonalú alakulások figyelhetők meg az életmű kiteljesedésében.

Bogdán költészetének létrejöttében inkább a ciklikusság, a körkörösség játszik közre, folyton megjelenő, újraíródó, variálódó és új kontextusba helyeződő motívumok és témák szervezik költészetét; legkorábbi, pályaindító versei is feltűnnek, sőt, ciklust hoznak létre több évtizeddel később napvilágot látott versesköteteiben. Például: 1992-es, *Billegések* című, sorrendben második kötetének *Zilált papi ima* című cikluskezdő verse szerepel a *Fohász a déli végeken* (2006) címmel megjelent könyvében, majd 2013-as könyvének címadó versévé lett; az *Ablakok* (1989-es, első kötetének címe is, de más szövegösszefüggésekben is megjelenik), a már említett *Billegések*, de a *Fohász a déli végeken* is ilyen vers; a *Szeder indája* több kötetében is szerepel, majd 1998-ban ezzel a címmel jelent meg gyermekverseket közlő könyve. Számos más költeménye (*Isten ékszerrei*, *Nagyjából megvagyunk*, *Csótány és reverendagomb*, *Anyám*, *Magyarország* stb.) is folyamatos mozgásban van az életművön belül.

2004-ben megjelent és a Kosztolányi család hagyatékának egy – papi tevékenysége során reá testálódott – részét feldolgozó és közlő, illetve az élményből táplálkozó szövegeit, jegyzeteit tartalmazó kötetének (*A Kosztolányi család közelében*) *Ádám, hol vagy?* című fejezete (és azonos című verse) *Bíborbogár* (2011, 2013) címmel válogatott gyermekverseket tartalmazó könyvében is fejezetet alkot. Ugyanez jellemző lírai prózájára, rövidtörténeteire: *A Levél édesanyámnak* (*Másnap*, 2011) című szöveg több fragmentuma, illetve *A szavak néha kövek* című könyvének számos verse és prózatörredéke jelenik meg benne, szervesül lírai, verses életrajzzá *Még utoljára* című, *Életrajzi versek* alcímmel ellátott – az esszé írásának pillanatában még kéziratos – alkotásában. Az elmondottak fényében nyilvánvaló, hogy Bogdán József költészetének több mint három évtizedet átfogó alakulása igen összetett és nehezen követhető mozgásokat mutat. Emellett az újrakontextualizálás folyamatos igényét jelzi versírásának alakulásában az is, hogy legtöbbször válogatott (vagy mint a legutóbbi kéziratban: összegyűjtött) és nem kizárólagosan (illetve csak kisebb részben) új verseket tartalmazó könyvei jelennek meg.

A „PAPKÖLTŐ”

Bogdán József költészetének legmarkánsabb vonását papi hivatásában jelöli meg, máig – tizennégy önálló verseskötetének megjelenését követően is – „papköltő”-ként tartja számon a recepció¹ annak ellenére, hogy elmélyültebb értelmezői² már első két könyvének, az *Abalakok* (1989) és a *Billegések* (1992) megjelenését követően felismerték, papi hivatása, az „én egy szürke falusi pap vagyok” (*Én egy szürke...*) és az „én lenni pap” (*Lenni szárnyatlan*) létállapot- és önmeghatározás csak egyike a lírai perspektívát és beszédmódot alakító élethelyzeteknek, illetve élményrálátási pozícióknak költészetében; épp annyira fontos, sőt még fontosabb jelentésalkotó élmény opusában édesanyja halála, fél- majd teljes árvasága, a szegénység és a szeretetlenség (sőt a bántalmazásnak való kiszolgáltat-

tatottság) állapotából következő, illetve a vele összefüggő traumatikus gyermekkor-élmény. Mi több, jelenkori lírája, az *életrajzi versek* központi versalkotó motívuma a cigány származás és a belőle következő frusztráció felvállalása, illetve tematizálása: „Most hogy már öregszem egyre inkább / Kiszépül arcomra cigányságom...” – noha lírai töredékek (*Cigány Matyi, Még egyszer nagyapámról...*, *Haláltánc* stb.) formájában már *A szavak néha kövek* című kötetében jelen van – de akkor még nem programszerűen – az élmény.

A „papköltő versírása” mint értelmezési modell létjogosultságának vizsgálata kapcsán két kérdést érdemes feltenni, és utánanézni a lehetséges válaszoknak. Egyrészt: van-e a vajdasági magyar kortárs irodalomban analóg példa, tehát „tanárköltő”, „színészköltő”, „festőköltő”, „zenészköltő” stb. meghatározás, másrészt – és ez a szélesebb rálátási szempont –: reflektálódik-e, értelmezi-e a „papköltő” léthelyzetét a Bogdán József-i verspoétika valamely eljárás révén/mentén?

Az első kérdésre több emblemikus opus lehet a releváns ellenpélda. Ezekből kettőt emelnék ki. Ladik Katalin (1942) ismert színésznő, aki jelentős költői opusszal rendelkezik, mi több, számos megjelenése, fellépése, előadása (performanszok, happeningek, akciók) során jelenítette meg költői világértését és tapasztalatait, tette láthatóvá és cselekvéssé verseit. Nevének és életművének affiliációja: „költő, színésznő” (JUMIL, VMIL), „költő, performer, színésznő” (Wikipédia). Fenyvesi Ottó (1954) költő, szerkesztő, képzőművész – áll a különböző lexikonszócikkek elején, miközben költészetét teljes mértékben áthatják zenei elemek, reflexiók, parafrázisok, s az is ismert tény, hogy a múlt század utolsó két évtizedében az Újvidéki Rádió zenei szerkesztője volt. Ugyanakkor egyik jelentős opus recepciójában sem él a „színészköltő” vagy a „zenészköltő” megnevezés, hanem az említett reflektáltságokat mint poétikai eljárásokat, kifejezőmódokat értelmezi a kritika.³

A papköltőként való önértelmezés lírai attitűdje – Istenről és a hitről szóló versei sem okvetlenül ezt a jelentést mutatják fel – két verseskötete, a *Fohász a déli végeken* és a *Zilált papi imák* (2013) lapjain, címbeli argumentációval jelenik meg – látszólag – teljesen egyértelműen. Azonban a „fohász” és a „papi ima” itt is, mint számos más költői opusban – például Kölcsey Ferenc (1790–1838), Ady Endre (1877–1919), Nagy László (1825–1978), sőt, a vajdasági Németh István (1930–2019) novellisztikájában; leginkább *Ima Tündérlakért* (2000) című kötetében –, műfaji regiszterre vagy poétikai beszédmódra vonatkozó utalás, s nem a személyes léthelyzet, illetve a hivatással való azonosulás tematizációja, miként a *Fohász a déli végeken* című (számos kötetében felbukkanó) költeménye is a térségben élő ember életérzésének általános érvényű kifejeződése; mint a himnikus beszédben, sőt egészen konkrétan Kölcsey Ferenc *Hymnus* című költeményében: panasz („tapos a hatalom”) és könyörgés/fohász Istenhez sorsunk jobbrafordulása érdekében: „Mennyei Atyánk, te vagy a végtelen, / Derűdet hintsd szét a déli végeken. / Új évezred van, adj nekünk új szívet / El ne merüljön végleg – e kis sziget.” Ugyanez a vers egy jelöletlen utalással („Fennakad a szó...”) és egy jelölt idézettel („Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?”) reflektál saját költészeti hagyományára. A „sírní” főnévi igenév hangsúlyos helyzetbe tétele akár még (az Ady-féle palimpszeszt, a *Sírni, sírni, sírni* közvetítésével) Kölcsey *Elfojtódás* című versére is visszautal. A harmadik versszak Szent Istvánt megszólító kezdő sora pedig egyértelműen az *Ah, hol vagy, magyarok tündöklő csillaga...* című egyházi himnusz parafrázisa.

Valójában a papi hivatás mint életforma és lírai attitűd a – szintén több verseskötetben napvilágot látott – *Csótány és reverendagomb* című ciklusának versein kívül szinte alig tematizálódik, mi több, még ezekben is gyakran a profán és az ironia képei és hangjai felé lendül ki a versbeszéd. A Domonkos István (1940) *Kormányeltörésben* című költeményének beszédmódjára ráíródó *Lenni szárnyatlan* című versében az „én, lenni pap misézni sok falu” létállapot-meghatározással indítja a lírai én vallomását, de már a második sor a keserű ironia („imazsámolyt oltárt enni a szű”), majd kissé sértett és enyhén indulatos önreflexió felé viszi el a versbeszédet: „én lenni nőtlen nem férfiatlan”. Komor játék és öngúny itatja át az *Én egy szürke...* kezdetű vallomásvers beszélőjének hangvételét, ahogy az első versszakban konkrétan meg is nevezi és a záró szakaszban meg is ismétli a „görbe tükör” felállításának, az önvizsgálat e módszerének groteszk helyzetét: „Én egy szürke falusi pap vagyok, / ha nem beszélek, akkor hallgatok. / Bőrömet cserzik apró miértek. / Tükörbe nézek. Vajon mit érek?”

A hét fragmentumból álló ciklusformáló vers, a *Csótány és reverendagomb* hét inkább szomorú, megalázó vagy keserédes pillanatát örökíti meg a papi hivatásnak, mintsem magasztosságát: egy halotti toron létrejött furcsa jelentésátrendeződést, amikor a halottasház válik az otthonosságérzet helyszínévé, a ház/haza fogalma pedig a „szépen bebútorozott siralomház” jelentését veszi fel: „[...]

az elhunyt felesége egy / kecses mozdulattal két kockacukrot pottyantott / feketembe miközben megajándékozott mosolyával / istenem ha már itt vagyok minek hazamenni / szépen bebútorozott siralomházamba minek hazamenni”; „a papok is csak emberek”, ismételteti a lírai beszélő egy hívő odavetett szavait „az év végi hálaadó / szentmisén mint egy pisis utálatos kisgyerek”, vagy a „maga nem is igazi pap”-féle minősítésen méltáztat el „nagyapókat / töviskoszorús hangulatát idézve”.

A *Zilált papi ima* – mint a *Hymnusban* – Istenhez intézett kérés, fohász, ugyanakkor a nemzeti közösség jövője helyett a személyes boldogságra apellálás profán kérését tartalmazza: „[...] mikor lesz boldog az életem?”

A TRAUMATIKUS GYERMEKKOR

A Forum Könyvkiadó gondozásában 2000-ben látott napvilágot az *Írók gyermekkorokról* (1993) című interjúkötet folytatása, a „*Boldog gyermekort idézek*”. *Vajdasági írók vallomásai*,⁴ amelyből a Bogdán Józseffel készült interjú nemcsak azért emelkedik ki, mert – a főcímmel ellentétben – kifejezetten traumatikus gyermekorról számol be, hanem mert vallomása – jellegéből kifolyólag – teljes mértékben elkerüli az életszakaszhoz fűződő nosztalgia rózsaszín szemüveges, helyenként mértéktelenül giccsessé formáló látásmódját.

Bogdán József – innen tudjuk meg, hogy születési nevén: Radu – négyévesen veszítette el édesanyját; a rossz körülmények és az akkor még jobbára gyógyíthatatlan gümőkór vitte el. A gyermekorról szóló vallomásában: „Édesapám kétszer-háromszor eljött Bogdánékhoz. Mi mindketten valami irracionális, értelmetlen gyűlöletet éreztünk iránta. Mert azt mondták róla, hogy nem törődött anyánkkal, és azért halt meg tüdőbajban.” „Bogdánék” a nevelőszülők voltak, akikhez a Vöröskeleszt jóvoltából kerültek hárman a testvérek közül (rajta kívül még Gizi nővére és Pista öccse), bátyja, Tibor az apánál maradt. Őt tizennégy évesen látja életében először; megrendítően jeges pillanat a találkozásuk, bizonyos értelemben még elretentőbb, mint a gyermekbántalmazásnak és a zaklatásnak azok a jelenetei, amelyeket idézett vallomása mellett néhány versében (például *A szavak néha kövek* darabjaiban, mint *Az a remegő kisfiú* vagy *Az első győzelem*, *A szavak néha kövek*, illetve a *Nevelőanyám megszépülése* című költemények) mond el a lírai beszélő, hogy *Még utoljára* című, említett és jelen pillanatban még kéziratban levő életrajzi verssorozatában elemi erővel törjön fel és öltön formát az élmény: olyan szinten nyers és megterhelő vallomások ezek, hogy a félszeg, a gátlásos vagy a prüd olvasó el is utasítja a versbeszédnek ezt a változatát.⁵

Különösen megrendítő vers *A szavak néha kövek* versciklusból *Az első győzelem* című:

*Nevelőanyám a rétesnek való tésztát nyújtotta
a gyúródeszkán, és a lelógó, fityegő részeket
ügyesen a mutatóujjára tekerte.
Élvezettel néztem zsonglórködését, akárha egy
Látványpékség bepárasodott kirakata előtt állnék.
Egyszer csak, hogy, hogy nem, felkapta a disznóólló nagykést,
és csúnya grimaszokat vágva hadonászni kezdett
vele tőlem fél centire: Cigány, cigány, dig, dig, dig,
ha jól lakik, megdöglök, pocok lyukba temetik, vasvillával
kergetik. Én a szemébe néztem hosszan és mélyen, és
akkor valami azt súgta nekem, hogy ez az ártatlan,
gyermeki tekintet visszahőkölteti, valamelyest lecsillapítja
az őrjöngő asszonyt. Lehajtotta fejét, nem tudta elviselni
tekintetem, valószínűleg édesanyám tekintetét látta
az enyémben, aki halála előtt egy perccel azt mondta neki:
Icám, kérlek, vigyázz nagyon a gyermekeimre!*

Ami a *Másnap* című, 2011-ben napvilágot látott, válogatott verseket tartalmazó kötetében vagy *A szavak néha kövek*ben torokszorongatóan megrendítő líra – így az előbbiben a *Levél édesanyámnak* című „verses próza” („A te szerető pap fiad: Józsi” írja alá a levelet, amely azonban az ötéves fiú szeretet-

éhségéről és gyötrelmeiről szól: „Anyu, én még soha nem írtam neked levelet, hisz te Istenhez költöz-
tél még mielőtt megtanultam volna írni”); utóbbiban a vallomásversek mellett lírai prózatöredékei – az
az életrajzi versek ciklusban már tömör, visszafogott hangvételű, de épp e lefojtottságból és dísztelen-
ségből következően súlyos – bár néma – vádbeszéd. Talán a két legmegrendítőbb részlet:

23.

*Nevelőanyám hajánál fogva forgatta Gizella nővéremet
Úgy hogy lábai nem érintették a földet repülő kis szentem
Csak nézni tudtalak de segíteni nem
Azután elment a rendőrségre áztatott vastag
Kötél várt rá meztelere vetköztette
Nevelőapám és a sámlira görbedt fenekét ütlegelte
Az ájulásig ne forogj Gizim ne forogj
Most már elmúltál hetvenéves nem forogsz a szabadkai
Vagy a becsei piacon Törőcsik Mari a nagy színész a kedvenced
Sem forgott ennyit nyugodj meg szívem Isten egyszer
Megállít mindenkit*

24.

*Apám nagy kurafi volt minden zentai nővel
Összeragadt anyám szegény ebbe is halt bele
Fojtogatta a súlyos tüdőbaj már a szennyes huzatú nagypárnát
Kezdte csócsálni a nagy fájdalomtól és csak mikor sorba jutott
Kapott vizet meg enni a Bolváriéknál kapott kvartélyt mostohán bántak vele
Már jócskán pap voltam amikor meglátogattam Bolvárinét a lakásán
Mi nem ismerünk semmiféle Dragicát kotródjon innen mi cigányokkal nem foglalkozunk
Amikor kifelé hátráltam felismertem a szobát ahol Dragica az édesanyám haláltusáját vívta
Bocsánat a zavarásért már itt sem vágycok mondtam a sírás előcsarnokában*

„Isten egyszer / Megállít mindenkit...” – hangzik a komor jóslat az életrajzi versek 23. darabjában. A gyermekkoráról szóló interjúból ismerjük a tényeket, illetve *Ott állok* című (a *Másnap* című kötetben megjelent) verse jeleníti meg ezt a „véget” előttünk: ennél elrettentőbb jelenetet nem sokszor festettek meg a metaforák káprázatosan színgazdag nyelvén a vajdasági magyar irodalomban: a nevelőanya, „[...] bogdán szül. püspök ilona / a kilencvenes évek kezdetén egy vasárnap délután / kirúgta maga aló a sámlit...”: a nyelve „kibelezett piros bokszesztyű”. A következő pillanatban már a felnőtt férfit, a papot látjuk, ahogy a magyarkanizsai udvar térbeliségéből kilép valamiféle elvont, örökre kimerevedett téridőbe:

[...]

*istenem azóta hány ember harapta el a nyelvét
horgostól dragašig és én még mindig ott állok abban
a magyarkanizsai udvarban mint egy félnótás és
halmozottan sérült virágaimat bámulom.*

A CIGÁNY KÖLTŐ

A szavak néha kövek megjelenéséig, vagyis 2016-ig Bogdán József költő egyetlen szót sem ejtett származásáról; a 2000-ben napvilágot látott interjúban sem beszél róla, sőt, még a nyilvánvaló mozzanatok fölött is átsiklik a beszélő tekintete: például amikor a nevelőszülők utcára teszik őket (mert nem fizet többet értük a Vöröskereszt), visszakerülve édesapjukhoz Nagybecskerekre, „viskó, düledező putri” fogadja őket.

Az említett verseskötet *Chirikljan* című ciklusának verseiben – noha rá való utalások már a cím-
adó fejezet vallomásaiban is felbukkannak – lávaszerűen tör fel az élmény. „Eddig titkoltam cigánysá-

gomat, / mint egy bebugyolált, gennyes lábfejet, / most meg mintha kérkednék veled, hogy / megsimogassanak, mielőtt végleg elmegyek” (*Titkoltam*). A „csiriklyan” cigány nyelven azt jelenti: *madarak*.

Az életrajzi versekben aztán – különböző versformák révén (az elégiától a lírai töredéken át a haikuig), illetve prózaversekben, valamint *A mi papunk című* lírai prózájában – újra mondja a történetet úgy, hogy most már nemcsak a „remegő kisfiú”, a pap vagy a közéleti költő beszél a versekben, hanem mindezek együtt, akit – a már nemcsak a cigány identitását, hanem a nyelvét is nyíltan vállaló – lírai beszélő testesít meg. A *Chirikljan* című versciklusban és a *Még utoljára* verseiben ugyanis cigány nyelvi elemek, szövegtöredékek, egész sorok, szövegrészek és versszakok jelennek meg a lírikus anyanyelvén, lováriul, amit tizennégy éves korában, a cigánytelepre visszatérve tanult újra.

A mi papunk című kötetzáró próza mutatja be a *Még utoljára* versciklusainak ihlető, életre hívó eseményét, az elhatározás pillanatát. A számkivetett, lenézett cigány nagyapa („Á, senki, csak a cigány Matyi...”) elhanyagolt sírja előtt, szeretteik nyughelyét gondozó asszonyok leplezik le a falu papját: ő a cigány Matyi unokája. Cigány, aki gyermekkorában a nélkülözés és a szeretetlenség állapotánál súlyosabb traumaként élte meg származását: hogy barna a bőre, hogy cigány a vére, lovári az anyanyelve. Legfontosabb fogadalma, hogy mindenáron eltitkolja cigányságát, célja és vágya pedig, hogy magyarrá váljon: s ez, úgy tűnik, eredményre vezető törekvés. Az első látványos sikert Arany János *A bajusz* című versének elszavalásával éri el, az egyetemes európai keresztény kultúrában való feloldódást (pontosabban: elrejtőzést) teológiai tanulmányai hozzák el számára. Asszimilációja sikerrel járt és teljes. Aztán a tordai temetőben, ebben az állapotban kerül szembe váratlanul és visszavonhatatlanul eredeti identitásával: az anyanyelvi kultúra visszaköveteli és veszi magának tékozló fiát.

„Most hogy már öregszem egyre inkább / Kiszépül arcomra cigányságom...” – az egyszerre fel-emelő és megrendítő váltás hangjai a lírai én magatartásában; a saját kultúrába való visszatérés, az anyanyelv visszavételének és egyenrangúsításának verspillanata, amikor a magyar nyelvű beszédet felváltja a cigány akcentus, majd a nyelv is a versben: *Temereo me*.

ANYÁM, MAGYARORSZÁG

A közéleti költő legismertebb verse a 2004-ben íródott *Anyám, Magyarország*, noha – az időközben már az eredeti politikai kontextusától⁶ is függetlenedett versnél – poétikai szempontból messzemenően tökéletesebb, esztétikailag teljesebb költemények (sőt, ciklusok) sora tematizálja és szólaltatja meg a térségi magyar közösség életérzését: etnikai és kulturális létének pusztulásképeit, leginkább a *Zilált papi imák* és *A szavak néha kövek* versciklusában – az utóbbiban, a *Fehértemplomi képeslapok* alcímet viselő kötetben, már az eltűnésen túl, olyan élethelyzetben, ahol az általa működtetett kulturális és nyelvi regisztereknek már nincs létező/éltető közege: a fehértemplomi szentmiséken üres padosorok előtt öt nyelven misézik a pap, a lírai beszélő. Így lesznek kötetzáró versei kettős értelmű haláltánc-asszociációk (az utolsó három közül az egyiknek konkrétan ez a címe: *Haláltánc*). Egyrészt a nemzeti közösség pusztulásának képeit vetítik elénk (az apát például szerb pap temeti), másrészt valamiféle feloldódás és megbocsátás is ez az apa személyét illetően: „Arra gondolok, hogy a teremtés és a pusztítás / ikertestvérek voltak apámban és talán bennem is” (*Apám és én*).

Mindeközben azonban továbbra is ő a „vajdasági Szilveszter”, a „Cigány Matyi unokája”, a Kosztolányi család (elsősorban: Kosztolányi Ádám) némely tárgyi hagyatékának „örököse” és – mint egy 21. századi Dayka Gábor (1769–1796) – szerelmes, sőt erotikus verseket író lírikus, amihez azért – hogy ne ismétlődhessék meg a 18. század végén élt költőelőd, a kitagadott pap körüli értetlenség – azt is hozzá kell tennünk (ami egyébként a líraértés egyik alapfeltétele), hogy a költeményekben elsődlegesen a *lírai én*, s nem a hús-vér költő beszél.

JEGYZETEK

¹ FEKETE J. József, *Nem csak Isten házában*. Bogdán József: *Fohász a déli végeken*, Agapé, Újvidék, 2006, <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/97/fekete22.html> (2022. április 8.); LENNERT Tímea, *Papköltő a déli végeken*, Irodalmi Jelen, 2012. június 3., <https://irodalmijelen.hu/05242013-1545/papkolto-deli-vegeken> (2022. április 13.)

² TOLDI Éva, *Ígéretes indulások*, Híd, 1989/5, 629–631.; Uő, *Közéleti és magánemberi élmények*, Híd, 1993/3, 179–180.

³ B[ENCE] E[rika], *Ladik Katalin: A parázna seprű – Bludna metla = Magyar irodalmi művek, 1956–2016*, MMA, 2021, 450–451.; Uő, *Folyamatos múlt és állandó jelen*, Litera.hu, 2022. április 9., <https://litera.hu/magazin/kritika/allando-mult-es-folyamatos-jelen.html> (2022. április 9.)

⁴ BORI Mária, MIHÁLYI Katalin, SZÁNTÓ Márta, „Boldog gyermekkort idézek”. *Vajdasági írók vallomásai*, Forum, Újvidék, 2000, 109–127.

⁵ A Családi Kör című zentai független hetilap irodalmi rovatában e sorok írója közölte a verssorozat több darabját. Számos elismerő és együttérző visszajelzés mellett felháborodott olvasói levél is érkezett a szerkesztőségbe, amelyben a levélíró tiltakozásának adott hangot a versek nyíltsága, durva hangvétele és a naturalisztikus leírások, képek miatt.

⁶ A 2004. december 5-i sikertelen népszavazás.

ELTES BARNA, *Függőleges utak 1–2: Függőleges táj, 2019, zsindely, fotó, 40x13 cm; Függőleges út, 2019, zsindelylapok, üvegháttap-festmény töredékek, 160x40 cm*

PERÉNYI ROLAND (1976) Tahitótfalu

PERÉNYI ROLAND

„Szokatlanul éles szemű,
a legkisebb, észrevétlen dolgokat
is felfedezi”

Tábori Kornél és Budapest

Tábori Kornél a magyar riportirodalom egyik legnagyobb alakja. A szociális elköteleződés szellemiségében írt munkái az új urbánus tapasztalatok feldolgozását segítették, és nagy szerepük volt abban, hogy a századforduló rohamosan fejlődő Budapestjének árnyoldalait is megismerje az olvasóközönség.

1900 körül az Osztrák–Magyar Monarchia fiatal magyar fővárosával kapcsolatban mindenki a rohamos ütemű fejlődésről beszélt. A modern bérpaloták és középületek árnyékában azonban már ekkor megjelent a 19–20. századi modern metropoliszok eposzi kellékeként is felfogható nélkülözés, lakásínség, alkoholizmus, bűnözés és prostitúció. A modernitás mámorában úszó középosztály még nem ismerte fel, hogy Budapest „amerikai típusú”, mesterségesen gerjesztett, túlfűtött fejlődésének hátulütői is vannak. Ezen próbált meg változtatni a szolnoki születésű Tábori Kornél (1879–1944), aki a 19. század utolsó éveiben jogvégzett fiatalemberként inkább a korszak egyik legjobban prosperáló iparágát, a sajtót választotta.

A 19–20. század fordulóján a hírlapok a lakók számára a sokszor rejtélyesnek, nehezen értelmezhetőnek tűnő, modern nagyváros megértésének egyik legfontosabb eszközét jelentették. Budapesten az 1890-es évekre kezdett kialakulni a szélesebb tömegek igényeit kielégítő, üzleti szellemű tömegsajtó, amely végleg megtörte a politikai pártlapok uralmát: az 1900-as években a bulvártermékek már akár napi száz–kétszázötvenezer példányszámokat is képesek voltak elérni, ami valójában – részben a Budapesten virágzó kávéházi kultúrának köszönhetően – jóval szélesebb olvasóközönséget jelentett.

Ekkorra tehető az újságírói szakma professzionalizálódása is. Bár a magyar sajtó sokkal irodalmiasabb volt a nyugat-európainál (gyakran elmosódtak a szépirodalom és a publicisztika határai), mégis kialakult egy hivatásos újságírói gárda, amely már kifejezetten a cikkírással kereste kenyerét.

Ebben a pezsgő időszakban a modern újságcsinálás emblematikus képviselőivé a kezdetben kevésbé megbecsült, a véleményformálás szempontjából mégis kulcsszereppel bíró riporterek váltak. E gárda egyik meghatározó alakja volt az a Tábori Kornél, aki huszonkét évesen, 1901-től már a nagynevű Pesti Napló rendőrségi rovatvezetője, később szerkesztője lett. Munkássága azonban korántsem korlátozódott a renomés politikai napilapra: írt a Tolnai Világlapjának, az Érdekes Ujságnak, az Új Időknek és a Vasárnapi Ujságnak is. Sokáig a magyar sajtó- és irodalomtörténet méltatlanul elfeledett alakja volt, pedig riporter, fordító és írói tevékenysége alapján a második világháború előtti Budapest társadalmi életének egyik legjárta ismerőjeként tarthatjuk számon. Munkásságának egyik legfontosabb eleme a szociális riport, azaz a nagyváros árnyoldalainak megismerése és a nagyközönség számára történő bemutatása. Utóbbinak köszönhető, hogy az 1990-es évek után az irodalmi kánonból mind ez ideig kiszorított szerzők mellett Táborit is felfedezte magának az utókor.

1916-ban az akkor még az okkultizmus titkos tudományához sorolt grafológia krakkói születésű művelője, Raphael Schermann Táboriról készített elemzése többek között így jellemezte az addigra már újságírói pályája zenitjét elérő riportert: „Nem hagyja magát eltéríteni eszméitől. Szokatlanul éles szemű, a legkisebb, észrevétlen dolgokat is felfedezi. [...] Hamar átlátja a dolgokat, és helyes döntéseket hoz. [...] Az embereket befolyásolja látásmódjával, és könnyen érvényt szerez akaratának. [...] Meglehetősen pedáns alkat, kevés bizalma van másokban, szeret maga utánajárni a dolgoknak.” E tulajdonságai mind hozzájárulhattak ahhoz, hogy Tábori néhány év alatt a város egyik legismertebb és legaktívabb riporterévé vált. Mindez elsősorban annak köszönhető, hogy

felismerte: ahhoz, hogy írni tudjon a modern Budapestről, először meg kell tanulnia megfelelően olvasnia a nagyvárost.

A fiatal riporter mindent megtett annak érdekében, hogy ne csak a pompás kör- és sugárutak, bérpaloták és villák, kávéházak, színházak és orfeumok világát ismerje meg, hanem betekintést nyerjen a kulisszák mögé, bemutassa azok életét is, akikről addig nem szóltak a tudósítások. A korszak gyarmati felfedezőihez hasonlóan expedíciókat indított a városnak a középosztály számára ismeretlen, a távoli kontinensekhez hasonlóan vadnak, egzotikusnak tűnő negyedeibe, és mintegy nagyvárosi etnográfusként, a részt vevő megfigyelés módszerét követve, csavargónak vagy tolvajnak öltözve vegyült el a proletárnegyedek kavalkádjában. Máskor jótékonyági egyletek képviselőivel és más riporterekkel közösen csatlakozott egy-egy rendőri razziához, hogy így ismerje meg Budapest egyre inkább kiéleződő társadalmi feszültségeit. „Sok razziát láttam és írtam már le, detektívek nélkül is sokszor jártam már pesti, bécsi, berlini és párisi nyomortanyákon. Épp ezért másképp látom a nyomort, mint a különben derék rendőrségi urak, vagy pláne közlegények” – írta a Tolnai Világlapjában 1910-ben megjelent *Bűn és nyomor* című riportjában.

De mi ennek a másképp látásnak a lényege? Talán az, hogy Tábori észrevette, Budapest – mint a 19. század végén bizonyos értelemben mesterségesen, politikai akaratból fejlesztett nemzeti főváros – gondjai egészen eltérnek Bécs, Berlin vagy éppen Európa legnagyobb metropolisza, London problémáitól. „Úgy van ez minden nagyvárosban, mely évtizedek alatt századokat fejlődik és rohan a világvárosiasság felé. És nálunk csak azért feltűnő, mert ez a fejlődés és átalakulás mohóbban és vágyakozóbban történik, mint bárhol” – olvashatjuk az *Ez Pest* című, 1913-ban az *Érdekes Ujság* hasábjain megjelent írásában. Budapest „speciális” nyomorát Táborinak sikerült olyan módon találnia – többnyire középosztálybeli – olvasóközönségének, hogy miközben igyekezett a lehető legplasztikusabban, realiztikusan ábrázolni a magyar főváros árnyoldalait, írásaiban olyan megszólalásmódot alkalmazott (ha kellett, a korszak romantizáló, ma már meglehetősen dagályosnak ható fordulataitól sem riadt vissza), amellyel nem tántorítja el őket e számukra addig minden bizonnyal idegen, szokatlan témától. Egy, a Vasárnapi Ujságban 1911-ben megjelent cikkének felvezetése jó példa a beszédmódra, amely a nagyvárosi nyomort a városi polgárok számára emészthető, hozzájuk közeli hangnemben közvetíti: „A pesti nyomor... Csak ne csépelték volna el annyira ezt a témát! Ámbár úgy is csak dantei fantázia tudna itt csupán a valóság nyomába rugtatni, s tán egyedül a Zola szeme volna elég élesen látó, hogy a nyomor végtelen nagy lepedőjének ráncai alatt kitalálja azokat a torz formákat, elnyűtt alakokat és gazdasági igazságtalanságokat, amelyeket a borzalmas lepel takar, s a melyeknek vonaglása ráncokat vet a lepedő simaságán. Minden nagy városnak meg vannak a maga koldus szegényei; emberek, a kik hajótöröttek, energiátlanok, erőtlének s annyiszor megcsalódottak, hogy a jóban való reménységük rég elveszett s rábízzák magukat a véletlen sodrára, a mely vihet jóra, vihet rosszra – nekik nagyjában ugyis mindegy már. Minden mindegy... De aránylag sehol annyi nyomorult, mint nálunk. Annyi olyan ember, a ki vagy nem szereti a munkát, vagy ha kedveli is, olyan tehetetlen, hogy mindig hoppon marad, sehol nem sikerül magának kiverekedni egy kis foglalkozást, állandó kenyérkeresetet.”

A rendőrséggel ápolat jó viszonyának köszönhető Tábori sok évig tartó szakmai kapcsolata Székely Vladimírral, aki ekkoriban az 1895 óta működő rendőri sajtóirodát vezette. Székely nem csupán a bűnesetekkel kapcsolatos információkkal segítette Tábori munkáját, hanem szerzőtársként is. Tábori ugyanis komoly könyvkiadói és szerzői tevékenységet folytatott. Az akár modern „médiavállalkozónak” is tekinthető rendőri riporter, író és műfordító – az ő közvetítésében ismerhették meg például elsőként a magyar olvasók Conan Doyle detektívjét, Sherlock Holmest –, valamint a rendőri sajtóiroda vezetője számos olyan könyvet jegyez közösen, amelyek az akkori budapesti élet árnyoldalaiba, a bűnözés, a prostitúció, a homoszexualitás világába nyújtanak betekintést. Együttműködésük 1908-ban csúcsonyodott ki, amikor a szerzőpáros egyszerre négy riportkönyvvel – a *Bűnös Budapest* ciklusként is számon tartott sorozattal – jelent meg a könyvpiacra.

Ekkor láttak napvilágot *A bűnös Budapest, A tolvajnép titkai, Az erkölcsstelen Budapest* és *A nyomorultak, gazemberek* című kötetek. Mindemellett Tábori több olyan könyvsorozatot is kiadott, amelyek kifejezetten a nagyváros árnyoldalait mutatták be. Ilyen volt *A sánta ördög meséi (Adatok a modern Budapestről)* is, utalva a 18. századi novellista, Alain René Lesage *A sánta ördög* című regényére, amelyben „Asmodeus, a sánta ördög leszedi Madrid házainak a tetejét, hogy a város népének igazi életét megmutassa barátjának, a szalamankai diáknak”. Ebben a riportsorozatban kapott he-

lyet 1909-ben Pásztor Mihály *Czifra nyomorúság* című, a nagyváros csillogó színeinek mögött rejtő korrupciót, nélkülözést és meggondolatlan adóssághalmozást bemutató munkája, valamint a Tábori-Székely szerzőpáros *Bűnös nők* című kriminalisztikai vizsgálódása, amelyhez Molnár Ferenc írt bevezetőt. Fontos kezdeményezése még a *Nagyharang (Újságírók Könyvtára)* című széria, amelynek első kötetét maga Tábori írta *A kártyázó Budapest* címmel. A nagyvárosi nyomor, a bűnözés, a prostitúció vagy akár a szerencsejáték és a spiritizmus mellett Tábori érdeklődési körébe beletartozott a pesti humor is: 1908-ban publikálta a *Cikornya Muki, a budapesti detektív-király*, valamint a *Humor a bűnben* című munkáit, majd később szerkesztőként részt vett a *Vidám Könyvtár* című könyvsorozat kiadásában is.

Azt, hogy Tábori nemcsak az újságíráshoz, hanem az elkészült írások értékesítéséhez is értett, mi sem jelzi jobban, mint az az „önéletrajz”, amelyet a riporter a *Budapesti Újságírók Egyesületének Almanachjának* 1911-es kötetében jelentetett meg. Az almanach a korszak legjelentősebb íróinak, újságíróinak életrajzát gyűjtötte össze, Tábori azonban egészen sajátos stílusban konstruálta meg autobiográfiáját. A szokványos önéletrajzi adatok közlése helyett (mondván, hogy a „zsurnaliszta csak cikket írjon, ne autobiográfiát”) nemes egyszerűséggel – és nem kevés üzleti érzékkel – felsorolta könyv alakban megjelent munkáit, azzal a megjegyzéssel kiegészítve, hogy „nézzék meg könyveim jegyzékét, és rendeljenek belőlük”.

Akár egyedül, akár más szerzőkkel közösen írt műveit vesszük, Tábori riporter munkájának fontosságát annak felismerésében kell látnunk, hogy a modern társadalom árnyoldalait is szükséges bemutatni, még hozzá megfelelő érzékenységgel, egyúttal a tényfeltáró újságírás módszereinek alkalmazásával. Újtársításai közé tartozott, hogy felfedezte a fotográfiának a társadalmi valóság dokumentálásában – és egyszerre eladhatóságában – játszott jelentőségét, írásaiban pedig olyan új stílust teremtett, amely elhatárolódik a dolgok romantikus-idealizált, irodalmias megjelenítésétől. Az írott szöveg és az álló-, majd később mozgóképi ábrázolások szoros kapcsolata nem csupán riporter tevékenységében érhető tetten. Szociális riportjaiból több, az álló- és a mozgóképfelvételek, valamint a felolvasott szöveg kombinációjával előadást készített, amelyeket többnyire az Uránia Tudományos Színházban mutattak be. Ugyanakkor kisebb filmszkeccsek rendezőjeként a filmtörténet is számon tartja őt.

Az első világháborús vereséggel végleg lezárult Budapest első nagy, virágzó korszaka. Az 1910-es években már jól látszó társadalmi feszültségek a háború hatására még jobban kiéleződtek – Budapest nehezen éledt fel a forradalmak és a román megszállást kísérő sokkból. Az évekig tartó politikai káoszt követően a főváros közellátása az összeomlás szélén volt, a lakosság már a második telet volt kénytelen súlyos ellátási gondok közepette átvészelni. A hétköznapokat mélyen áthatotta a hanyatlás, a létbizonytalanság és a politikai megosztottság érzése.

Ebben az időszakban Tábori Kornélnak komoly része volt abban, hogy a nyilvánosság jobban megismerje a háború és a forradalmak sújtotta Budapest problémáit. Huszár Károly (1882–1941) miniszterelnök megbízásából tizenegy ügynevezett „nyomorazziát” szervezett, amelyekben a rendőrség és a magyar jótékonyági egyletek mellett az antantmisszió, valamint a Budapesten tevékenykedő nemzetközi segélyszervezetek képviselői is részt vettek. Arról, hogy mekkora szükség volt a felvilágosító munkára, Londonban élő fiának, Tábori Pálnak írt egyik levelében így nyilatkozik: „Ma amerikai vöröskeresztes urakat kalauzoltam, akikről ugyancsak kiderült, hogy helytelenül vannak informálva szegény hazánkról, mint általában a külföld, amely annyi célzatos hazugságot olvas rólunk mindenfelé. Bebizonyítottam hiteles adatokkal, hogy a volt monarchia területére küldött szeretetadományok (Liebesgabe-k) tíz százaléka sem jut Magyarországnak, továbbá, hogy a gyermeküdtetés során 100.000-nél többet vittek ki Bécsből, míg Budapestről mindössze 7500-at. [...] Borzasztónak ígérkezik január, február, március, április. Éhínség fenyegeti a legszegényebb néposztályt. Ezt elmondhatod, mert ez való.” A razziák során mintegy kétszáznegyven helyszíni fényképfelvétel és számos riportcikk született, de a felvilágosító akció eredményeként jelent meg az első magyar szociófotós albumként számon tartott, *Egy halálraítélt ország borzalmaiból* című kiadvány is, amelyben tizenhat, a „nyomorazziákon” készült helyszíni szociófotó látható a képeken szereplő személyek, családok sorsának rövid leírásával együtt. A kimondottan a külföldi hatalmakat megszólító albumban angolul, franciául és olaszul olvashatók a szövegek.

Nem csupán a Huszár-féle „nyomorakció” megbízott képviselőjeként, hanem egyben a gyermekvonat-akcióként ismertté vált nemzetközi humanitárius segély magyarországi szervezését le-

bonyolító szervezet, az 1906-ban alapított Országos Gyermekvédő Liga tagjaként is számos felvilágosító előadást tartott nem csupán Magyarországon, hanem külföldön is. Tábori saját bevallása szerint összesen háromszáznegyven alkalommal adott elő az országhatáron túl, többek között a gyermekvonat-akcióban részt vevő Hollandiában, Belgiumban, Svájcban (a svájci gyermekvonatot kísérő útját egy német nyelven kiadott riportkönyvben is dokumentálta) és Svédországban, de Dániában és a szomszédos, Magyarországhoz hasonló helyzetben lévő Ausztriában is tartott felvilágosító előadásokat.

Úgy tűnik, hogy Tábori szociális riporter tevékenysége ezen a ponton teljesedett ki. A háború és a forradalmak utáni kilátástalanság arra sarkallta, hogy az addigi szövegekben és képekben megfogalmazott Budapest-olvasatokból kilépjen, és az írásaival is képviselt szociális program megvalósításához más módon is hozzájáruljon. A háború utáni években nemcsak cikkeivel, felvilágosító előadásaival járult hozzá a nyomor enyhítéséhez, hanem aktívan részt vett a segélyszállítmányok szervezésében, és külföldi felvilágosító útjairól gyakran saját kezűleg szállította Magyarországra a szeretetadományokat.

Ebből is látszik, hogy Tábori jóval több volt a nagyváros árnyoldalait *voyeur* módjára kifürkésző, majd megfigyeléseit a középosztályi nagyközönség borzongó szórakoztatására leíró, szenzációhajhász újságírónál. Budapest számkivetettjeinek alapos ismerőjeként tudta, hogy változtatni kell és lehet a felfedett társadalmi problémákon. Ekkor még nem sejtette, hogy vallása miatt hamarosan ő is számkivetetté, majd 1944-ben Auschwitzban egy, az általa oly fontosnak tartott toleranciát és az emberek közötti szolidaritást megvető, tömeggyilkos politikai rendszer áldozatává válik.

Értékek és nehézségek irodalomoktatásunkban

Szekeres Nikoletta interjúja

Fábian Lászlóval

Fábian László magyar nyelv és irodalom, illetve mozgóképkultúra és médiaismeret szakos kutatótanárral, az ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium vezetőtanárával beszélgettünk az oktatás és a magyartanítás állapotáról, a tanári státusz helyzetéről.

▼ **Az utóbbi években erősen devalválódott a bölcsészettudományok elismertsége, amit jól tükröznek a felvételi jelentkezési arányok, nem beszélve a tanári pálya egyre kevésbé hívogató lehetőségéről. Mi ma az irodalom és az irodalomtanítás szerepe egy általános, középszintű gimnáziumi érettségire készülő közeg esetében?**

✓ Sajnos a devalválódás nemcsak az irodalomoktatást, hanem az egész közoktatást érinti, sőt ugyanúgy a felsőoktatás problémája is. Vercors híres regénye, a *Tropi-komédia* mottóként a Templemore-tól vett alábbi idézettel kezdődik: „Minden bajunk forrása, hogy az emberek nem tudják, micsodák, és nem értenek egyet abban, hogy mik akarnak lenni.”

Ha mindezeket tágabb területünkre, az edukációra vetítjük, az a helyzet, hogy jelen pillanatban sajnos nem érzékelni megfontolt, átgondolt szakmai koncepciót, víziót – hangsúlyozom, szakmai alapon állót – azzal kapcsolatban, mi a célunk az oktatással, milyen szerepet szánunk a tudásnak, és ez nagyon nagy baj.

Mindez természetesen szorosan összefügg az irodalomoktatás ügyével is, ugyanis mivel komoly érték- és identitásválság van az oktatás szerepével kapcsolatban, annak mintegy következménye, természetes velejárója, hogy az irodalom és a nyelvtan oktatása sincs a helyén. Az én fejemben olyan vízió él az oktatás társadalmi státusáról, aminek az elmúlt évtizedekben még csak az irányába sem indultunk el. Az irodalomoktatásnak ebben a koncepcióban elsősorban műveltségi szerepe van, innovatív, tehát a kreativitást, a gondolkodást és a kooperációt erősíti, egyúttal olyan készségeket és képességeket fejleszt, amelyek ténylegesen értékesek és fontosak a diákok számára. Hiszek abban, hogy a lexikális tudásnak is van relevanciája, de semmiképpen sem abban a formában, ahogy azt ma gondoljuk. Tehát röviden az a válaszom a kérdésre, hogy ahogy sajnos az oktatás sem, úgy érzésem szerint az irodalomoktatás sem a neki megfelelő helyen szerepel a társadalom értékrendjében.

▼ **Mennyire lehet átvinni azt az irodalmat, ami a szöveggyűjteményben van, hogyan olvassák ma a fiatalok a „kötelező” szövegeket?**

✓ Egy budapesti elitgimnáziumból – bár nagyon nem szeretem ezt a kategóriát – el tudom mondani, hogy nálunk az esetek jelentős részében a gyerekek elolvassák azt, amit kérünk tőlük, sőt, még akár élvezik is, kreatívan tudnak problémákhoz viszonyulni, de sajnos ez a teljes oktatási rendszerre nem jellemző. Az irodalomoktatás sajnos nincs abban a pozícióban, amire valójában hivatott lenne.

▼ **És mi lenne ez a szerep?**

✓ Elsősorban az, hogy gondolkodásra tanítsuk a gyerekeket és a fiatalokat. Segítsük őket abban, hogy megtalálják, mi az, amire szükségük van ahhoz, hogy önmagukat megtalálva, boldogan és kiegyensúlyozottan létezzenek a társadalomban. Természetesen fontosak a munkaerőpiac elvárásai is, de én úgy gondolom, hogy nem ez a legfontosabb szempont. Ma kimondottan népszerű az a hangoztatni, hogy az oktatás a munkaerőpiacra képez, csak ez egyrészt így, ebben a formában nem igaz, másrészt a munkaerőpiac elvárásai olyan gyakran váltakoznak, hogy ahhoz valójában nem is lehet alkalmazkodni egy harminc-negyven éven át futó oktatási reform során, így az erre épített modell csakis elhibázott lehet. Megvan a recept egyébként, ami jól megmutatja, mi lenne a tanítás, a tananyag szerepe, gondoljunk csak Széchenyi méltán híres mondatára: „kiművelt emberfők sokasága”.

► Régi közhely, hogy Magyarországon óriási különbség van középiskola és középiskola között. Ha csak a finn modellre gondolunk, látható, hogy – ha nem is egy nap alatt, de – lenne megoldás az egyre nyíló olló zárására. Mit gondolsz erről a jelenségről?

► Erről szerintem minden épeszű ember azt gondolja, hogy nincs rendjén. Az, hogy a vertikális és horizontális mobilitás lényegében nem működik Magyarországon, az emberi és társadalmi szinten is katasztrofális, hiszen tulajdonképpen csupán szilárd társadalmi öntőformák léteznek. Kicsit bizarr és cinikus is egyszerre, hogy negyven-ötven évvel ezelőtt sokkal inkább jellemző volt a mobilitás jelensége, amit jól láthatunk akár a jelenkor politikai, gazdasági, értelmiségi, művészi elitjét szemlélve is. Sajnos szociológiai közhely, de ma egy hátrányos helyzetű, kistérségi, falusi közegebe születő gyerek nagyon rossz eséllyel indul ahhoz képest, aki értelmiségi vagy gazdaságilag prosperáló helyre születik. Ha már emlegettük a finneket, jól látszik, hogy az ő modelljük a társadalmi mobilitást is erősíti. Bármelyik finn városban iratkozik is be az általános iskolába, a papírforma szerint (nyilván ott sem működik tökéletesen, de messze jobb a helyzet, mint nálunk) nagyjából ugyanazt a képzést kapod, és nagyjából ugyanaz a kifutási lehetőség van a folyamat végén.

► Van arról pontos adat, hogyan fest ez a kép a gimnáziumok között?

► Statisztikák, amelyek módszertanukban nem mindig és mindenki számára egyértelműek, vannak. Ilyen a száz legjobb gimnázium évenkénti listája, ahol olyan dolgokat is mérnek, amelyekről valószínűleg fogalmuk sincs az embereknek. Például az emelt szintű érettségizők és a nyelvvizsgálók eredményei, a kompetenciamérések statisztikai tapasztalatai, az OKTV-helyezések és még számtalan egyéb tényező, amelyek azonban nem biztos, hogy önmagukban képesek meghatározni, jó iskola-e az adott gimnázium, vagy sem. Persze valamilyen irányokat azért kirajzolnak ezek az adatok is, azt mindenképpen, hogy hihetetlen nagyra nyílt az olló, és hatalmas a különbség az elit- és a tömegképzés között, miközben a tömegképzésben részt vevők aránya óriási, az elitképzés köre egyre szűkül. Ez ma az egyik legnagyobb társadalmi probléma Magyarországon, és az oktatás szerepe az is lenne, hogy ezeket az ordító különbségeket megszüntesse. Az oktatás számtalan társadalmi problémára lehetne gyógyír, például az együttműködés kultúrájának meghonosítására, a társadalmi különbségek és hátrányok korrigálására, de ehhez nagyon sok minden kellene változtatni.

Ebben a folyamatban nulladik lépésként (az általad említett finn modell kidolgozásának kezdetén is ez volt a legfontosabb) a mindenkori politikai és gazdasági elit szereplőinek meg kellene állapodniuk abban, hogy javítani szeretnének az oktatás helyzetén, mert azt gondolják, hogy az oktatás stratégiai ágazat. Vajon hol van ez vagy legalább az erre való törekvés ma Magyarországon? A legszomorúbb szerintem az, hogy láthatóan nagyon kevesen gondolják úgy, hogy ténylegesen stratégiai ágazat az oktatás, cserébe viszont párbeszéd sincs erről a kérdésről. Szakmai és társadalmi párbeszédre lenne szükség, hiszen a szülőknek is rengeteg észrevétele és gondolata lehet ezzel összefüggésben. Legutóbb – kényszerű okokból – éppen a COVID-helyzetben szembesülhetett jelentős részük olyan oktatási problémákkal, amelyek egyébként a rendszernek már régóta velejáráói. Ugyanis az a helyzet, hogy eddig sem a rendszer működött jól, hanem vannak elhivatott kollegák, akik hihetetlen módon megszállott képviselői a szakmájuknak, és akik akár még a megalázó körülmények ellenére is az utolsó töltényig küzdenek. Én is úgy érzékelem, hogy társadalmi és gazdasági értelemben is méltatlan helyzetben van az egész pedagógustársadalom, az pedig egyáltalán nincs rendjén, hogy a „kényszerhelyzet szüli a hőst”.

► Ha kitégítjük a perspektívát, a méltatlan helyzet az egész (bölcsészet)tudományos és bölcsész-pályára vonatkozatható...

► Ez pontosan így van. Ráadásul a pedagóguspályán egyre kevesebben vannak, kevesebben, mint ahány pedagógusra szükség lenne. Lehet erre azt mondani, hogy nem gond, össze lehet vonni osztályokat, be lehet küldeni több órára egy tanárt, de valószínűleg pedagógushiány van ma Magyarországon, és a bajt csak tetézi, hogy a legfrissebb adatok szerint az eleve csökkenő számot jelentő hat-ezer végzett tanár szakos helyett már csak két-háromezren helyezkednek el a pályán. Sőt, ezzel párhuzamosan sajnos a pedagógus korfa is egyre magasabb átlagéletkort mutat. Egy OECD-jelentés szerint a jól teljesítő oktatási rendszerekben csakis az arra alkalmas emberek válnak tanárrá, azaz már komoly a verseny az egyetemi helyekért is, presztízse van a tanári pályának. Ráadásul a jelentkezők a képzési folyamat végére elhivatott, alkalmas és hatékony oktatókká válnak, akik tanítani szeretnének.

▼ **Olyan oktatási intézményben tanítasz, ahol a pedagógus-továbbképzéssel is kapcsolatban állsz. Milyen problémákkal szembesülsz?**

▼ Én elsősorban magyar és média szakos jelöltekkel találkozom. Egyrészt azt látom, hogy nagyon sokszor úgy kerülnek hozzánk negyed-ötödéven a hallgatók, hogy motivációjukat veszítették, részben az egyetemi képzésük során, részben pedig azt a társadalmi helyzetet látva, ami a tanárszereppel függ össze. Egészen egyszerűen kiszámolják, hogy ezért a pénzért, ezért a státusért nem éri meg tanárnak menni.

▼ **Talán azok az emberek, akiknek nincsenek közvetlen élményeik, nem is hiszik el, hogy a pedagógusok kezdő fizetesként 160 000 forintot visznek haza...**

Sajnos ezzel kapcsolatban is gyakran jelennek meg a valóságot eltorzító információk. Az eredeti tervek szerint az életpályamodellként beharangozott reform a mindenkori minimálbér kétszerezésében rögzítette volna a kezdő fizetés vetítési alapját, azonban egy 2014 végén benyújtott salátatörvény az aktuális, tehát a 2014-es minimálbér kétszerezésében rögzítette azt.

▼ **Magyarán az életpályamodell nem lenne ördögtől való, csak éppen a megvalósítás alakult rosszul?**

▼ Azért az életpályamodellel kapcsolatban is érdemi vitára és sokszínűbb szakmai diskurzusra lett volna szükség. Első bevezetésekor például mindenféle egyéb pótlékot megszüntetett, ami korábban a rendszer része volt, így valóban lehettek olyan kollégák, akik már régóta a pályán voltak, és a pótlékok megszűnésével nem jártak feltétlenül jól, vagy az új, megemelt pénzük alig különbözött a régi, pótlékokkal feltornázott bérüktől. Egyébként nagyjából tizenhat évvel ezelőtt az én főállású kezdő fizetésem emlékeim szerint bruttó 90-100 000 forint körül volt, és bár ezen a rettentően méltatlan helyzeten javított az életpályamodell bevezetése, de a 2014-es rögzítés önmagáért beszél. Jelenleg 150 000 forint a (nem diplomás) minimálbér, tehát a módosítás miatt nekem is és minden kollégámnak csak az alapbéréből havonta hiányzik bruttó 100 000 forint. Ráadásul más szakmákban, amiket szintén az öregségi nyugdíjhoz vagy a minimálbérhez rögzítenek, érdekes módon nem a 2010-es évek első felének minimálbéréhez kötik a fizetéseket. Ezzel kapcsolatban is a pálya presztízsének és a megfelelő érdekérvényesítésnek a hiánya a legnagyobb probléma.

▼ **És ha mindezt konkrétan a magyartanításra és az ezzel kapcsolatos szakmai kérdésekre szűkítjük?**

▼ Számomra alapvető kérdés, hogy valódi szakmai párbeszédre lenne szükség mind a NAT, mind a tankönyvek megalkotásának kérdésében, és sokféle elismert és hozzáértő szakértőnek, szakmai szervezetnek kellene részt vennie ebben a munkában. A NAT-tal sem az ideológiai determinizmus a legnagyobb probléma, bár az semmiképpen sem lehet helyes cél, hanem az, hogy nem párbeszédre és konszenzusra alapul, és hogy szakmai szempontok érvényesítése helyett, sőt leginkább azokkal szemben, egy erőből végrehajtott változtatás. Minden reformhoz idő kell, ám azt elsődlegesen a hozzáértőknek kellene megvitatniuk.

▼ **Te használsz tankönyvet, mennyiben lehet szabadon dönteni abban, hogy milyen módon használja valaki a rendelkezésre álló eszközöket?**

▼ Erre a kérdésre szokták azt mondani, hogy NAT és kerettanterv ide vagy oda, becsukod az ajtót, és ami az órán történik, az a tanár hatásköre. Amikor azonban már érettségi szabályokat változtatnak meg, és az érettségi tételekben is megjelennek azok az ideológiai szempontú megközelítések, amelyekkel te, mondjuk, szakmailag nem értesz egyet, ahogy a szakma jelentős része sem, akkor az patthelyzet. Egyedül abban bízhatok, hogy a józan ész és a bölcsesség előbb vagy utóbb helyre teszi ezt a dolgot. Mindezekről függetlenül természetesen az érettségire fel kell készítened a gyerekeket, amitől rögtön morális és etikai kérdéssé is válik az egész, hiszen te értékrendet is képviselsz, mondhatni, mintaként szolgálsz a diákjaid számára. És itt jön az igazi 22-es csapdája, azaz dilemma: biztosan az a jobb, ha azt mondd magadnak, ahogy nekik is, hogy ezt muszáj így csinálnotok, ez van? Sajnos látom annak a veszélyét, hogy sokaknak ez olyan szintű kompromisszum lehet, amit már nem léphetnek meg, így ennek következtében akár megnőhet a pályaelhagyók száma is. Olyanok is elhagyhatják így a pályát, akik szakmai döntéseket szeretnének hozni, de egész egyszerűen a körülöttük lévő világ ezt nem engedi. Ezekben a változtatásokban egyébként sokszor az látszik, hogy két „tényező” érdekeivel és véleményével nem számolnak, a tanárokéval és a diákokéval, miközben alapvetően róluk szól ez az egész rendszer.

Egyébként az egyáltalán nem új keletű jelenség, hogy a tankönyveket az ember elsősorban a diák ismerethiánya esetén használja, mondjuk, ha hiányzott, hiszen abban jó esetben megtalálja a megfelelő válaszokat a kérdéseire. Pethőné minőségi tankönyve például kifejezetten alkalmas erre. Én azt gondolom, hogy egy gimnáziumi magyarórán a tankönyv szövegének nincsen helye, csak a szöveggyűjteménynek, mert az irodalmat a tanár világlátása szerint szöveg- és/vagy problémacentrikusan kell tanítani. A történetiség és a kronológia szempontja is lényeges eleme lehet az oktatásnak, de azok mikéntjéről és hogyanjáról szakmai diskurzusra lenne szükség.

Hozzá kell tennem, hogy már rég nem erről kellene beszélgetnünk, hanem, mondjuk, arról, hogy csoportmunkában, tizennégy-tizenhat fővel hogyan lehetne/lehetne-e tutoriális rendszerben tanítani a középiskolában. Arról is már régen társadalmi és szakmai vitának kellene folynia, hogy a műveltségi területeknek, a tantárgyaknak abban a formában, ahogy az több évtizede berögzült, van-e relevanciája. Látom a saját gyerekeim oktatását, és azt gondolom, abszurd, hogy például környezetismeretet úgy tanítanak nekik, hogy a tankönyvből felolvassák a fák kérgére vonatkozó információkat, meg azt is, hogy a virágnak milyen szirmai vannak, de rendszerszinten arra nincs lehetőség, hogy kivigyék őket a természetbe, és megmutassák nekik a fák kérgét, a virágok szirmai. Ez is világosan mutatja, hogy az oktatásban alapvető szemléletváltásra lenne szükség. Az általános iskolában például jóval több teret kellene biztosítani a gyakorlatcentrikus oktatásnak. Emellett nagyon hiszek a tantárgyak és a műveltségterületek integrálásában és az interdiszciplinaritás jelentőségében is, hiszen az összefüggések megvilágítása megkövetelné például a történelem, a magyar és a művészetek harmonikus összekapcsolódását.

➤ **Ha nem a tankönyved hívod segítségül, mivel és hogyan készülsz az óráidra?**

✔ Rengeteg PPT-t készítek az órákra, ott a sok primer szöveg, és bevallom, nagyon sokat készülök fejben hétköznapi tevékenységek, például vezetés közben is. Mivel tényleg úgy gondolom, hogy ez hivatás, szerintem ezt másként nem is lehet csinálni. Nagyon sokat készülök egy órára, bár nyilván van már tapasztalatom, de rutinból nem szeretek tanítani. Még egy dolog fontos, amit szerintem, ha valaki távol van a pályától, nehezen ért meg: nincs két egyforma tanulócsoporthoz. Ha az ember elkészít egy óratervet, az módszertani törekvésnek nagyon jó, de a valóságban nem biztos, hogy működik. Az a jó megoldás, ha képes vagy adaptálódni a konkrét helyzethez és szituációhoz. Ebben adott esetben komoly szerep juthat az improvizáció képességének is.

➤ **Sokszor hallani ma azt a tézist, hogy a kortárs irodalmon keresztül vezet az út az olvasástól elforduló gyerekekhez. Mit gondolsz erről?**

✔ Ez is pontosan olyan vita, amit időről időre, leginkább politikai felhangokkal vagy bulvárszinten kap fel a média és a közvélemény, pedig valójában olyan fontos alapkérdés, amely komoly szakmai diskurzust érdemelne. Bevallom, én egyáltalán nem vagyok híve sem a kidobálásnak, sem az erőszakos beemelésnek (lásd mostani NAT), de tudom, hogy ha kellő időben kap egy diák egy szöveget, azzal jelentős dolgokat lehet elérni. Az *Antigoné* és az *Oidipusz király* fontos és kihagyhatatlan szöveg, de nem biztos, hogy mindenkinek akkor jó, amikor a jelenlegi tantervben szerepel, lehet, hogy érettebben kellene ezeket olvasni. Az olvasás megszerettetése és az olvasóvá nevelés folyamata bizonyítottan működőképes koncepció, ebben természetesen akár tágan is értelmezve a „kortárs-ság” fogalmát.

➤ **De a kortárs irodalomnak nemcsak az olvasóvá nevelés lenne a feladata...**

✔ Nem bizony, hiszen sok kortárs szöveg korosztályos problémákat is érint, velünk élő társadalmi ügyeket, és persze nem utolsósorban újabb és újabb poétikai megoldásokat. Ha az a célunk, hogy kiművelt emberfőket neveljünk, azaz gondolkodásra képes, az egyes helyzetekhez adaptálódni tudó embereket, akkor az is nagyon fontos, hogy kortárs irodalmi szövegeken keresztül beszélgethessünk olyan problémákról, amelyek a diákokat érdeklik és izgatják. Jelenleg a kortárs irodalom jelentősége, szerepe és státusa sajnos elenyésző a tantervben, persze azt nem vitatom, hogy a kortárs szövegek kánonba való bekerülése nehéz kérdés. Bízom azonban a kollégáim tudásában, értékítéletében és bölcsességében, hiszek a tanári szuverenitásban, és a szubszidiaritás elvéből következően azt gondolom, hogy a megfelelő szinten kell a megfelelő döntéseket meghozni, együttműködés és szakmai konszenzus alapján.

IMRE LÁSZLÓ (1944) Debrecen

IMRE LÁSZLÓ

Variáció a posztmodern anekdotizmusra

Halász Margit: A vitéz közalkalmazott;
A pipás asszony fia

A 20. századi prózaepika megújulásában *A kis hercegtől* (vagy több más hasonló funkciójú műtől) szármíthatóan megnövekedett szerephez jut a mese, illetve a mesére jellemző elbeszélés mód. E tekintetben figyelemre méltó sajátosságokkal, értékekkel gazdagodott a 20–21. századi magyar elbeszélő próza Halász Margit eredeti, friss vállalkozásával, amelyről ezúttal *A vitéz közalkalmazott* (2019) és *A pipás asszony fia* (2021) kötetéhez kapcsolódva kísérelünk meg szólni. Támaszkodva, természetesen, bizonyos szakirodalomra, amely szóba hozott (egyebek mellett) mesei számokat, mesefunkciókat, mesemotívumokat. (MÁRKUS Béla, *Anekdoták Akácligetéről*, Magyar Napló, 1999/12.) *A vitéz közalkalmazottban* *A csodamálna* ciklus szól „a világ legokosabb lekvárjáról”, a „csodamálnáról”, a *Többsincs Zsülien* pedig egy csodálatos zöldségszeletelőről. S ez máris az író mesélő kedvének speciális kettősségére mutat: csodaszerű dolgokról esik szó, valójában pedig a hétköznapi élet meséssé bővülő tárgyait, jelenségeit. Azaz: megőrizve többször megidézett „kislány” énjét egyszerre tud csodát látni s a hétköznapiság szférájába lopni be a vágyott (elképzel?) jelenségeket.

E közvetlen, üdítően spontán megszólalás eredetére, lényegére vonatkozó eligazítást maga Halász Margit ad: „Minden nyáron meglátogatom gyermekkorom színhelyét, a Ligetet. Évről évre formálódik a táj, omladoznak a házak, vadszőlő futja be a falakat, ösvényeket foglal vissza a természet. Ahogy sétálunk a kimélyített, sárga homokos úton, a kimosott fagyókerek közül régi történeteket fúj elénk a szél.” A magyar posztmodern epikusai éppen nem őrzik meg gyermekkori emlékektől, anekdotikusan színezhető történetektől, Halász Margit azonban a maga útját járja, amikor „valóságízű” emlékeket told meg bámulatos fantáziaszüleményekkel, miközben mindent egy kíváncsi, igazságkereső s emellett vidám, sőt játékos (egykori és mai) személyiség a 21. század kiábrándító tapasztalatával poentíroz. Meseiség és maiság, jelképszerűség és valami páratlanul őszinte közvetlenség mindenféle kimódoltságot távol tartva tud egyszerre szórakoztatni és elgondolkodtatni, miközben az élményt lebilincselővé egy kivételesen originális „hétköznapiság” teszi, működésbe hozva a szöveg „többszörös” játékosságát.

A varázslat egyik (ámbár ősi) forrása a helyszín. *A Szevasz, puszta!* esetében a madárkórház, vagy már a címben adott figyelemfelhívás: *A tulok és a telefon*. Irodalmi utalásoknak is lehet ilyen hatása: „Dalra, magyar!” Mindenesetre a banalitás és a nagy távlatú egzisztenciális dilemma nem egyszerűen „megfér” egy-egy írásban, hanem (látszólag „laza”) továbbgondolásra ösztönöz: például aki nem tart kutyát, azért tesz így, mert fél, hogy egyszer örök búcsút kell tőle venni (*Kutyulimutyuli*). Egyazon ütemben kapnak helyet a konkrétumok (a málna telepítése, szedése stb.) valami üdvösségszerű elragadtatással (*A csodamálna*). Ez fut csúcsra a *Tárcákban*, amelyekben a mindent érdeklő ügyek (testépítés, utazás, sport, vegetariánusság) játékos szóba hozása ad vissza sok mindent a közvélekedésből. Mindeközben (éppúgy, mint az átlagemberi kommunikáció szintjén is) a hétköznapiság (Miki szélmadarakat fabrikál) a legősibb s legáltalánosabb (ezúttal a keresztény) bölcsességig ívelhet: „ha szeretet van bennetek, akkor semmi sem lehetetlen” (*Famadarak*). A „lódítás” közelébe kerülnek a mágikus ösztönök is, a keresztény mitológia közszájon forgó elemei hétköznapi igényeknek is, metafizikai távlatoknak is megfelelően.

Halász Margit akaratlanul is sok évszázados „képzeti” pontokat érint, akkor is, ha idősotthoni leépülés és kismimizettség, tehát néhány évtizedes tapasztalat áll is mögötte (*A megbabonázott csoki*), hiszen több ezer éves létezésélmény mai megjelenítését kapjuk. A hétköznapi banalitás nem illusztrálja, hanem távlatlalt mélyíti el a jóvátehetetlent (*Énekes Pista és Róka Jolán*). *Az ingó-bingó csónak* talán legközvetlenebbül mozdítja el a figyelmet az empiriától a nagy távlatú továbbgondolás irányába. Akár könnyed, anekdotikus sztoriként is olvashatnánk a *Gömbmohát*, ha a főhős töprengése valami általános, csaknem metafizikai távlatot nem kölcsönözne a néhány lapnyi történetnek:

„Minden jó mással történt eddig, de hát most itt a rendelt idő, ahogy a nagyanyja szokta mondani.” Nyelvválasztás és sorsanalízis tehát több nemzedék sóvárgását érinti, s ezen a ponton a nagy klaszszikusok és a hétköznapi mesélés összefüggése hitelesít mindent.

A *Veronka és a varázsló* a magyar világ és az idetelepülő olasz üzletemberek történetével újszerű témát érint. Látszólag „modern”, sőt „európai” viszonylatok jelennek meg ily módon. Veronkát (s talán a magyar világot általában is) készületlenül találja ennek a vonzereje, többet és mást vár ettől, mint ami valójában indokolható. A történet valóságát nehéz volna kétségbe vonni, ám az értékválasztások és az értékigények befolyásolhatatlan működését ennyire „könnyed” történet is szívszorítóan képes illusztrálni. Az *utolsó Hajdút* nem ok nélkül ajánlja Halász Margit Tar Sándor emlékének, mert rá volt jellemző a szinte kisszerűen átlagos élethelyzetek roppant áttételes bölcseleti súlyának megéreztetése. A mosógépszerelő főhős a nagyon szeretett „Hajdú” sorsát „éli át”. Az értéktulajdonítás az „együttélés”, a „megbecsülés” jegyében válik legyőzhetetlenné, s válhat emberi („emberiségi”?) méretű sorsképletté. Ez növeli meg a dolgok (például a tyúk) értékét (*Három kendermagos*), a családi szokásokat (*Rácskarácsony*).

Halász Margit lényegmegragadó és általánosító epikai ösztönére (is) visszavezethető a kisregény méretű témák szuggesztivitása (*Az a bitang nagy fa*). A falura, majd Pestre kerülő fiatal orvosnő s a fizikai munkában kiváló Hamza Ervin szerelme, majd lazuló kapcsolata látszólag „tantörténet”. Valójában „vonzások és taszítások”, alkalmazkodni tudás és annak hiánya stb. lépcsőfokozataihoz jut el, ám a „szociológiai” témát az író nő apró megfigyeléssel, részlettel öleli körül, hogy egyik legemlékezetesebb műveként tartható számon. A sablonosságtól az őrszi meg ezeket az írásokat, hogy majd mindegyikbe beszűrődik valami (ha nem is földöntúli, de mégis) irracionális többlet. Páratlanul díszkrét „általánosítások” ezek. Például az *Én és a Marlboro Man*ben: „Ne féljete! Ne féljete!, mondtam nagymamámékhöz menet a testvéreimnek...” Akaratlanul is Jézus (és általában a *Biblia* több helyének) idézése ez, ily módon tehát az ember ősi igényeit kielégítő „perspektíva” (is) megjelenik itt, s ez sok-sok elbeszélés háttérében felfedezhető, ámbár nem bizonyos, hogy ez a többlet mindenki számára jelentésképző. A humorba oldás mellett ez a finoman sejtetett metafizikai távlat az, amely elviselhetővé (feldolgozhatóvá?) teszi a nyomorúságos, voltaképpen roppant leverő élethelyzeteket (*Szűzanya BT*). Olykor csak annyi ez, hogy az öreg Kucsma, aki egylovas kocsi jár a városba, még a réti sas gondolatát is megsejti, és számára a fák a rokonság egyes személyeit elevenítik meg. A már döglött, de oly szeretett lovának olyan mesét mond, amely már egy külön szférában játszódik, ahol is ember és állat, élő és holt bizarr összhangban egyesül (*Szerénke hídja*). Ez az irracionális „bűvölet” éltet több történetet is anélkül, hogy szerzőnk valamely mesterkelt közeg megszólaltatásával terhelne olvasóját. Nem több ez (de nem is kevesebb!), mint valami ősi mesélő kedv mindent megelevenítő és mindent jelentéssel ellátó varázslata.

A *pápaszemes malac* is kisregénytéma: egy állatgondozó megszöktet egy „halálra ítélt” malacot, ámde az olvasó nem tudja kivonni magát a történet jelképszerűségének szuggesztíója alól. Mint ahogy az irodalmi „idézés”, utalásrendszer is állandó „kettős” olvasásra, az irodalmi művek „bejátszásának” észlelésére ösztönöz. Néha ez alig több önironikus (talán a magyar szakos tanárnő szerzőt is érintő) célzásnál: „Talpra, magyar! Hí a trolí. Egy, kettő, három. Rabok legyünk, vagy utasok, ez a kérdés, válasszatok!” (*Egekbe vágató omnibusz*). Az idézés gyakori „fogás” a legújabb prózában, ezáltal azonban minden egyszerre egyszerűbb, s egyszersmind bonyolultabb játék. A *világ legokosabb lekvárjában* a szilvalekvár főzéséről szólva utalás történik a „magyar” mitológiára (Déva vára), de olyan derűvel és játékossággal, ami nemcsak a szilvalekvárt teszi szerethetővé, hanem az író nő pedagógusi emlékeit, sok-sok apró jelentés- és hangulatmódosítással, amennyiben a *vitész közalkalmazott* nemcsak a *János vitész*t hozza játékba, hanem jelző és jelzett szó feszültségét véve alapul a kereseti igazolás után járó szereplő erőfeszítéseit is, miközben a málnaszedés egyfajta „női észjárást” is hitelesen (és – persze – játékos önironiával) ad vissza: „Ahogy a tövek közt bujkálok, megkarcolja karomat egy tüskés vessző. Nem valami jó helyen, ki fog látszani a rövidujjú alól. Képzetelemben végigzongorázom, hogy miket gondolhat, aki meglátja rajtam ezeket a friss marásokat. Egy biztos: senkiben sem merül fel az agrobaleset potenciális lehetősége. Állat vagy ember tud így belemarni a másikba” (*Tündérnyuszó*). Az effajta írói fogások méltán erősítik az olvasó azon benyomását, amely szerint a nőíró olyasmit tesz szóvá, amit férfiíró aligha.

Természetesen a nyelvi trükkök (amelyek szintén az „irodalmisság” kategóriájába sorolhatók, hiszen nem a valóságábrázolás, hanem képi, hangzásbeli stb. analógiák, ellentétek világába vezet-

nek) is részei egy közvetlen, nemegyszer csúfondáros modornak. A *Tökös kisasszonyok* – természetesen – töktermesztésről szól, de a „Tök jól nézi ki” mondatocská is bele van szöve. A *Galambtubicák* a *galamb* szó európai nyelvi eredetétől Columbo felügyelőig jut el. A *Régi idők Lacija* pedig a *Régi idők focijára* játszik rá. S a beleélést fékező mechanizmus „áldozata” lesz *A szívárványszínű varjúbán* Pocsaji Alexandra, a főszereplő gyermekkorára vonatkozó kép a „pocsolyába dobott kavicsról”.

Halász Margit írói kvalitásai közül az egyik legvonzóbb az, amelynek köszönhetően a valóság-tükröző elbeszélés, valamint az irodalmi idézetekre és fonetikai trükkökre építő rájátszás dinamikus egyensúlyba kerül, s az olvasót nemcsak éber figyelemre, hanem újabb és újabb síkváltások funkciójának találgatására készíti. Lehet ezt egy páratlanul eredeti és gazdag tehetség bravúrjának tekinteni, de lehet benne valami olyasféle írói pozíciót látni, amely eme játékok révén nemcsak élethelyzetek és figurák originális megörökítéséhez vezet el, hanem valami „ősi” mechanizmust is szuggérál: úgy fogalmazni, hogy annak módja szüntelen oda-vissza játékra ösztönözzön. Az életszerűség, a pontos megmutatás mellett (vagy mögött) a megfogalmazás játékoságát érzékeltette. A spontán, mindig valóság-hű elbeszélés valamiképpen „reflektál” az utóbbi évtizedek prózaepikai újításaira is, miközben látszólag egyebet sem tesz, mint történeteket mond el, folyton arra kényszerítve az olvasót, hogy „visszalapozzon”. Hogy összeillesszen nyelvi játékot és valóságábrázoló megfigyeléseket.

Eközben nem is nagyon érzékelhető, hogy a „sztorizás” és valamiféle metafizikai „boltozat” folyton újragondolásra készíti. S eközben az dönthető el legnehezebben, hogy mindez spontán mesélő kedv vagy tudatos kombináció terméke. Ha „nagy szót” mernénk vállalni, azt mondanánk, hogy a legújabb s egyszersmind a legősibb történetmondás kellékeinek páratlanul kellemes és tanulságos együttélése valósul meg ezúttal. Közösségi elbeszélő szubjektumra szokás hivatkozni ilyen esetekben, de hogy ezúttal valóban eredeti változatban, azt nehéz volna kétségbe vonni. Talán túlzás (bár nem alaptalan észrevétel) lenne azt állítani ezekről az írásokról, hogy valóság spiritualizálódik bennük, viszont feltétlenül vállalható észrevétel, hogy a legújabb technikai és „ellátottsági” szint megjelenítése keveredik benne valamiféle „édenkerti” elbeszélői természetességgel, nagyon is tudatos nyelvi rétegkeveredéssel. Az ismeretlentől, a kiszámíthatatlantól való rettegés víziója a *Cirko horror a Cházár András utcában*. Ez megy legmesszebre – talán a horror, a negatív utópia ihletét is hasznosítva – a gyermekkor otthonosságát fenyegető kiismerhetetlenség rettenetében.

S ha feltételezünk valamely egyének feletti közösségi szubjektumot, úgy Halász Margit esetében ennek kisebb hányadát határozza meg a rettegés az ismeretlentől, nagyjából a meghittség uralja. Ha valamiféleképpen megfogható és megfoghatatlan narratív tér ilyen vagy olyan felbukknását kísérik figyelemmel, akkor az életbizalom, az eligazodó rátermettség és életszeretet övezetei uralják ezt az epikát. A jónak nemcsak a reménye, hanem a garanciája is megmutatkozik bizonyos patriarchális kötődésekben. A gyermek a mesék világában ijesztő benyomásokkal is szembetalálkozhat, de Halász Margit jövőbizodalomra, tettekészségre és teljesítménycentrikus erőfeszítésre is kaphatott indíttatást. Bizonyos írásainak meleg embersége (*A sánta farkas*), a család értékmegeőrzése egy hiteles és jövőt is formáló világszemlélet forrása nála.

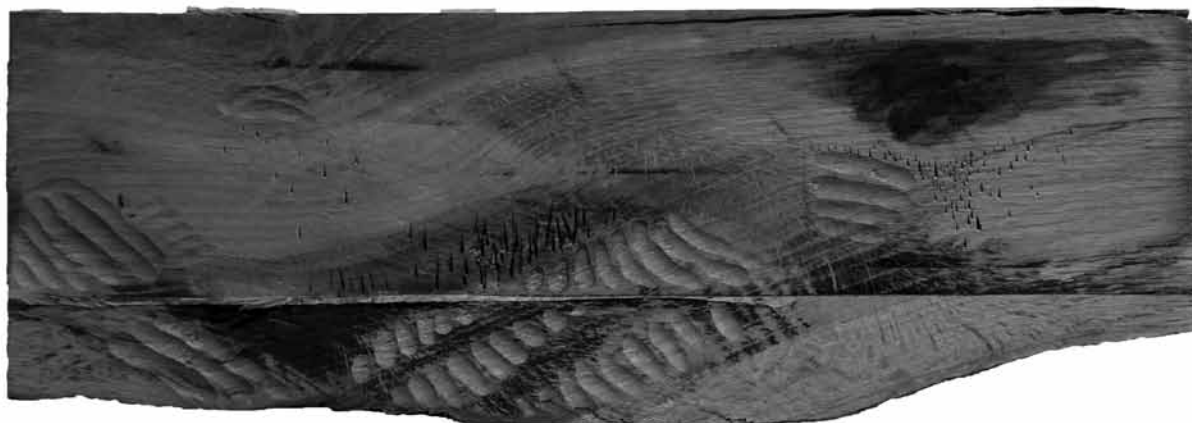
Az *Égigérő napraforgó* pedig mintha nem pusztán a látható és tapasztalható világ kérdéseiben igazítana el, hanem életbizalom és feladatvállalás merészségében is. Írónőnk egyáltalán nem állítja művei tengelyébe önnön sorsát, ám hol a kislány, hol a tanárnő, hol az anya, hol az író egy-egy élménye valamely életismeret jegyében nemcsak pazar olvasmány formájában „szórakoztat”, hanem tanulságos és imponáló inspirációhoz is eljuttat egy komplex élettapasztalat birtokában. Az elbeszélések színtere evilági, már-már hétköznapi (kert, piac, magyaróra stb.), nemegyszer humoros. A gurulós bevásárló táská banyatanknak nevezése – nem az író leleménye – mégiscsak hordoz némi funkcióbeli mulatságosságot. Átlagemberi szinten marad minden, miközben a sikeresen birtokolt élet pátoz nélkül tud hordozni életigenlő és inspiratív indíttatást.

Bármennyire őrizkedik is Halász Margit, hogy önmaga személyisége kerüljön elbeszélései középpontjába, mégis jótékonyan van jelen közvetlenül, s főképpen közvetetten. *A miskolci fiú* az elbeszélő (nem az író!) kislánykori énjének, ábrándos élményeinek remekművű idézése. Igazi remekelés ez, tiszta, pontos rajz, amely apró elemeiben mutatja meg azt, ami az alig serdülő gyermek értékválasztásainak, vonzalmainak megszületését adja vissza. (Az olvasó csak utóbb, második olvasáskor döbben rá, hogy majdnem minden írás elbeszélőjéről árul el legtöbbet.) Ahogy *A pipás asszony fia* megmutatja, hogy nemcsak az idill és a családi összetartás, hanem a tragikus körülmé-

nyek, a betegség, a szenvedés megismerése legalább ilyen mértékben „nevel”, nyit meg az ember-társélmény irányában. Halász Margit nem ad magáról lelki és erkölcsi fejlődéstörténetet, de hibátlan arányban kap hangsúlyt és magyarázatot mindaz, ami a gyermekkortól a tanárnőig s az írónőig elvezet, amit bámulatos őszinteséggel tud (és mer) megidézni: „Annyit beszéltem már ma: Petőfiről, a műnemekről, Jumurdzsákról, a birtoktöbbsítő jelről, semmi kedvem még a birkákról is társalogni” (*Egekbe vágató omnibusz*).

Az elbeszélések közeli vagy távolabbi valóságelemei olyan élménytörténetet is hordoznak, amely minden fiktív részlet igazságérvényesítő háttérének magyarázatául szolgál. Az írónő humora, életismerete s minden történet fölé boltozódó gazdag kedélyvilága (amely az incselkedéstől a tragikum komorságáig terjed) többféle változatban szórakoztat és gondolkodtat el. A történetmondás ősi ösztönétől vezérelve mutat be élethelyzeteket, méghozzá az „elmesélés” többféle fortélyának variálásával. (*Kortárs, 2019, 2021*)

**ÉLTES BARNA, Hasított tájak 4: Táj 1., 2019, vegyes technika, 38x16x4 cm;
Hasított tájak 5: Táj 2., 2019, vegyes technika, 40x20x4 cm**

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Ligeti Ernő: Föl a bakra

IdőJel, 2020

Az erdélyi magyar irodalom aranykorszakának kétségtelenül a 20. század húszas és harmincas éveit tekinthetjük, amelynek egyik színes, izgalmas alakja Ligeti Ernő volt. Az IdőJel Kiadónál megjelent *Föl a bakra* című regénye egyszálú, de sokrétű munka.

Az eseménysor az európai regények megszokott sztereotípiáiból áll össze: a szorgalmas, rendszerető polgár, pedáns, erkölcsös férj, gondos családfő felesége unatkozik, szürkének, eseménytelennek érzi az életét, ezért kalandot keres. Enged a csábításnak, fiatal bonviván, könnyelmű fiatalember szeretője lesz. Tipikus Bovaryné-történet, emlegetik is többször a szereplők Flaubert világhírű regényét.

Csak hogy ez a sablonosnak tűnő eseménysor Erdélyben, Kolozsvárott zajlik – Trianon után. Ez a történelmi tragédia átfesti, átszínezi a lélek rétegeit és a társadalom struktúráit. Legalábbis az erdélyi magyarokét. Óriási a zuhanás, az egzisztenciális létbizonytalanság, a romlás, egyik napról a másikra kallódó kisember lesz abból a magas rangú hivatalnokból, akinek addig méltóságos úr volt a neve.

Az elszegényedés, a deklasszálódás olyan méretű, hogy Elekes Péter alügyész – ő a főszereplő – értéktárgyai, bútorai, családi ereklyéi, rekvizitumai az ócskapiacra kötnek ki. A zsibvásárok szálnalmas hőse lesz egy kiváló magyar jogász, egy tiszta, makulátlan ember. Ráadásul becsülete is összeomlik. Erkel Ferenc *Bánk bán* operájából a híres ária zúg, sír az olvasó fülében: „Hazám borítja szemfödél / S elvész becsületem!”

Nem akármilyen hazát veszített el Elekes Péter alügyész. Prosperáló, felvirágzó, gazdag országot temetett maga alá az első világháború, akkor omlott össze a Monarchia, amikor éppen életképpé vált.

A polgárasszonyok zöme nem a kicsapongásairól volt híres. Méltóságérzetük és büszkeségük vetekeedett a férfiakéval, s kényesen vigyáztak jó hírnevükre. A Ligeti-könyv olvasása közben az a gondolat motoszkál az olvasó fejében, hogy a feleség, Elekes Mariska (lánykori nevén Domáldi) sohasem vetette volna magát egy svihák, szélhámos csirkefogó karjaiba, ha nincs Trianon.

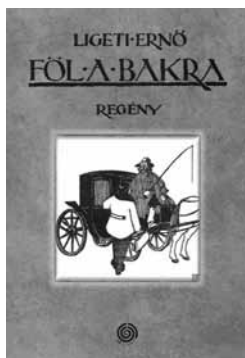
Ligeti könyvének ez az egyik értéke. Anélkül, hogy erőltetett, szájbarágós magyarázatokkal szolgálna, a békediktátum olyan következményeit sorolja, amelyekre ritkán vagy sohasem gondolunk.

Ilyen például a zsidókérdés Erdélyben, Trianon után. Ligeti is Ábrahám népének fia (eredeti neve Lichtenstein), asszimilálódott magyar, költő, író, életének értelme, célja az erdélyi irodalom fölvirágoztatása, szívvel-lélekkel dolgozik, küzd azért, hogy a történelmi trauma ne rombolja szét teljesen az irodalmi, művészeti élet kereteit, hiszi és vallja, hogy a Kós Károly által meghirdetett program, a Kiáltó Szó tetelei megvalósíthatóak, nem menti meg az erdélyi magyarságot csak a szívós, kitartó munka és a transzszilván eszme: magyarok békés együttélése románokkal, szászokkal, egymás kultúrájának megismerése és megbecsülése. Ezért lesz tagja Ligeti a Helikon íróközösségnek, s egyik alapítója az Erdélyi Szépművéses Céh könyvkiadó vállalatnak.

Mindez szép és üdvös az eszmék szintjén. De a nyers, valós élet mást mutat. A *Föl a bakra* regény alapeszméje a mindenáron való megkapaszkodás, vállalni az addig megvetett, lenézett állást, munkát: bérkocsis lesz az alügyészből. Ez a paradoxon. Fölhág a bakra, magasról, a bérkocsi üléséből néz le az emberekre, de társadalmilag a létminimum alá süllyed, a végén koldusnál is szegényebb, éheznek.

De van még egy paradoxon az életműben. Ligeti leghíresebb könyvével, a *Súly alatt a pálma* munkájával idézi elő ezt a látszólagos ellentmondást. A mű nagyszerű korkép, irodalomtörténet, szociográfia, vallomás, memoár. Alap gondolata a fent említett regény eszméjének ellentéte. Minél nagyobb a nyomás, a fojtás, annál erősebbek leszünk, de csak

akkor, ha nem emeljük tétlenül a súlyt, ha szövegeinkben áramlik az élet, ha kiüt rajtunk a tenni akarás láza. Bizonyára ezért írta Pomogáts Béla nagy irodalomtörténeti összefoglalójában Ligeti Ernőről: „Minden irodalomban vannak jeles egyéniségek, akik talán nem is műveikkel hagytak nyomot a szellemi életben és az utókor emlékezetében, inkább az általuk betöltött szereppel, az iro-

dalom áldozatos gondozásával” (*Magyar irodalom Erdélyben*, II, 234.).

Szép és találó megjegyzés. Az irodalom áldozatos gondozásával, szervezéssel, szerkesztéssel, újságok és könyvek kiadásával teltek Ligeti Ernő napjai Kolozsvárott, ő volt az erjesztő kovász, aki egy esszéstílusban írt szakmunkával meg is tudta örökíteni a nagy vállalkozások korát. Érdemes ismételni a címet: *Súly alatt a pálma*.

De vissza a regényhez. Soroljuk tovább az említett rétegeket. Százvezres tömegek repatriáltak, az anyaország sem tud ekkora tömeget befogadni, sokan vagonlakók lesznek. A *Föl a bakra* hőseinek állandó, vissza-visszatérő beszédtemája, fejfájdító töprengése a nagy dilemma: Menni vagy maradni? Ki jár jobban? A helyben maradók, az anyaföldhöz görcsösen ragaszkodók vagy a hűtlenek? Tanár barátja, Tarnóczy repatriált. Leveleznek. „Ha beledöglöm, akkor is maradok Erdélyben” – írja Elekes. (Ennél aktuálisabb dilemma ma sincs. Sütő András szava visszhangzik: „Erdélyben kell maradni, akkor is, ha nem lehet.”) Ez növeli, karátjaiban dúsítja Ligeti most megjelent könyvét.

Közbeszéd igazsága, hogy a magyar szeret politizálni. Ligeti árnyaltan, sőt árnyékoltan hozza, mutatja a kor, a húszas évek politizáló személyiségeit. Nem szívesen politizál, számára a politikus talányos lény, hullámtarajok és hullámvölgyek lovagja, az író maradjon a kaptafa mellett. Annál nagyobb szeretettel rajzolja íróársainak portréit. Különös módszerrel, eljárással dolgozik. Körülír egy életet, és az olvasónak fel kell ismernie, kiről van szó.

Reverendából ugrik ki egy katolikus pap, elmegy Isten háta mögé molnárnak, s ott felfedezi a székely nép lelkét, mitológiáját, s megírja híres regényeit. Természetesen Nyirő Józsefről van szó. Egy másik garabonciás fiatalember (Tamási Áron) átvitorlázott Amerikába kipróbálni, milyen ott székelynek lenni. Aztán van egy reneszánsz ember, aki visszafelé re-

patriál, Magyarhonból Erdélybe, követ hord, Sztánán házat épít, ír, rajzol, fest, nyomtat (a *Föl a bakra* illusztrációit is ő készítette annak idején!), lapot szerkeszt, kiáltványt intéz Erdély lakóihoz... Természetesen Kós Károlyt írja körül nagy rajongással. A Kisbaconba hazatérő Benedek Eleket már név szerint említi, fejet hajt Erdély apostola előtt.

S ha már ekkora empátiával foglalkozik kortársaival, a transzszilvanizmus gondolatát is sokszor újrafogalmazza. Ligeti urbánus lény, nem szereti a mítoszokat, legalábbis ő nem merül el annyira a képzeletbeli múltban, mint például Nyirő, ezért enyhe gúnyt is bevisz definícióiba. Regényesnek tartja az elméletet, ő az erdélyi politikai radikalizmus híve. Enyhe gúnyt érzünk ki a szavából, amikor egyik hősével (Sternnel, az újságíróval, aki öngyilkos lesz) mondatja: „...erdélyi romantikába oltott gandhizmus”. Ez uralja a tömeg egy részét.

Külön szféra, külön réteg keletkezik a regényben amiatt, hogy Ligeti néhol kilép a regényírói státusból, zsurnaliszta vagy irodalomtudós lesz, amit Kós Károly is észrevett annak idején: „...néhol könyvnyelmműen odavetett újságnyelvet” használ.

Ő mint a liberalizmus és az urbánus szemlélet képviselője és a világirodalom kiváló ismerője egy idő után szűknek érzi a világot Kolozsváron, képességeinek, tehetségének jobb színteret remél a magyar fővárosban, emiatt 1943-ban repatriál. A Magyar Nemzet újságírója lesz. A történelem brutalitásával nem számol, 1945. január 11-én Budapesten, a Liszt Ferenc téren egy nyilas különítmény, feleségével együtt, meggyilkolja. Azoknak a kiváló szellemeknek a sorsában osztozott, akik asszimilálódtak, akik a magyar kultúra szorgalmas vagy megszállott képviselői lettek, de származásukat a náci gyilkosok számon tartották, és kioltották az életüket.

A kötethez Medvigy Endre írt előszót, utószóként Kós Károly egykoron írt, veretes könyvszemléje olvasható.

BONIVÁRT ÁGNES

Molnár Vilmos: Kőrösi Csoma Sándor csodálatos cselekedetei

Corvina, 2021

Amikor a kritikus Molnár Vilmos novelláihoz keres valamiféle fogódzót, nagyon könnyen nemcsak saját magát csaphatja csapdába, de az olvasót is. A szellemi rokonság kutatása indokolt egy kibontakozófényben lévő alkotó esetében, Molnár írásait, stílusát

is gyakran állította párhuzamba a kritika Tamási Áron, Örkény István, Borges vagy éppen Márquez írásaival. Csakhogy Molnár Vilmos napjainkban már nem egy kibontakozófényben lévő alkotó, novellái nagyon is felismerhetőek, sőt mi több, ahogyan Deme-

ter Zsuzsa korábban megállapította, nagyon is „molnárvilikések” – ez utóbbi jelzőt talán tanácsosabb „molnárvilmosos”-ra komolyítani. Különösen igaz ez a legújabb, *Kőrösi Csoma Sándor csodálatos cselekedetei* című kötetre, amelyben még véletlenül sem a korábban felsorolt alkotókat kell keresni, hanem csak és kizárólag Molnár Vilmost – kritikusnak és olvasónak egyaránt.

„Huncut dolog” ugyanakkor, hogy a kiforrott stílus ellenére sem állítható teljes meggyőződéssel, hogy a Kőrösi Csoma Sándor elképzelt kalandjait megörökítő kötet lenne Molnár legsikerültebb alkotása. A rendhagyó legendáriumban a főhős egy alkalommal azon tűnődik, hogy a poggyászának ellopása hogyan is érinti őt, örül-e, hogy megszabadult a terhétől, vagy sem, és végül a következő megállapításra jut: „Ha innen nézi, ilyen. Ha onnan nézi, olyan. Mintha fontosabb lenne a nézőpont, mint amit néz.” Ez a meglátás nagyszerűen vonatkoztatható a vékonyka kötet egészére is.

Kétféle nézőpontból közelíthetők meg a novellák: az *innen* képviselői azok, akik nem először találkoznak Molnár Vilmos írásaival, az *onnan* képviselői pedig azok, akik elsőként a legendáriumon keresztül szeretnének megismerkedni Molnár mesés világával. *Innen* nézve Kőrösi Csoma (fiktív) cselekedetei igazi élményt nyújtanak, hiszen nemcsak letisztult nyelvezetű, humoros, abszurdba hajló, szerethető mesék olvashatók az egyik leghíresebb nyelvtudósról, de számos ponton felfedezhető Molnár párbeszéde saját, korábbi munkáival is. A novellák közül az egyik legemlékezetesebb az, amelyben Kőrösi saját magával találkozik a sivatagban. Való igaz, hogy a történet önmagában is elegendő, mégsem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a *Levél Szingapúrból* című kötetben többször is visszatér a sivatag különlegességének témája, egy helyen pedig a következő olvasható: „...a Földön a sivatagok a legérdekesebb helyek, az egyedüliek, ahol még szert lehet tenni igazán jelentős élményekre, fontos tapasztalatokra...” Ugyancsak figyelemre méltó, hogy az egyes történeteket milyen variációkban meséli el Molnár: Kőrösi ördöggel való találkozása nagyon hasonlít *Az ördög megint Csíkban* című novellához, de az Úristennel való találkozás is megidézi két korábbi írást is (*Csicsó után az Isten; A legfelső stáció*). A Székelyföldben megjelent, *Bogdán László csodálatos élete* című írás pedig akár tekinthető a *Kőrösi Csoma Sándor csodálatos cselekedetei* formai előzményének is. A hasonlóságok, variációk

sora még hosszasan sorolható lenne, ám ennél most fontosabb áttekinteni azokra, akik *onnan* nézik az elkészült kötetet.

A másik oldalról nézve az olvasásélményt fokozó kapcsolódási pontok ismeretlenek. Az *onnan* képviselői egy szép könyvet vesznek le a polcra, Magyarai Lajos és Láma Csöpel gondolataival érkeznek meg Kőrösi Csoma Sándor életének mesés fikciójához. Megismerkedhetnek a fiatal Kőrösi kalandjaival, hogy hogyan támadt hirtelen hivatása, mi

történt volna, ha a hivatalnokok nem tartják fel az útja kezdetén, és természetesen a hosszú utazása alatt átélt hihetetlen történésekről is olvashatnak. De vajon helyén tudják-e kezelni a kevesebb mint száz oldalas kötet néhány rövidke írását? Nem érezhetik-e úgy, hogy ez bizony elég sovány, elég fiktív vagy elég kiszámítható? Sajnos a kockázat mindenképp fennáll. A „molnárvilmosos” egyszerű, humoros, lecsupaszított mondatok csalódást okozhatnak azoknak, akik Kőrösi korának nyelvezetét keresik, vagy esetleg nem veszik figyelembe a könyv eredeti célkitűzését, amely szerint az nem akar más lenni, mint csodálatos és rendhagyó.

Ugyanakkor még annak lehetősége sincs kizárva, hogy főként az imént taglalt *onnan* hibás (vagy egyáltalán nem érvényes) nézőpontnak bizonyul – maga Kőrösi Csoma Sándor is hibázott, amikor az Úristennel beszélt –, és persze az olvasónak sem lehet megparancsolni, hogy Molnár Vilmos könyveit kronológiai sorrendben olvassa. Éppen ezért nem árt szem előtt tartani Molnár azon törekvését is, amely nézőponttól függetlenül egyedivé teszi a kötetet, ez pedig nem más, mint hogy a jelenlegi trendekkel ellentétben, demitizálás helyett legendát igyekszik teremteni. Milbacher Róbert nemrég megjelent *Legendahántás* című könyve például éppen a magyar irodalmi tévhiteket igyekszik felszámolni, és tagadhatatlan, hogy mind a célkitűzése, mind pedig annak megvalósítása igen jól sikerült, végső soron mégiscsak demitizálást hajt végre. Az, hogy Arany János valószínűleg sohasem mondta, hogy „gondolta a fene”, az egyik legfájóbb „hántás”, ugyanis az ilyen és ehhez hasonló gondolatok, ránk maradt mesék, legendák képesek fogódként szolgálni a mindennapokban. Molnár törekvése is arra irányul, hogy a Kőrösi-legendával ne csak szórakoztasson, de a túlélést is lehetővé tegye.

A legendateremtés legfőbb állomása az *Epilógusban* olvasható. Itt találkozik össze a mennyek országában Kőrösi Csoma Sándor Petőfi Sándorral

(akinek személyét a mai napig különféle mítoszok övezik), és így születik meg a kötet legerősebb novellája is, amelyen keresztül kapcsolódik vagy inkább hasonlatossá válik a Kőrösi-legenda többek között az Artúr-mondakörhöz is. Az olvasó hajlamos elhinni, hogy Kőrösi és Petőfi valóban vissza fognak térni akkor, amikor a legnagyobb szükség lesz rájuk. Azonban nemcsak a Sándorok találkozása teszi egyedivé a történetet, hanem a rendkívül finoman megjelenő mondatok is az Úr szájából, amelyekkel felvázolja a jelenlegi viszonyokat: „Sok furcsa dolgot hallani mostanában a Kárpát-medencei viszonyokról. Erősen elfacsarodtak ott a dolgok egyfelé.”

A legendárium eredetileg a szentek legendáinak gyűjteményét jelenti. Kőrösi Csoma Sándor

nem volt szent, a Molnár Vilmos által hozzárendelt cselekedetek pedig ebben a formában biztosan nem történtek meg – mindenkinél jobban tudja ezt maga Molnár, aki a *Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében* című könyv szerkesztője is volt. A csodálatos cselekedeteket elbeszélő, rendhagyó legendáriumnak mégis van létjogosultsága: egyszerre szórakoztat, idézi meg a mesét mint ősi elbeszélési műfajt, valamint a székely mesehagyományt is. Valószínűleg azonban mindez nagyobb eséllyel jut érvényre azoknál az olvasóknál, akik *innen* olvassák a novellákat, de akik esetleg mégis *onnan* érkeznek, azoknak sincs okuk feladni Molnár Vilmos legújabb könyvének befogadását, hiszen „nem kell mindenki mindent tudjon, kiveszne akkor a kíváncsiság”.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat idén nyáron **irodalmi tábort** tart Balatonfüreden augusztus végén. A táborban irodalmi műhelyfoglalkozásokkal, előadásokkal, workshopokkal telnek napjaink.

Műhelyvezetőink: JENEY ZOLTÁN, SZEKERES NIKOLETTA, SZILASI LÁSZLÓ, TÓBIÁS KRISZTIÁN.

A meghívott vendégek között lesznek többek között: ÁCS MARGIT, FÁBIÁN LÁSZLÓ, MARKÓ BÉLA, MÉSZÁROS MÁRTON, SZILÁGYI ZSÓFIA, SZVOREN EDINA, ZALÁN TIBOR.

A táborban csak korlátozott számban tudunk résztvevőket fogadni.

Jelentkezni a **kortarstabor2022@gmail.com** email-címen lehet.

A tábor a résztvevők számára ingyenes.

A táborról folyamatosan tájékoztatjuk az érdeklődőket a kortarsfolyoirat.hu oldalon, illetve a Kortárs és a KO facebook-oldalán.

Üzenet

A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA
KÉPZŐMŰVÉSZ KÖZTESTÜLETI
TAGJAI KIÁLLÍTÁSA
PESTI VIGADÓ
2022. MÁJUS 27. – AUGUSZTUS 28.

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

VIGADÓ

